

सकाशान् ८५ कारणाद्वाचोमुद्रिताः वर्णनसामर्थ्योगान् आकाशानंत्यत्वात् लघुशस्त्रीप्यानंत्यमुक्तम् ८४ कृत्वेति हेष्युपते दिशाएवयोषितस्तासांवृद्धे
सृक्षयः राममेवोलूरुवलं कृत्वास्वर्गं गेवमुसलं तेनत्पत्तीर्तयः शालयइवकलमाइवकंडितानिस्तुषीकृतास्तासांकीर्तीनामसौतुषारशिरश्वरीहिमवान् राशिर
त्वं ८६ तारागणस्तत्कणाः यथानंडुलकणाभवन्तिनद्वत् प्रोद्यंश्वासौपूर्णस्त्रधांशक्ष्य तस्यविंश्ययामसृणानिविडाज्योत्तमास्ताएवतत्पांसवः धूलीस्था
रा ८७ त्वं

८८ नन्दिरवद्योतद्युतिमाननोनिसविताजीर्णीर्णनाभालयच्छायामाश्रयतेशशीमधकनामायांतितारादयः इत्यंवर्णयतोनभस्त
मा वयश्वोयानस्मृतेगोचरं यच्चास्मिन्नैषमरायतेरघुपतेवाचस्ततोमुद्रिताः ८४ कृत्वामेरुमुलूरुवलं रघुपतेवृद्धेनदिग्योषितां
सा, स्वर्गंगामुसलेनशालयइवत्पत्तीर्तयःकंडिताः तासांराशिरसौतुषारशिरश्वरीतारागणास्तत्कणाः प्रोद्यत्पूर्णस्त्रधांशु-
कृत्वं विंश्यमसृणज्योत्तमाश्चतत्पांसवः ८५ समुद्रतोयत्समकालमेवयशः प्रतापोत्तवपुष्पवंतो रामारिचापश्चमदश्वशो-
प्यसंवर्त्तत्वद्वृत्तीर्थतदनिष्टशान्त्ये ८६

नीयाः ८५. अथांगदोरामवाहुप्रशस्तिमनुवर्णयति समुद्रताविति हेगाम यद्यस्मान् समकाल
वरावणस्ययशः प्रतापावेवपुष्पवंतोस्त्रीचंद्रमसौनवतुष्यंसंप्रदानेषष्ठी समुद्रतोसम्यगुदितो एकयोन्त्यापुष्पवंतोदिवाकरनिशाकरा
गणः ८६. तद्वाग्नेनभासेः रावणस्यचापोधनुरेवयोषः शिवः मदोगर्वेषिशेषोनंतः एतावपि समकालमेव समुद्रतोद्वितीयचकारान् पुनः शेषघ्रह

तनपत्तिरात्मसुक्तम् ८० लक्ष्मीति अयंव्यंजकः अनेनकीर्त्तृरगामित्वमुक्तम् ८१ रामेति हेरामत्वद्दुजयोर्दिंडिमाया इमत्कारेणशब्देन रा-
जयीतिघोषणं दिमासएवडमत्कारोधमनधाष्ठः तद्युक्तश्चासो प्रतापानलश्चतस्वज्वालाभिर्जर्जराविदलीकृतायाकीर्तिरेवपारदघटीसावि-
ताखंडीकृताअमीतस्याः बिंदवः जानाइनिशेषः केमीभोगींद्राइत्यादयः हिमगिरियः पांचजन्यः शंखः करकः शेषनागः शेषेपिकरकः पुमानि

रामराममहावीरकेवयंगुणवर्णने यत्कीर्तिकामिनीभालेकस्तूरीतिलकंनभः ८० लक्ष्मीस्तिष्ठतिते गेहेवाचिक्षानिस्स-
रस्वती कीर्तिः किंकुपितारामयेनदेशांतरंगता ८१ रामत्वद्दुजदंडदिंडिमडमत्कारप्रतापानलज्वालाजर्जरकीर्तिं
पारदघटीविस्फोटिताबिंदवः भोगींद्राः कनितारकाः कनिकनिक्षोराव्ययः कत्यपि भ्रालेयाचलपांचजन्यकरकाः कर्पुर-
कुंदेदवः ८२ अस्युक्तोयदिनप्रकृप्यस्मिसृष्टावादंनचेन्मन्यसेतद्दुमोद्दुतकीर्तनेनरसिनाकेषांनकंदूयते रामत्वत्तरु-
गप्रतापदहनज्वालावलीशोषिताः सर्वेवारिधयस्ततोरिपुवधूनव्रांवुभिः पूरिताः ८३

शेषे ८२ ८३ रघ्योतेति हेरघ्योपते इत्यमुक्तरीत्यात्मवयशोवर्णयतः ममनभइत्यर्थेचकारः इतिस्मृतेगेचरं स्मरणगोचरमभूदिति इतिकिं
न्नभसिसवितारघ्योतदीसिमाननोनि शशीजीर्णमर्कटिकागेहप्रभामाश्रयति तारादयोमशक्ताभायानितच्चनभः शश्वेनवयशसिक्षमरवदाचर

सकाशात् ४८ दत्यो आकोशांत्यो राक्षस्यो राक्षस स्त्रियो यस्यतन् भिर्हीरक्षः स्त्रियाभपीतिचरकः भमंतो हीपिनो व्याघ्रायस्यतन् हीपीनाव्याघ्रगृद्यो रिति है
सूक्ष्य ४९ सूक्ष्य राम ५० रावणबलमुद्दिश्यतद्विजयिनो रामस्यबलमुद्दिशनि सेन्येति दृवद्वुहो भवेद्दस्यसावाहिनी सासेनाज्ञानविकारिणो ज्ञानेरामादात्मनिधनज्ञाने
राम ५१ राम ५२ कियमाणस्यरावणस्य भजयुगं दृष्ट्वापदं आत्मविस्तारं शेत्य ओष्यद्याभावं आनयत्यापद्यामास पद्मविस्तारे साकायस्यां इदं सेनायां द
राम ५३ राम ५४ यूरवाः शिशिराजानाः सेन्यरेणुबहुत्वाच्छादकतयाधर्माभावाच्छिशिरत्वम् पुनः पात्मात्मेव रावणादिभिस्तावकं भजयुगं दृष्टं तेषां तद्वुजेन
यन्नेति

मा ५५ शेत्यं ज्ञानविकारिणो नहि भवेद्वद्वुहो वाहिनी येद्वारणलं पदं भजयुगं दृष्टं पुनस्तावकं यस्याभित्यबलं स्थलीकृत-
सा ५६ सरिन्नाथः पूर्वं गेष्वरैः कांतो भूरिभयेन यवशिशिरायस्यां भयूरवारवैः ८८ रामः प्रस्थाप्यतां वानरवीरसेनातत्का
कृत्वा लयोग्याभरणपदानेः ५७ भनक्तिराज्यं निजबंधुवर्गेः समं ससीतः सहलक्ष्मणश्च ८९

भयेइनिभयन्भवेन्भकिंतु भवेदेव क-
र्क्षेत्रं देवता भासी कीदृशं भजयुगम् अरणं भीतशरणं लातीति अरणलं भीताभयदमिति किं भजयुगमित्यपेक्षायामाह पूर्वं गेष्वरैः सर्थीवादिभिः
गण ५८ भूरिभयात्मा जयुगस्यबलमाश्चित्यस्थलीकृतम्भासौ सरितांनाथम्भभूरियथास्यान्तथाकांतः भाकांतः गतो वाउतीर्ण इत्यर्थः कमुद्यादविक्षेपेऽद्वन्द्वयीराव
गण ५९ भूरिभयात्मा जयुगस्यबलमाश्चित्यस्थलीकृतम्भासौ सरितांनाथम्भभूरियथास्यान्तथाकांतः भाकांतः गतो वाउतीर्ण इत्यर्थः कमुद्यादविक्षेपेऽद्वन्द्वयीराव
गण ६० भूरिभयात्मा जयुगस्यबलमाश्चित्यस्थलीकृतम्भासौ सरितांनाथम्भभूरियथास्यान्तथाकांतः भाकांतः गतो वाउतीर्ण इत्यर्थः कमुद्यादविक्षेपेऽद्वन्द्वयीराव

शेषाः शेषाइनिशाश्वतः सूर्याचंद्रमसौरद्रानंतोच एकवस्थिताः प्रलयमेव कुर्वन्ति तदनिष्टांत्येतेष्यश्वतुभ्यो य अनिष्टस्तस्य शांत्येत्वत् ख
जातं त्वत्सद्गुमाभित्यसर्वेन शाइनिशावः प्रतापमद्वापस्त्वभारीरपर्यन्ताएवत्स्वतिरेकेण यशासः स्थितिरस्ति तदपिसीतापहरणान्वर्ष
नष्टमेव यत्समकालमेवतुभ्यं रावणः यशः प्रतापो समुद्रतो अरिचापो मदश्वसमुद्रतो नेभ्यो यदनिष्टं तच्छांत्येत्वत् खद्गुमीर्धमेव शेषः समर्थो जा-
नाशोप्यवशिष्यत इतिशेषः ८६ किंचिदिति किंचित्सुच्छायाकोपकलातस्याविलासस्य योगिभवस्ते न व्यावल्गाविगतमावलगानं यस्याः सामू

किंचित्कोपकलाविलासविभवव्यावलगामूर्त्तेभ्यो जो विक्षेपादकरोन्निशाचरबलं प्रत्यर्थिनां यत्पुरः अंदत्के सरदत्कफे रु
विघटद्वारुस्फुटद्वुगुलु वक्तीडत्कपिनिः श्वसत्कणिरटद्विल्लीभ्रमद्वीपिच ८७ ७, ७,

यत्संबुद्धो हेतुच्छकोपविलासागाधरामतवभजः प्रत्यर्थिनां रावणेऽद्विनिदानीनां विक्षेपात् हननात् निशाचरबलं रक्षः सैन्यवदिति भसि द्वन्द्व-
करोत् कथं तदाहकं दंतः फेरवः शिवाः यस्मेन तदकरोत् फेरुः शिवासूरगालस्त्रीनिविश्वः सप्तविशेषणोः सैन्यविशिनष्टि रटतः कफेरवो यस्मे
कः कफेरुर्वज्ञांग इतिविश्वः पुनः किंभूतम् विघटनिभज्यमानानिदास्त्रणियेन तत् तत्पातेन वृक्षपातप्रसंगात् स्फुटन् धूषितो गुगुलुः यव-
रो व्रहणात् देवीनां महोत्सवे गुगुलु धूपः वक्तीडिताः कपयो येन तत् इदं कस्य इदं कस्य निशिरश्वालनं कीडनं विश्वसन्नतिभारेण कणी शेषो येन

सकाशाद्युपायेन सजलांतस्तंभः हिमवान् विंदिर्बिस्तंभः गिरिशोरुद्रः सरवातदधिष्ठानादेवः गृहदीर्घिकान्तदंतरालकुंडः चंद्रः चंद्रोपलोपिदर्पणः नदंतर्या
सूक्ष्यम् चंद्रोपलेनिजात्येकत्वम् दर्पणेश्वरमुकुरविनिधनंजयः नवपूर्तकं जलयुक्तरवानितदेशः नव्यपानीययोर्नवइनिधिश्वः पूर्तकं जलरवानितमि-
रा शोषदीप्तयः सेतुरेतस्यनास्थेवानंतत्वात् ७८ कांत्वेति हेरावणहंतः लक्ष्मीर्तिरेव इंसी भूवलयं कांत्वाभावात् अवात्मपूर्त्येभावात् ब्रह्मलोकं

यं नं दिक्लासो नित्यस्तुषारशिरवरीविंदिर्गीरीशः सरवास्वर्गंगा गृहदीर्घिकाहि मरुचिश्चंद्रोपलोदर्पणः क्षीराच्छिर्वपूर्तकं
मान् किमपरं शोषस्त्वं शोषत्विषो द्यस्यास्यादिहराधवक्षितिपतेकान्तस्तदाकस्तव ७८ कांत्वाभूवलयं दशास्यदमनत्वत्की-
स निहंसी गतासापि ब्रह्ममरालसंगमवशान्तवैवगर्भिण्यभूत् यात्वाव्योमनरंगिणीपरिमरेकुंदावदातंतया भुक्तं भानि
क्षान् विशांकुरंततमिदंशीतद्युते मंडलम् ७९

गता ब्रह्मलोकमितिवक्ष्यमाणार्थो वगमादृद्युते सापितव्रयात्वागत्वाग्रहणो योमरालो
र्किं भ्रात्संगमवशान्दर्भिण्यभूत् तथाकीर्तिहंस्यागंगासमीपे शीतद्युते मंडलं भुक्तं जनिनंतदेतद्वाति किं भूतं मंडलं कुंदवदवदवदातमुज्ज्वलम् पुनः किं भू-
क्रिं वद्वा विशाः कमलनालतंतवः अंकुरानालस्यानीयायस्यतत् तनं विशालं यदा विशां प्रजानांकुरआनंदो यस्मात्तन् लोकाल्हादकमिति कुरआ-
गणः लोकाल्हादकमिति विश्वः एतेभेतद्विष्णितं गर्भमोचनोदकं गंगाकुंदाः जन्मकर्माणि विशांकुरं नालश्चंद्रः पुत्रद्विति सर्वकीर्तिरेवोत्पन्नाइनिध्वनिः ७९

एनंरामंमधुरावतारेहृष्णरूपिणंवाल्मेवदाशः व्याधरूपधारी केवर्त्तेदाशाधीवरावित्यमरः इतिवाणींशुत्वारघुनंदनस्यनथावानराणांच
थास्यात्तथां जलिपुरमवलोक्यरणान्निवृत्तिः ७५ आकर्णमिति एतेनगुणानांमनीहारित्वमुक्तम् कंपोवसात्तिकः यद्यपिशेषशिरः कंप
क्यमेवनश्यति तथापिनदुपरिस्थानांहविर्देयाभावाद्वल्मांभंगउक्तः ७६ कूर्मैति दीपिकादीपकेनान्नप्रतापवर्णनंसुवोधमेव अंगयस्तिर्दीपिका

आकाशे आकाशावाण्यभवदेवमहोसवालीदाशोहनिष्वतिपुनर्मधुरावतारे शुत्वाविलोक्यरघुनंदनवानराणांकास्त्वयमंज
लिपुरंसरणान्निवृत्तः ७५ अंगदः पितृवध्यप्रतीकारोभविष्यतीनिसानंदकोपमपहायशांतिमेत्यरामंस्तोति देव अकर्णमक-
रोच्छेषंविधिर्ब्रह्मांभंगधीः गुणानाकर्णरामस्यशिरःकंपभयादिव ७६ हनुमान् कूर्मः पादोग्यस्त्रिभुजगपतिरसो-
भाजनंभूतधारीतेलापूरा:समुद्राःकनकगिरिरथंवृत्तवर्तिप्ररोहः अर्चिश्वंडांश्वरौचिर्गग्नमलिनिमाकज्जलदत्यमानाशनु-
पीपतंगाज्वलनिरघुपतेत्यत्पतापमदीपः ७७

कैलासेनि हेष्मिनिपतेराधव तस्यास्तवकीर्त्तेस्तटाकः आनंत्यमस्ति तटाकोननंततायांनानडागेपिभृशाधमेइतिधरणिः कस्याः यस्याः कैलासोनि-
यानंतुषारधिरवरीहिमवान् विंदिःउपवेशस्थानं विंदिस्तंभोपवेशनावितिविश्वः हिमरुचिश्वंद्रोपलः चंद्रकांनपाषाणश्वदर्पणोमुकुरः पूर्वकंतटाकः
तः शेषत्विषेंगदीपयः शोषशब्दादन्योप्यर्थः यस्यस्यादितिपाठे नवकीर्त्तेस्तटाकः नडागःस्यान् अस्तुयस्यनडागस्यकैलासोनिलयः नितरां-

सकाशुद्गरामेनि यद्यद्यैत्यादिकं यतइनि यदिव्वेलोक्यनाथोसिनथापिगुरोर्वालिनः वचःवैरंनत्याज्यं वैरंवाचोवचोनित्यमितिविश्वः ७२ पश्येनि
सूक्याम्

रामरामः सहस्रीनयास्वां पुरीमधोध्यां सहवानरेद्वैः प्रत्यागतैस्त्वैर्मरतादिभिश्चराज्येभिषिक्तोमुनिभिश्चिराय ७०
त्वैकांहरशेरवरप्रणयिनोपी न भानोः कलांदिक्यालावलिमोलिभूषणमणीनगृहीतसर्वानपि तैः कांचीरचिताचि-
र्णन्तियवहुशः श्रोणीनदेजानकीगायतीनिजमंजुसिंजितगिरात्वद्विक्माडेवरम् ७१ अगदः अकस्माद्वानरभट्ट्यः समु-
त्पत्यपितृहंतारमवलोक्यक्रोधन्नाटयति दोस्तंभास्फालकेलिमभिनीय रामचंद्रत्वयादिष्ट्यद्यत्तन्मयाकृतम् यत-
सा स्वेलोक्यनाथोसिनचत्याज्यं गुरोर्वचः ७२ पश्यश्रीरामचंद्रत्वदभिमतमहोलक्ष्मणेनापिपूर्णेतूर्णं रंगावतारे अवतरन्तु सभवानाह
कृतोयेननानः स्फीवेणां जनेयप्रमुखभट्चमूचकवालेनसार्वत्वामेकेनां गदोहं पितृनिधनमनुस्मृत्यमभामिदोष्णा ७३ श्रु-
प्यनगंगदस्यमहतीसभरप्रतिज्ञांते चुक्षभः कपिचमूपतयः सरामाः सौभिविरप्यनपराधिनमाहततमत्वाकृतां जलिपुटः पुरनो
व्रात्व ७४

तदभिमतत्वयानुमानितसेन्यं सभवानपिरंगावतारे अवतरतु येनत्वयानातोहनः पितृनिधनं नाशं अनुस्मृत्य एकेनदोष्णास्फीवा-
णं लक्ष्मणालाभ्यामि ७३ श्रुतेति सकरुणः रामः लक्ष्मणोपितं वालिनं निरपराधिनमाहतं मत्वापुरतोंगदायेकृतां जलिपुटोबभूव ७४ ४

मपांभर्त्तासमुद्रः हारावल्म्याः वलयस्यचलक्ष्मीं वित्तनुते विस्तारयति अव्रहेतुमाह दूरादापतितुं शीलं येषां एवं शूलानि विद्या युवतीनां नेत्राणि
गशाल्लभां स्फरेनलव्युत्थोग्यां अयमर्थः यदामंडली कृतश्चेणी भूतदेवस्त्रियः केनापि कोतुकेन एनं पश्यन्ति तदास्त्रीयं किं रव हारावल्मीन
यः वलयानितदंतः पानिमंडलानि यदैनां लक्ष्मीं वित्तनुते तदास्य सेतुमहानाटक इव महन नृत्यमिव भवति सेतो हेतुमाह माणिक्याच्य स्फटि
नक्याणश्चनद्युक्तेः शिरवरैः अशून्यात्मानि भित्तशरीरः माणिक्यादिषु देवस्त्रीयं प्रतिविंबाद्येपवत्वेन नृत्यमिव दृश्यत इति भावः महानाटकोपि

यदादूरापानि विद्या युवती नेत्रस्फलभामपांभर्त्ताहारावलिवलयलक्ष्मीं वित्तनुते तदायं माणिक्य
स्फटिककनक धाव शिरवरै अशून्यात्मासेतुर्विभवति महानाटक इव ६९

वति महानाटकः हरेण वलये न चलक्ष्मीं वित्तनुते वङ्गनावद्याहु प्रेक्षणं हारकोमनः न दंतरालं पंक्तिस्थविक्रियावलयं भवदि ति संगीत मुक्ताव
दापानीत्यादि पूर्ववन् सुनः किं भूतो नाटकः माणिक्यं यः स्मृते भीवः कदाक्षेः स्फटिकोमनः अंगहारत्वसंजातो हेमजन्माचतुर्विधित्यपि सं
नेषां धावाः अभिनयनानि नेषां शिरवरै राधिक्यैः अशून्यात्मापूर्णः यावो भिनयनं हार इति धनं जयः सुनः किं भूतः सेतुः तत्प्रभाणवद्दः क इव
तर्त्तव एव मुभयधावर्णनी धंमयै वव्यारव्यातं अन्यदप्यूत्तमप्रसन्नैः ६९ ४ ४ ४ ४

सकाशात् गा
सृक्ष्य श्राम स्वयं पृष्ठेरामेपरं विस्मितेसनि व्याघ्रतं समुद्रदर्शनान्विवर्त्तिं मुखमेव चंद्रो यस्याः सा ६७ रामो विद्यं दर्शयति र्णाखेनि तेसेतु शैलाः समुद्रं गरयः पुरस्ताहृश्यंते किं भूताः निशिज्वलद्विः औषधीनां निवहैः नदं भस्थिताः समुद्रजलस्थायिनः कपीनां शिविराः अवमोचनास्तानु-
रात्म्यं शीलं येषां तेके येविन्यस्ताः सेतु बंधनार्थं कीदृशाः दरिष्मिः जलधिं र्णात्वा पीत्वा निर्जराः प्रस्ववणान् पूरयंतः आपोरुची निर्जराहयो

यनं दि

मा
सा
क्षात्
पृथ्वे
भ्रात्

मुखदर्शनक्षब्धजलधिक्षुलैराच्छादितस्य सेतोः प्रकटनाय मुखव्याघ्रतिरितिभावः र्णा-
त्वापीत्वादरीष्मिर्जलधिमध्यनिराहृष्टमैनाक एव बंधुस्तम्भिन्यापीतिस्तया प्रोढाये अश्रवस्तैर्द्विगुणो महिमायासांताः यदा दरिष्मिर्जल-
यंतः येविन्यस्ताः पुरस्तान्विशिनिशिनिवहैरोषधीनां ज्वलद्विस्तैर्हृश्यंते तदं भस्थितकपिशि-
विरस्मारिणः सेतु शैलाः ६८

गण रोज्यम् पूरणो हेतुः चिराहृष्टेति किं भूताः सेतु शैलाः निर्जराः प्रस्वविणः ६९ ४ ४ ४ ४

६१ तिंश्चावथन् रावणभयमाह हंतीति हंतिप्रहरतीतिज्वलितः कृशोत्पत्तरः कपिरितिश्चुत्वा ब्रीडावनम्भाननं यस्य वाहिनीपतिः समुद्रः न इ
 संधुरितिहलायुधः सर्वस्कबोधम् ६१ हनुमदुपकृतिमुखास्त्वीवोपकृतिं कथयन्भात्मनः कृतज्ञतामविष्करोति निवासेनिकांतरे अतिदुर्गमे ए
 तन संगमोपनिरस्तः नद्योगमनोव्यथायासः पलमुजांमांसाशिनांधुरीणः अनेनमनुष्यभस्यत्वमुक्तम् सच्चिपुः पुनः अकूपारं पारेसमुद्रं
 हंतीतिज्वलितः कृशः कपिरपिब्रीडावनम्भाननोलीलालंघितवाहिनीपतिरितिश्चाधाचलत्कंधरः रामस्यायमितीष्वयाक-
 लुषितः पश्यन्त्रियत्वत्कृतेविक्रामत्यनिलात्मजेदशमुखः कांक्षामवस्थांगतः ६१ जानकीसविस्मयं भोगाणनाथ नथा
 विधाद्वनांतात्कथमिहागतः रामः सहर्षप्रियेजानकि निवासः कांतरेप्रियजनवियोगाधिरधिकोधनुर्मात्रवाणं रिपुरपिधुरीणः
 लभुजाम् अकूपारं पारेवसतिचसकान्वपतिकृतिर्नमित्रं स्त्रीवोयदितदियतीराधवकथा ६२ अवान्नरेचंद्रोदयः वभूव रा-
 दोवेपश्य पश्योदतिवियोगिनोदिनमणिः शृगारदीक्षामणिः प्रोदानंगमन्नंगमस्तकमणिश्वंडीशचूडामणिः तारामी-
 कहारनायकमणिः कदपसीमंतिनीकांचीमध्यमणिश्वकौरतसुणिश्चिंतामणिश्वंद्रमा: ६३ पारेवसति एनन्निपातः अवेनाद-
 यांकापतिकृतिः कः प्रतीकारः परंतु यदिकूलयीवोमित्रं नस्यात् तदाराधवस्यममकथा एतावतीवनस्योरामस्तद्वार्योरावणेन हनेति ६२ पश्येति
 पश्यचंद्रमाउदेति यंदृष्ट्वासर्वः प्रकृत्याति तथाकामश्वेति हरशिरोभूषणं कल्पारूपेण एतेनाभरुद्रयोगादेववियोगिदाहकत्वमुक्तम् ताराएव

सकाशादृणालंकृतं आस्यकमलं यस्य एवंभूतेरामेसनिस्वयमपिदिव्यादभिशपथान् उत्थिताससंभवं साद्रमपिशीघमागम्यतवापि हृष्टकिव
स्वक्ष्यभ्रामपादोनस्पृशनि अद्भुतमित्यर्थे एव प्रयोगः अस्पर्शेहि तुं द्योतयनि मणिकंकणो ज्वलकरेति ५७ अथास्याः पितृपुत्रपरितो महत्वं द्योतयनि इय

अंक
१४

रात्म्यावच्चरणस्पर्शमाचेण कंकणमणयोपियोषिनोमाभूत्वन्नितिभावः स्त्रीवोरामं विज्ञापयनि देव इयमिदं त्वयिदान
यनं दिनी विद्वानाथजितः प्रसवस्थली किमपरं दशकं धरगेहि नीत्वयिकरोति करदृययोजनम् ५८ रामो नन्दाननो भूत्वा कि-
माज्ञापयनि महाभागा मंदोदरी धन्यारामत्वयामाताधन्योरामत्वयापिता धन्योरामत्वयावेशो परदारान्नपश्यसि ५९
साधुरामसाधु अतः परममकागतिः रामः महाभागेन रवलुराक्षसीनां सहगमनेधर्मः अनस्त्वयाविभीषणालयमास्थायलं
क्षाचलेराज्यं चिराय अज्यतामिति विभीषणं लंकाधिपत्याभिषेकं नादयनि ततोरामः आत्मानं पुष्टकविमानेजानकीं चा
प्यसमरभूमिं दर्शयनि पियेजानकिपश्य अत्रासीत्फणिपाशावंधनविधिः शत्त्याभवे हेवरेगाढं वक्षसि ताडिते हनुमताद्वाणा
त्राहतः दिव्ये रिंद्रजितवलक्ष्मणशरे लोकांतरं प्राप्तिनः केनाप्यत्रभूगाक्षिराक्षसपते: कृताचक्रगतवी ६०

मियमिति इयमिय
गणः कलभिसाद्भूयिनिमित्तं अपरं करदृययोजनादन्यत् किन्नकिमपि ५८ ५९ अत्रेति नागपाशावंधनं रावणशत्त्या अर्थान्मिमेति ६० ७

१४

४ सत्यमिति कमलभूः ब्रह्माहुनाशस्यजिङ्गाज्वालास्तासां पंक्तय एवलीलासरः क्रीडार्थं सरसिनस्मिन् सीताननमेव सरसीरुहमालोक्य इयं-
इत्यावेदयन् अवददेवतावत् कीर्तेशेष्वरेः सहीवादिप्तिः फूफूल्कारशब्दे नभोमंडलं रभसात्वरया अपूरिपूरितं कीदृशस्य कालहुताशनस्य स-
नकीसत्तरम् ज्वलत्सावकमुपगम्य भोगवन्यावक मनसिवचसिकायेजागरेस्वभमार्गेयदिममपतिभावोराघवादन्यषु-
स तदिहदहममांगं पावकं पावकल्यं स्तुलितफलभाजांत्वं हिकर्मेकसाक्षी ५४ इति ज्वलत्ती ब्रदहनांतरालेदेहं निष्कृप-
अथवानरभदा: सत्यं कालहुताशनस्य वहतो जिङ्गातिर्ती तासरस्य गरेसरसीरुहं कमलभूरालोक्य सीताननम् शस्त्रेण
जनकात्मजे त्यभिदधीतावन्मुकीर्तेश्वरेः फूफूल्काररवैरपूरिपूरिभसातावन्मभोमंडलम् ५५ श्रीरामः सानंदम् वहिंगता-
याजनकात्मजायाः प्रोत्कुद्धराजीवमुरवं विलोक्य उवाचरामः किमहो स्तुरादीनं गारमध्ये जलजं विष्पाति ५६ जानकी सानंदम्
श्रीरामो दयिताविनोदविपुलप्रीतिप्रभूतीभवत्यस्वेदां बुकणा द्वृतस्य कपलेदिव्योस्थिताजानकी आगम्याशु संभवमं वहु
भक्तिदधाना पुनर्स्तत्पादोभणिकं कणोज्ज्वलकरानेवस्पृशत्वहुतम् ५७ यं यथार्थं शन्द्वाशन्द्वनिर्णयं वहतः ज्ञापयतः किं भूते
लासरसि अंगारे अंगारप्रचुरे अवेचार्थं वाशब्दः अनुव्यवधानात्कथमडागमः अवोक्तं कविकामधेनो धातवः शब्दप्रत्ययेषि उपसर्गाः धानु-
धानुत्वादडागमः कीर्तेश्वीवानरेभिक्षाविनिविश्वः सुबोधम् ५५ ५६ श्रीरामेनि सीतायाः विनोदार्थं याप्रीतिस्त्यावहुतरं भवत् यन्

सकाशात् गालिंगनेन भंगुरं यदंगं तेन मदनमिष अन्यत्करे द्विनीयह स्ते मुष्टेर्मध्ये मध्यमुष्टिनिविष्टोयः पंचकशरः शरपंचकस्तं विभाणं यद्वा पंचकं पंचात्म सृक्ष्य द्वेहं तद्वात्ताशरः पंचकशरः वीरश्रीर्विजयलक्ष्मीस्तस्यानखक्षतेरिवतमिति प्रसिद्धम् ५१ कालेनि वीजमाश्रयमृतं अन्यथां कुरजाते वीजिवद्वुपलब्धि

रामु स्ववंश्यपरिजनलज्जयाचहनुमान्मातर्जनकि चापालिंगनभंगुरांगमदनन्यस्तेकहूस्तांबुजं मध्ये मुष्टिनिविष्टपंचकश
उपभाणमन्यत्करे वीरश्रीनखरक्षतेरिवतवैर्वाणप्रणोरं कितं वीरं राममवस्थितं प्रणमतप्रान्तमध्यलकाभदम् ५१ जानकी-
स्वगतम् नापच्छेदसंधाकरस्तनुमृतां ऋषानलाभोधरः सारासारविवेकशोकभवनं हर्षस्य वीजाश्रयः कालव्यालविष-
स्यगारुडमणिधैर्यदुमारामभूः कैवल्यप्रतिभूर्धटेतस्तक्षतेरामस्यसत्संगमः ५२ इनिरधुपतेऽन्नरणकमलयोः शिरोमधुकरेण
मकरंदमनुभवितुमिच्छति रामः उपसृत्य सारांकं हैमहांतोजनाः यद्यपिप्रियापनिवतानथापिचिरं परमं दिरस्थादिव्यमंतरेण
इथं मास्प्रस्तुमहोति इत्याकपर्यरामवाक्यादाकाशादवतरं तिस्मव्यादयः तनोदिव्योपकरणं नाटयनि तवरामोरनिलेभे
इप्रियाविरहादितः यत्सत्यं मनसि स्वच्छेरम्याणां रमणीयता ५३

प्रसंगः स्यात् मोक्षजनयिनामोक्षदिनिस्कबोधम् ५२ ननु विरा-
गणः प्रियं लक्ष्मीकथमस्यधैर्यमित्यत आह तवेनि रामस्तवतस्यां सीतायां रतिं यत् लेभे तस्त्वमेव नन्वनिच्छुश्चेत्याविरहादितोपि ननु तदसोंदर्यादितिचे
गणः लक्ष्मीस्तूनां रमणीयतानद्वुभावः स्वस्थेमनसि भवति ननु व्यये अतोरामसीतादिव्ययहणादिनाव्यवत्वं स्कबोधम् ५३ ५.

प्रणमति यस्य रावण स्यद्वाप्यां फ़्रजाप्यां विलोकी विजिता वशी कृता तयोरेकेन एषः इति गिरिः समुद्दृतः एकेनान्वेलोका जिता इति द्रष्टव्यम्
 : एनं रामं प्राप्य वर्धमुजः सन् येन देवेन विनिहतस्तस्मेदेवायनमङ्गिति ४५ जातिरितिसेपकः ४६ ४७ कालस्य सर्वतो दुर्निवारत्वं धीतयति दुर्गमित्यादिपं
 तिर्षस्त्वं कुले यजो धनपतिर्यः कुंभकर्णो नुजः पुत्रः शक्तजयी स्वयं दशशिरः पूर्णाफ़्रजां विंशतिः देत्याः कामचरारथश्च विजयी
 वरिसमुद्रं गृहसंवेनिष्फलितं न येव विधिनादेवेव लेदुर्बले ४६ कालेन विश्वविजयी दशकं धरो भूद्वग्निलोह-रणचंचलकुंडलायः
 संस्कारमभिदहनाय सएष कालश्चाज्ञां विनारघुपतेः पुत्रगेनिरुद्धः ४७ दुर्गविकृद्धः परिरवासमुद्रोरक्षां सियो धाधनदशवित्त
 म् संजीविनीयस्य मुखाय विद्या सरावणः कालवशाहिनष्टः ४८ इह रवालु विषमः पुराकृतानां भवति हिजंतु पुकर्मणां विपाकः
 शिवशिरसिधिरांसियानिरेजुः शिवशिवतानिलुठंति गृद्धपादैः ४९ ततो लक्ष्मणवासु पुत्रो विभाने जानकी मारोप्यसत्वरमानी
 जानकी संसारम मुत्थाय लज्जानाटयति रामः जनकतनयां हृत्वारागी हते दशकधरे तदनुविरह ज्वालाजालाकुली-
 वियहः रघुपरिवृद्धो नाधो नोर्ध्वं न तिर्यग वेक्षते मुकुलिनद्वगेभोजद्वः समाहितवस्थितः ५० चमिः पद्मैः ४८ इहेनि शिवशिवेनि-
 गानिषिरांसि लुठंति चंचाक्षेपेण तं स्ततश्चालयं ति रेजुः विलसंति स्म आविर्भवंति ४९ जनकतनयामिति रागी युद्धोत्साहवान् रामो जनकतनयां
 चः स्वशिविरेआनीय यद्वा योजनकृतनयां हृत्वारागी रागवान्वतः एवं भूते दशकं धरे हते सति सर्वस्तु धीतयति दुर्गमित्यादिपं ५० ४९ ४९

सकाशात् ८३ संपत्तिनुंशीलं येषांते: मौक्तिके: कृत्वा शश्वत् याविजयप्रशस्तिरचनालिरवनंतद्युक्ताया वर्णावलीतस्याः शिखिनेलेखकायगजकुंभच्छ्रुतमुक्ताहा
सृक्ष्य नियप्रशस्तिं विलिरवतीत्यर्थः नाकांतः पुरिकानां स्वर्गानिः पुरस्थमृगदशांकपोलेषु विलसन् कुंकुमपत्रस्यांकुरः चिन्तनवयः श्रीविन्यासः शोभानिश-
रा विनाशायभीषणः भजस्तंभोयस्य ४३ भूयिष्ठानीति मंदोदरी तेभूयिष्ठानिबहूनिमुखानिचुंबनिकांतेनभवतास्यविनाशायताभिर्भूयोभिर्भूमि

कुर्वती इमादिनिविकृताचलादुत्पत्यसमरमूमोमहानिद्रांगतस्यनिजप्राणनाथस्यलंकापनेश्वरणकमलयोर्निपत्य भिन्नेरावणबंधु-
सिंधुरशिरः संपातिभिर्मौक्तिके: शश्वद्विश्वजयप्रशस्तिरचनावर्णावलीशिखिने नाकांतः पुरिकाकपोलविलसत्काशमीरपत्रांकुर
श्रीविन्यासविनाशभीषणभजस्तंभायतुभ्यनमः ४३ हाप्राणे शलंकेश भूयिष्ठानिमुखानिचुंबनिभजेभूयोभिरालिंग्यतेचारि
व्रवनदेवतापिभवताकातेनमंदोदरी हालंबोदरकुंभमौक्तिकमणिस्तोमेमेकावलीशित्येवागधमणिकस्यभवतोलंकेद्रनिद्रारसः
४४ एकेनेकसमुदृतोहरगिरिर्द्वाप्यांविलोकीजितायस्याष्टादशभिर्भजेरवसरः शस्त्रस्यनासादितः सोप्येनंद्विभजंमनुष्यमह
इकव्यादवीरोरिपुश्राव्यव्यर्थभजोरणेविनिहतोदेवायतस्मैनमः ४५ भजेरालिंग्यतइत्यन्वयः पतिव्रतादेवी हेलंकेद्रभवतोपिनिद्रारसोया

कृष्णकरणिनोनिद्रारसाभावात् कृष्णमेवद्योनयति लंबोदरः गजाननोगणोशस्तस्यकुंभयोः येमौक्तिकसमूहस्तेर्ममयः एकावलीहारभेदः एकावत्येक
गणः कल्परः तस्याः शित्येऽभिनिर्माणेवत्वा अधमणिकस्यास्यलंबोदरं विभिद्यतवहारं करिष्यामीनिधाउत्तमणांधमणेऽद्वौ प्रयोकृयाहकौक्रमादित्यमरः ४४

एकेनेति अथास्यवलं

च्छेभावात् अनुभवाभावः च्छिन्नं च्छिन्नं मूर्धीनं ३९ धनुरिति एकेरेके: करे: मूर्धं मूर्धः अन्ये रन्ये: करे भृशं न भसि विस्त्रिपन्सन् युगपदेव विश्व
ते ४० कल्पांत इति रामः रणे न वभिर्बाणी न व एव रावणस्य मस्तकान् च कर्त वाणसाफल्ये विशेषणादयं मूर्धः कर्तनानंतरं सरामः पुनः अभिनवान्
तानालोक्य विस्मितः सन् मुहूर्तं विश्वम्यागस्य दत्तं ब्रह्मणास्य वरो दत्तो यावद्वशमो मध्यस्यो मूर्धीन विच्छिन्न-
रावणः अत्यंतद्वत तरश्चीरामवाणादिताह न च्यथः धनुर्निष्ठिं शादिप्रहरणगलच्छेदकुपितो दशास्यः स्वान्मूर्धीर्घुपतिशर ब्रात
दलिनान् करेरकेरके न भसि भृशमादाय युगपत्सिपन्नन्ये रन्ये अपलयति दोर्धिं शानिमपि ४० रामः सावष्टं भम् कल्पांते य-
त्कृतानैरिव वरसमरपांगणे रामचंद्रो वाणी रुक्तीर्णशाणी न वभिरपिदश श्चीव मूर्धीन वेव चिच्छेदालोक्य मूर्धः सपुनरपिनवान्वि-
स्मितः सन् मुहूर्तं विश्वम्यागस्य दत्तं तदनुरिपुवधायादेव ब्रह्ममस्त्रम् ४१ पैतामहं रघुपतिः समरेति कोपा हाणं मुमोच्छदये दश
स्य भित्वा सतहृदयशोणितशोणगावः प्राणान्विशधरणी तलमस्यनीत्वा ४२ मंदोदरी सकलसंदर्शी प्रिः परिवृ-
गलदविरलनेत्रजलमवाहे: सीतापतेर्विरहानलेन सहलं कापते: प्रतापानलं निर्वापयंती हाहाकारं घोरस्फूल्कारैः -

यानिशिरांसि कृतान्वयपि अकृतानि भविष्यन्तीति ४१ पैतामहमिति पैतामहं ब्रह्मास्वं सः वाणः तत्त्वद्वयं भित्वा अस्य रावणस्य प्राणानीत्वा भक्तिविभ-
वः ४२ स्वगमम् गद्यम् भिन्नैरिति अथ विप्रलंभयुणकीर्तनमाविष्करोति हेष्प्रियतुभ्यं नमः किं भूताय भिन्नानि यानीद्वगजवं धूनां सिंधुराणां गजाना-

सकाशात् लगवियोगाभ्यामर्थदावद्भूर्खलेनिचित्तालङ्कृतौ दानादानस्त्रभोजनेषुत्तंपुरतः पुरोवर्तीअधुनाइत्यं पृष्ठतोगमनं किंयुक्तं वामान्योदक्षिणहस्तः
सृक्ष्यमित्रवीन् हेवामरणेममभीर्भयंन रावणवक्षपंक्तिं भेत्तुं प्रष्टुमागतोस्मीनिशेषः इनिवदन् सः दक्षिणः वोमंगलंदधान् ३५ कुशिकेनि तदारामदेवः -
त्वं युद्धोत्सवीयातइनिशेषः वीराणांभोगाययोग्योबाहूयस्यसः यदा वीरोरभणीयोभोगीनोवास्त्रकिस्तद्वाहूयस्य बहुमतंरिपुष्टिः कर्मशोर्यंयस्य-
रा

रामः कुशिकसत्तसपर्यादृष्टिव्यास्त्रमंबोभूगुपतिसहयोद्वावीरभोगीनवाहुः दिनकरकुलकेतुः कोतुकोत्तानचक्षुर्वृहुमतरि
पुकर्माकोतुकीरामदेवः ३६ यद्वावणोबहुभिरेवभजेः करोतितद्राघवः प्रतिकरोतिभुजद्वयेन कर्मद्वययदपितुत्यफलंतथापि
रक्षः पनेर्दशागुणानरवीरतुत्यम् ३७ तत्रमंदोदरीजानकीच रेरावणास्तमुपयातुसहत्याकः श्रीराघवेसमरमूर्धिष्ठनप्रतिज्ञे
मंदोदरीजनकजास्तनगावलंबिन्यकेचकोरकवधूरिवचकवाकी ३८ रामः एकस्मिन्विनिपानितेपिशिरसिक्रोधोपशान्तिः कु
तः किंतुस्वानुनयायमूर्धनिधनंदृष्टंनयवारिणा तत्तोमूर्धवहुत्वतः फलमिदंसम्युद्भयालभ्यतेछिन्नंछिन्नमवेक्ष्यराक्षसपते:
स्वदुनयज्ञास्यसि ३९

सः ३६ ३७ रेरावणेनि अद्येनंहनिष्यामि इतिप्रतिज्ञा अर्के अस्तनगावलंबिनिमंदोदरीजनकजाच अस्तशेलस्थेर्केच
र्केच द्वाधूरिवासीत् यथाचकोरीराविमेवेच्छनिचंद्रकरामृतानुभवान् तथाचमंदोदरीरावीराक्षसानांवलानिशयान् तथासीतारावीरक्षेनिशयान् रा
गणः ३८ एकस्मिन्नितिस्वस्यच्छेत्तुः अनुनयायमाच्छिंधीत्यादिस्तवाययवशिरः कर्तने एकस्मिन्नेवशिरसिकृते अन्यच्छिरस्तस्मिन्

गासनं चापम् ३३ मंदोदरीति हाकष्टमागनम् अनेन रामेण दशान नोपि स्फुटं असंशयं ईषज्जयः ईषत्करीजयोयस्य ईषज्जयत्वं योतयनि यदायं वा
तशयबालकः वाणेस्ताटकामंतर्हृदये यस्तेजो भवो भिस्तस्य समिधने सम्यगिंधनादाने सामिधेनीं एधं सिमाहारको मंत्रः सामिधेनीतां अकृतस्तेत-
त त्राशोकवनिकास्थितविमानमारुद्यजानकीं रामराचणयोर्युद्धं दर्शयति विजदासरमाच मंदोदर्यपिसंदरी परिवृतालंकाचल
शिरवरमारुद्यपश्यनि रुद्रोपि समुद्रमध्ये एकेन चरणो नोपस्थितो युद्धं पश्यति देवाः सर्वे विमानाधिरुद्गाः न भोमंडलगताः युद्धं प
श्येति स्म रामः संहारमैरव इव कोषधं नाटयति कालरुद्र इव रेरेनिशाचरपतेत्वरितं गृहण बाणा सनं विदशदर्पहरं भरं च निर्वी
पया मिविरहाभिमसुं प्रियाया मंदोदरी न रलने व्रजलभवाहैः ३३ इति बाणा न्यूशति मंदोदरी सभयम् उत्पाटयन्किमपि कोणप-
कोटि मंतस्तेजो हुताशन समिधन सामिधेनीम् हस्तादकीमकृत बाल तरः पृष्ठत्करीषज्जयं स्फुटमनेन दशान नोपि ३४ राम भज-
डः आकृष्टे युधिकार्मुके रघुपते वर्मो ब्रवी दक्षिणां दानादान सभोजने षुपुरतो युक्तं किमित्यं तव वामान्यः पुनरब्रवी न्यमन
ः प्रष्टुजगत्स्यामिनं क्षेष्टुराचणवच्च पंक्तिमिति योद्यात्सवो मंगलम् ३५ जो भिरीपनकर्वी एधो मंत्रः सामिधेनीति शाश्वतः कोणपा
त्तेषां कोटि मुत्साटयन् सन् किमप्यनिर्वचनीय ब्रलं रक्षः कोटि अद्यायं तरुणा इति भावः ३४ आकृष्टे इति युधिधनुष्या रुद्धे तिरघुपते रामस्य वामः
दक्षिणां आयुधिहस्तं अब्रवी दित्यन्वयः पाणवायुधिन द्योरिनिशब्दशेषे आयुधानिधीयं ते रेखाद्वारे णास्मिन्नित्यायुधि बद्धभृंखलेयं पद्य

सकाशात् २८ बाणइति आत्मारुधिरस्तद्युक्तेशिरसि देहेधातुषु कृदस्थेजीवेष्यात्माभतः पुमानितिविश्वः धातुनारुधिरं गृह्यते स्वस्तस्तद्विग्न्याः
स्वक्षयः त्वायाः साहचर्याद्वृष्णिपिरावणस्येदं रावणं रावणस्यामिषमित्यर्थः २९ कूबेति हेषमरणेषु प्राणवाणाय याधीः सालज्जा प्रशांत्येसंधये साक्षी वानामे
विदत्सलज्जाप्रशांत्येमूर्खाच्छादनाय मूर्खाणां भोनस्वीकारः तथाकातयाच्छादनाय संधिरिति ३० रेइति अनवसरप्राप्तेश्वर्यः एतस्यारोषहनन

तत्रामोरतिंलेभेनप्रियाविरहाद्वितिः तत्सत्यं मनसि स्वस्थं रस्याणां रमणीयता २८ बाणो यं ममताटकात्मशिरसि स्नातः स्व-
स्कर्नासिकाप्राणायामपरः रवरभिशिरसां हुत्वादशास्याद्वितिभू मारीचं च बलिं विधाय नदनुत्वाच स्थवारां निधिं भोक्तुं रावणमा
मिषं मृगयते भोदीयतां मैथिली २९ रावणस्तथापि सावज्ञम् कूबानामेव द्युष्मुषु प्राणवाणाय रामधीः लज्जा प्रशांत्येसंस
ल्कमूर्खाणामिवभूक्ता ३० गगनमंडलमवलोक्य रेकालत्वमकाललघ्विभवः स्वैरं सकामो भव शं भोर्भूषयनृतनेः शिवशि
रो मात्येनिजां गंगुहुः किं च त्वं च विरिंच्य संचिनुजगत्सर्गाय वीजं क्षचित्सञ्चः करवालभीषण भजो द्युद्वाय लक्ष्मीरः ३१
राममाक्षिपति अद्यवाजानकीरामकामं पास्यनि मंदिरे रणवादारुणे गृध्रो मधुरानधरानम् ३२

गणः ३३ अद्येति प्रकरणं स्वबोधम् वागर्थः प्रतिपाद्यते वानि-
लानकिरामो यदिजीवति अद्यदारुणे रणे ममाधरान्कामं यथेच्छं गृध्रः पास्यतीनि द्वितीयो मुहुरर्थे कीदृशे रणे मंदिरे वीरशरणे ३३

मितिविश्वः तर्हि ज्याधो पंकुरु अभी नी समयां धियमीरयंति येते ष्वपि कुटिलः अत्यनीतिवानिति शारसा मृगाणां योपतिर्वाली तस्या प्यंतकं ज्याधो पंकुर्वित्यर्थेच्यंगः
 तस्मै बोधम् २४ नदूये इति कृपणं सदैन्यं यथा स्यात् तथा है हयपतेः सकाशान् यत्पुलस्त्वस्त्वसितामहः यद्विद्यामहून तद्विद्याहरणं व्यथयनीत्यर्थः २५ यदि नि व-
 यथा दन्यां गहन न मायानं सासीता सप्तदीपैः सप्तमिः पृथिव्याधावरणेः समंदीपो स्त्रियामाचरणे पुंस्येवां नर्जलावना विनिजयंतः पुनः कीदृशी भूवनावली वि-
 रामस्तथा पितं रावणं जघान लज्जावनम्भवदनां बुजः सन्मनाकृस्थितः रावणः विहस्य रे रेमानवराम योमयानि हतो धोरे समरे नवपूर्वजः
 अनरण्यः किम द्वित्यां व्यथयत्यथलज्जितः २४ रामोनिः शंकरे रेमाक्षसाधमपश्य नदूये नः पूर्वं नृपति मनरण्यं यद्विर्जयो धामु-
 त्युर्वायुधि भूजभूतांकः परिभवः जितं मन्ये कारागृहविनिहतं है हयपतेः पुलस्त्यो यद्विद्यामहूतकृपणं तद्विद्ययति २५ योरामो
 न जघान वक्षसि रणं तरावणं सायकेः सश्वेयो विद्यधातु वस्त्रिभूवनव्यापारचिन्तापरः हृद्यस्य प्रतिवासरं वसनि सातस्या स्वहं राघवो
 गच्छास्ते भूवनावली विलसितादीपैः सप्तमसप्तमिः २६ सप्रौढरावणरुषाविहितावलेपः सज्जो बभूवद्वृद्धसंगरबद्दीक्षः आपन्न-
 ानि हरणव्यवसायिनां हि प्राणास्तृपां विपुलस्त्वसहायभाजाम् २७ लसिता विलीयते सर्वमस्मिन्निवि विलं पकृतिस्तयासिता आवृतासप-
 णे त्यर्थः लीड-विलापने इत्यस्य विलमिनिरूपं अन्यथा दीपानां विभूवनानां तः पानित्वादानर्थक्य प्रसंगः स्यान् एतद्वन्ने अकस्मान्यहारणः स्यादिति भावः
 एवं भूत्वा दावस्थाच दर्शने तिभावः २६ सइति सरामः अवलेपो गर्वः सत्वमुत्साहः स एव सहायः तं भजनं तीति २७ ७ ७

सकाशात् १३ हनिः यावताभवतातु वद्द एव इंद्रोपिगिरीन्धरतितेनगिरिमहरणेन किंज्ञनोक्षति र्मत्पुचेण वद्द एव तथा त्वया पिगिरिसमा: शोर्यादिहीनाः केचनराक्ष स्तृक्ष्य १४ तत्सात्यथितं वपुर्येषां ते तिग्मस्वभावाः स्वभावतीक्ष्णाः मादशाः राक्षसाः संतु तिष्ठुं तु अमूनत्पतरान् राक्षसान्यप्रयसि हेरामतेषां तिग्मस्वभावानां तेनाम त्वया नाम्नारव्यातं सैन्यं च भासय हणाय रमसं शून्यं न किमपीत्यर्थः रमसः पदशून्ययोरितिचरकः २० रुद्रीमात्रमिति विकल्पसेविकल्पनां करोषि अतो वदत्वयावी

१४ वणः रुद्रीमात्रं न नुताटकामुनिस्कृतोरामः सविष्मः शुचिर्मारीचो मृगएव भीतिभवनं वाली पुनर्वीनराः भोकाकुत्स्थयिकल्पसेवदरणेवीरस्य याकोजितो दोग्विस्तुतथापितेयदिपुनः कोदंडभारोपय २१ अव्रांतरेंगदः वंद्यास्तेनविचारणीयचरितास्तिष्ठुं तु हुं वर्ततां सुंदरुद्धीदमनेय कुरुत्यशसोलोके महांतो हिते यानिवीणिकुं तो मुखान्यपिपराण्यासनवरायोधनेयद्वाकोशलमिद्द्वृनुनिधनेनवाय्यमिज्ञोजनः २२ रावणः शंभोः पवतकं दुकेन महनीकीडाकृतायेन तं रे रेमानवरामभास्मरभवं देवेश्वरं रावणम् ज्यायोषं कुरुताटकातमस्तराणामन्तकं संयुगेय शानीनिसमधीरकुटिलः शारधामृगाणां पतिः २३

१५ रः कोजितः अन्यत्स्कृदोधम् २१ वंद्याइति हुमिति कोपेव्ययम् हेरावण एतेरामादयोवंद्याः नमस्तुतियो कीदशाः वर्ततां व्यवहर्तृणां मध्येविचारणीयचरितान् अतएव लोके महांतस्तेष्मिद्वाः अविचारणीयत्वमेवाह सुंदरुद्धीताटकातद्वमनेपिअवंडयशो येषां ते रुद्रीवधा विवाहान्यनियमात् अतस्तेतिष्ठुं तु नदार्तयाकिं कृत्यं च द्वीर्यमेव श्रोतुकामोसितर्हि शृणुयानिमसिद्धानिवीणिमुखानिविशिरः शिरांसेचकुतः सकाशात्सराणिदेहाद्विगणः लेपन् तत्त्वमेववद वालिहननेवियत्वावीण्यन्तवापिजनः अर्थात्त्वमेवाभिज्ञोसि वालिनात्पदः सतुरामेण हत इति भावः २२ शंभोरिति भवं च न स्मरसि आङ्गतौ

यावक्ष्यादवीरः मारः खंडितस्य मध्यतः कृतस्य वाजिनो श्वस्य पूर्वार्द्धमध्यारूढः अरिकुलबलात् शत्रुसेन्यात्सकाशान् शिविरस्य कर्तकं पादवुग्मेन खंडिता
 दशोकृतस्तच्चरणयुग्मेन न ब्रजनि न गच्छति धावतं अर्द्धनावत् कुरुद्देनां गदेन द्राकृशी ग्रंसमरेपश्चिमार्द्धेन कृत्वा पश्चिमभागेन कृत्वा शिरसि आनादिनः किं भूतेन प
 द्वं नां गदकरतलोत्थापितेन शिवशिवकष्टम् १९ महच्छरीराणि रक्षां स्यत्पश्चरीरान्वानरानवलोक्य जयेविचिकित्समानं रामबोधयति यावानिति हेराम अव्यिर्यावान्
 तोऽगाधनायाश्च तावतान तस्तद्वापानेन कलशशिखनाकिंपीतः किं तु महान अव्यिरत्यन्तरोगस्य इति च पुनः हरिरिद्रः तु ल्याकारान् स्यत्प्रमाणान् रुग्मिरीन् प्रहरनि
 गगनं गगनाकारं सागरः सागरोपमः रामरावणयोर्धुं रामरावणयोरिव १८ तवसारोनामराक्षसस्तु भुलभुद्दे अश्वास्तदस्तु भुवावद्वजनि
 न शिविरवाजिनः पूर्वमर्द्धधावतं खंडितस्य स्वमरिकुलबलात्यादयुग्मेन धीरः मारः कव्यादवीरः शिरसि करतलोत्थापितेनां गदेन कुरुद्देन नादित
 तोद्राकृशिवशिवसमरेपश्चिमार्द्धेन तावत् १९ अंगदः यावानव्यिः कलशशिखुनातावताकिंचपीतस्तु ल्याकारान्व्यहरनि हरिः किं रुग्मान द्वितुं गा
 य तवागम्याः प्रथितवपुषः संतु निगमस्वभावास्तेषां यासव्यहणरमसंरामतेनामधेयम् २० अपितु स्वयमत्यः अद्रयस्तुं गाः पक्षिपर्वतयोः खग इति हीमी
 त्वात् किं भूतान् रुग्मान् अद्वितुं गान् स्त्रूर्धपर्यंतो न तान् अद्रयोद्दुमशीलाकार्इत्यमरः तवनस्थिन् प्रस्तावे अगम्यागंतु मशक्याः समुद्रादयः प्रथितवपुषः गिर्याद-
 व्यावाहाः स्वभावतेजस्त्विनः अगस्त्येद्रादयोपिसंतुभवं तु तेषां सवेषां यासव्यहणेकवलव्यहणादेष्व सरभसंसत्वरं रामतेनामधेयमस्तीतिशेषः रामो यमिनि शब्देनै
 व्यावाहार्यादीर्घविचारणयेति भावः कृतिचित्पुस्तकेषु रावणवाक्यमिदम् तत्पश्यामुनीतिपाठः तवायमर्थः यावानव्यिस्त्वावानगस्येन पर्यातिः नावतासर्व

सकाशात् त्वं तायतो देवा अपि वल्गं ते अद्यापि संधिं करोमी निविषाटः तदुक्तं रसोदधी विपदिश्वाद्यनवास्ते भारव्यासि द्वितीया धात्र्व अनुनामो नविषादो विज्ञे-
सृक्षयसंबंधः साधांकं सविप्रलभश्चं गरं शंकास्यसंचारी रामः सीतां मागृह्णात्विनिशंका उक्तं चरसोदधी स्वीयापराधचोर्यै कृतपरचोर्यादितो मनाशंका स्वानिष्ठे-
त्वं गस्तदभयभावो नविष्ठेषः अन्वस्वानिष्ठेक्षणं सविनयं सदैन्यं सकरुणमिति दैन्यं संचारी हनुमदादिदर्शनोद्दीपिताक्षपुत्रवधादैन्यम् साशुपूरं रसाद्रोद्र-
राधस्थायी कोधानुभवमश्चुत्त्वेवलक्षणदर्शनेसति मेधनादेवतालरसोजातः एतेन पुत्रो हत इति उद्दीपनं वात्सल्यान् अशूणि अन्वरसद्वयं वच्छद्येजे

बधानूणांदशोच्चेर्मध्यवहयसदावेणिवंधेनवामेदर्भिश्चापान्विधुन्वन्दशदूशन्वशरान् दक्षिपेत्राददानः ६३७ नप्रसरदभिभवद्वर्जितातर्जितोधेः शाश्वत्स्तिवद्यन्मुखश्चीरवतरतिरणधागणराक्षसेद्रः १६ रामरावणयोः रणांगणेकुंडलिनोसु वानः परस्परं साधकभिन्नदेहाः कुचाभलभाइवकामिनीनांकुंभाभलभाः संसुपुर्गजानाम् १७ सं सामरांसदासमांदर्भेत्प्र

य सासूयसहास्यरसंहास्येसूयासंचा-
पाचविभीषणगता असूयातोपिहास्यंभवतिइतिप्रसिद्धं सभयंभयानकरसः भयंस्थायीसवपंसवीभत्तंत्रपात्रानुभावः साचयाजुगुभानोभवति
सावरस्थायी एवमङ्गुतवीरधानंभृंगारकरुपसेद्वत्सलहास्यभयानकर्वीभत्साः यथाकर्मज्ञेयाः १५ वधेति इद्राभ्वकेशश्रेष्याउच्चेगाढदशनूणाननि
क्षिप्तं बध्वावाभेदशभिर्दीर्घिर्दशनापानविधुन्वन्नसन् दक्षिणोर्दशभिर्दीर्घिः दशशरानाददानः दशमुखेषुपृथक् पृथगभावंद्योतयनि अवरसः यंथगोर-
गणः १६ लाट्यते कीदृक्राक्षसेद्दः क्षेडन्नहसन् क्षेडामष्टगतंहास्यमितिधरणिः दंदः नचमुखंतेषांश्चीर्यस्यतच्चाधिकंदशधोक्तम् १६ रणेति कुचस्थानीयाः कुचाः

खरतांतीक्षणत्वं गगनं आकाशं प्रति आप्तं प्राप्तमवेक्ष्य हस्ता यदा एकमेव पर्दं गो आकाशो येगः देवगणास्तेषां नमः प्रकृत्यं प्राप्तम् येन गगने यत्रावहं
 नवेव देवान्मनीनिभावः गकारो गगने दीपेगणे शो गो गणे पित्रेनिशाश्वतः णमूः प्रकृतीभावे इत्यस्याप्रत्ययेनमः १३ यदेति रावणस्य प्रत्यासन्नत्वादानं दे
 सुन्मादावसरे नीलो वानरः लंकाधिपश्चासो रुभट्टस्य कोदंडाय भागे स्थितो भूदितिशेषः किं भूतः चंचंतो येवाप्याः कोधा शूणिगिरिप्रस्ववणवारीणि
 नीचैर्वर्वौ परिभितः पवनो वने शुभं दीचकारतरणिः रवरतांकरेषु रक्षः पतिर्गिगनमाप्तमवेक्ष्य साक्षान्नद्यो ययुः स्थगित तु गतं रंग
 भंगाः १३ आकाशो यदानीलो लंकाधिपश्चभट्टकोदंडशिरवरे स्थितश्वच्छाष्पाकलितमृगतृष्णान्वितगिरिः तदेव देवानामनि
 रजनिदिग्भंडलजुधांधनुः शूंगेभूंगस्तदुपरिगिरिस्तत्र जलधिः १४ रावणस्य सात्यर्थं तत्र रामे सपदुभट्टमुखे सव्यथं देवतो यै
 सारांकरामयुद्धे कपिपुसविनयं लक्ष्मणेसाक्षपूरम् सासूयं भातृकृत्येसभयमनिलजं सत्रपंचात्मकृत्येक्षिप्रत्तदक्षचक्रं रज-
 निचरपते भिन्नभावं वभूव १५ तेराकलिताकरं वितामृगतृष्णानदन्वितो गिरिर्यस्मिन्सः हस्तेभूतगिरिर्निलः रावणधनुर्येस्थित इति नात्पर्यार्थः तदा
 जुषां स्वस्वदिगकाशस्थितानां देवानामनिरेवं जनिता एवं किं रावणहस्तधनुः शिरवं भूंगस्थानीयो नीलः श्यामत्वात् नीलहस्तेगिरिस्तत्र गिरोजलस्था-
 णागिरिप्रस्ववणा अयमेवोन्मादः १४ आश्वर्यमिति रजनीन्वरपतेः रावणस्य वक्रचक्रं मुखसभूहः भिन्नभावं विनाशाश्वर्यं वभूव भिन्नत्वमेव विन्द-
 व्यं वर्यं सविस्मयं साद्वन्नरसमिति सपदुसोत्साहं सवीररसमिति उत्साहात्माभवेद्वीरः सव्यथं सविषादं सशांतरसमितिविषादः संचारिकोवा

सकाशात् १२ नमाह नथेनि यथाविकृतशिखरः उत्पादितः तथानेनरावणोनस्फाटिकगिरिरुत्स्त्रोतात्यसमंतादामूलं अभिज्याप्यनुटितोयोवस्तुभा
स्त्रव्यवेधूतः विशेषेणकंपितः विदधेकृतः सोपिस्फटिकशिखर्येपि अद्यापियेनउत्पाटनेनान्येषामपिशिखरिणां पुरस्त्तादये अमूरावणं पुरहरः १३
रायोनृत्यव्यतिकरः नृत्येसनिव्यतिकरः कोपाभशयस्त्तमुद्धसयनि शिक्षयनिस्मारयतीत्यर्थः कोर्थः यथानदुत्पाटनेरुद्रस्तुष्टः तथैनेषामपिउत्पाट
त्वाभवनंरक्षिष्यतीतिभावः ११ भेरीनि दधकंधरः विधेः कर्मणा आजया प्राक्तनकर्मप्रेरणयेतियावत् यद्या विधेर्ब्रह्मणः शक्तिदानादिषु ब्रह्मसं

नथैनेनोत्स्त्र्यस्फटिकशिखरीसोपिविदधेसमंतादामूलानुटितवस्तुधावंधविधुतः अमुंयेनाद्यापित्रिपुरहरनृत्यव्य
तिकरः पुरस्त्तादन्येषामपिशिखरिणामुद्धसयनि ११ रावणः सक्रोधंरथारोहणंनाटयति भेरीमद्दूलशारवतालनिक
रस्वानोद्धसत्काहलोनिः साणस्वनपूणकर्णकुहरोनिर्यन्धगर्याविभौ द्युद्यार्थदशकंधरोरथगतोमाणिक्यमोलिर्यशो
दीपादीपितमस्तकोजनकजारामोविधेः कर्मणा १२

प्रसत्तान् नगर्याः सकाशाद्युद्धार्थनिर्यन्गच्छन् सनुवभावित्यन्वयः यशोविजयएवदीपस्तेनार्दीपितः प्रकाशितः मस्तकः ब्रह्मलोकोयेनतत्स
नयीतिभावः तदगमनेपित्रप्रतापगमनसत्त्वान् ब्रह्मावासशिरोविष्णुर्भजिकास्वपि मस्तक इतिशाश्वतः जनकजामारः जनकजायाः मारः
गणः यवागर्थेजनकजायाः सकाशादाराम अक्षीडोयस्यमृत्युरिति अन्यत्क्षबोधम् १२ ४ ४ ४ ४

उत्पुत्यारोहंनिवा उद्यामानः उच्छ्वृत्वलः अद्यानांताराभिरुद्दीप्यमानंदशशीवं किंभूताभिः रावणभंगदर्शना योद्यंतोयेदिक्ष्यालास्तेषांकोलाहला
योवहलः मदः बहुतरगंधस्तस्यावयवहोनिरोधस्तेनोथाभिः देवदर्शनादेवादैन्यसंदेशिनीभिरित्यर्थः एतेवानराः शस्त्रिणः शस्त्रवंतः ९
मिति भूमीरुहाः दृक्षाः सीदंति भस्मीभवंति तद्देतुमाह किंभूता भूमीरुहाः पौलस्त्योरावणस्तस्यवक्षस्तेसंघटूमेलनंतज्जानोयोनलस्तेनद

जलमध्येरुद्रपादाद्विशिरवरगतोरामरावणयोर्द्युद्दंनिरीक्ष्यमाणोरुद्रः कपिभट्टैः संवेष्टितांलंकांविलोक्य मरुदुद्रादि
त्योशतमरवसुरवास्तेन्नक्तुमजः पुरद्वारेयस्याः सभयसुपसंपत्यनुदिनम् प्रकोपव्याधेर्याधिरत्तपुट्टेवानरभट्टैः समाकानासे
यंशिवशिवदशशीवनगरो ९ स्त्रीवेण अस्त्रंयत्पुत्रगाधिपेनविहितं पौलस्त्यवक्षस्तेसंघट्टानलदत्तदावविपदः सीदंतिभू
मीरुहाः रावणेन उत्पाटयप्रहिताः स्वशैलशिरवरेलकेद्रहस्तावलीपिष्ठोयंनिजकुडनिज्जरजलेर्जंबालपिंडायते १०

विपत्तदावाभिदुःखंयेषांते रावणेनापिस्वशैलस्त्रिकूटशिरवरः उत्पाटयस्त्रीवायप्रहितः अयंशिरवरः निजभातीयोयः कुंडस्तदस्ततो
गराः प्रस्ववणास्तेषांजलैर्हेतुभिः जंबालपिंडः शैवालपिंडवत् दृश्यते कुंडस्तेन्देकुंडमितिधरणिः पिंडत्वंयोत्यधति लंकेशाहस्तपंत्यापिष्ठः पिंडी-
कुंडुकवत् उत्पत्तेनातिरिक्तमंगात् पिंडीभूतः स्ववज्जलः शिरवरोजंबालपिंडवहृश्यनदिनेभावः १० ४५ ४५

सकाशात् लौ भीनिवांतदानीं भगिन्यादिहननश्वरणेनजानोयोविवेकः गमितोनष्टोपिकथमिवजायते कथंजातइतिलोकोक्तिः ५. धिगिति स्वर्गयामठिका
सृक्ष्यत्वा मस्तविलुंठनं रत्नसंचयस्तस्य लुंठनं प्रसस्याहरणं नवपरेस्तत्करे: विलुंठनं रत्नसंचय इतिविश्वः मेरावणाय अयं धिक्कारः यतः पूर्वतु अरय एव
रात्रिषु तापसो यसो पितापसमाचोपिअत्रेव मत्समीप एव नवापिराक्षसभटान् कुंभकर्णमेघनादादीन् जीवति अयमेवधिक्कारः ६ शोकमिनि

रावणः सापन्पंसाप्यसूयम् धिक्धिकशक्तिं प्रबोधितवता किंकुं भकर्णेनवा स्वर्गयामठिका विलुंठनपरे: पीनैः किमेभिर्मु
जैः धिक्कारोद्ययमेव मेयदरयस्तवाप्यसोतापसः सोप्यत्रैव निहंतिराक्षसभटान् जीवत्यहोरावणः ६. मंदोदरीसकरुणम्
शोकं लंकेशमागा: कुरुचिरमपुनभाविगाढोपगूढं देवाज्ञांदेहि योहुं समरमवतरा म्यस्मिस्तक्षवियायत् रावणः विदीर्घमा
णत्वदयः भैवंकातस्वकांते तरुणायकरुणां प्राणरकः किमेकंलंकांसंत्यज्य शंकां शिवशिवसमरायोद्यतोराक्षसेंद्रः ७
अथरामाज्ञयावानरभटा: उद्दिक्ष्यालकोला हल्लबहल्लभदावयहोयाभिरक्षणां नाराभिर्दीप्यमानं दिशिविदिशिदशर्यीव
मुद्दीवयतः एतेनिः शेषसेतु यथनसमधिकैः शस्त्रिणः शैलपदिरुद्दामानः कपीद्वारजनिचरपुरीमुन्तरेणपूर्वते ८

गूढं गाढलिंगनं हैकांते मधिकरुणां दैन्यं मातरुणायमादीपय यः एकः निरनिशयवीरो हं प्राणरंकः प्राणलुभ्यः किंनेत्याह राक्षसेंद्रइत्युक्ता इतिशेषः उं
गणः शंकास्यामस्तीति शंकानां शंकावतीं लंकामितिवा ९ उद्दिति तेकपीद्रः उत्तरेण उत्तरमार्गेण पूर्वते

पतेति जनकजाविश्वेषशङ्ख्यन्मनोयस्यसचासोकौसत्यासूतश्चेति तस्यदेव्यपाटनेदूरीकरणेपटुर्विदग्धः स्फुबोधम् ३ रामायेति हेनानिजे कार्याकार्य
 प्रतिपक्षाः शब्दवृक्षास्त्तेषांदाहार्दिशिरिवनेभिरुपायकृतमंसीतादानंस्वर्गप्रापणं च पदंस्वकीयबुद्धिस्थानंस्फुबाच्यंस्वर्कायः सिद्धांतः स्फुबाच्य
 अथरामायदेवराजः शब्दुंजयंरथवरंवितरनिस्म रामोपिहन्तुमंतंरथध्वजायमारोप्यस्वयंरथारोहणंनादयति तथाविधंत-
 मालोक्यलोहिताक्षोनिष्कांतः लंकाशिरवरस्थोरावणः अर्यलोहिताक्षकौसोदाशरथेष्वजेवर्तते लोहिताक्षः देव हेलोऽप्यु-
 धितवारिधिर्जनकजाविश्वेषशङ्ख्यन्मनः कौसत्यासूतदेव्यपाटनपटुर्वस्तांशुभूमंडलः निर्दग्धारिविलराक्षसेद्वनगरः सो
 मिभिसंजीवनायोत्त्वानोषधिपर्वतश्चमरुतः पुत्रोध्वजेवर्तते ३ रावणः सत्वरंमंदोदरीमंदिरंप्रविश्य अयिमंदोदरि
 रामायप्रतिपक्षवृक्षशिरिवनेदास्यामिवामेथिर्लिंयुद्देराघवसायकैर्विनिहतःस्वर्गंगमिष्यामिवा नीनिजेकथयस्वदेविकृत-
 मः पक्षोगृहीतस्त्वयास्फुबाच्यंपदमस्मदीयमगमन्मन्मावशेषंबलम् ४ मंदोदरीविहस्य अयिप्रापनाथुलंकेश्वर हृष्णा
 न्यंभगिन्याः शुलरवरनिधनंमातुलस्यापिनाशंतालानांमेदनंयत्कपिवरदहनंवद्वस्फुबाच्यसरब्दम् कर्माण्युद्यानभंगेज
 निधितरणंयोनजातस्तदानींसोदनस्तेकुलेस्मिन्कथमिवगमितोजायतेतेविवेकः ५ इति पदंनिर्णयलोकयोरितिहेमी बलंसेन्यम
 किंभूतंबलम् मन्मावशेषम् अहमेकउर्वरितइतिभावः ४ अयीति खरेत्युपलक्षणम् अर्थात्वरविशिरोदूषणानंसूतोक्षः योविवेकः स्वर्ग

सकाशात् दूतसरावणः ममगिरामदीयघचनेनैवत्याइतिवाच्यः इतिकिं हेपौलस्य तावकमतिंत्यदीयांबुद्धिंस्मृत्वाविचार्यमनोमोदते परंतुप्रणयेनप्री-
स्मृत्वादपरशुर्नदेयः नेनदत्तेनपरशुनासरावणोधिकंयथास्यात्तथाताम्यतिग्लानिमियति यदा एकंपदंपौलस्येनास्मासुप्रणयः कृतस्तेनतावकमतिंत्यदीयां

सरयेरामजामदस्यनिर्जित्ययस्त्वयाहरप्रसादपरशुर्गृहीतस्तंरावणायप्रयच्छ ततस्तवसीतांप्रयच्छामि लोहिताक्षः यदा
शापयनिदेवइति गगनसुत्पत्यरामशिविरे अवतरति ततोरामनमस्कृत्योपस्थितः रामस्तंरावणदूतंज्ञात्यापृच्छति
अयेलोहिताक्षकिंकरोनिराक्षसगणः लोहिताक्षः देव अधाक्षीन्नोलकामयमयमुदन्वंतमतरद्विशत्यांसोमिवेरयमुप
निनायोषधिवराम् इतिस्मारस्मारंत्वदरिनगरीभिन्निलिखितंहनूमंतंदंतेदर्शनिकुपितोराक्षसगणः १ रामः विहस्य
किमर्थमागतोमि लोहिताक्षः देवभृगुपतिनिर्जित्यगृहीतंहरप्रसादपरशुरावणायप्रयच्छ ततस्तवसीतांसमर्पयिष्य
निलंकेश्वरः रामः विहस्य दूतपश्य पौलस्यप्रणयेनतावकमतिंस्मृत्वामनोमोदतेदेयोनेषहरप्रसादपरशुस्तेनाधि
कंताम्यति यदाच्यः सदशानैनोममगिरादत्ताद्विजेष्योमहीतुभ्यंबृहिंरसातलंबलभिदेनिर्जित्यकिंदीयतां २

दृष्टेन्द्रावणस्त्वमपिमूर्खैतिभावः अन्यदेहीतिवेत्तन्नाह महीद्विजेष्योदत्तातुभ्यंरसातलंदत्तंबृहित्वमेवकथय भवतंनिर्जित्यबलभिदेकथंदीयतामिति
गणः पूर्वतुपरशुरदेयः रावणायचेद्यतेतर्हितस्यातिकोपःस्यात् तथापिदीयतेपरंत्वेषइद्वायरक्षितः पृथ्वीरसातलाभावे तस्यदेवत्वाभावात् २

ति मदंगोष्वेव उपकार हेतु रापदस्ति सातवमा स्त्वित्याशीः उपकारः ३६ आलेपित इति धरणीधरः शेषस्तदवतारः अन्यतक्तगमम् ३७ ईषदिति
स्याधेवेदनां च स्फुटयति वेदनादुःखं राधवेद्रस्यनव वयं केवलं व्रणिनः इति वयमित्यानंदादुन्मादः ३८ इति श्रीमन्महानाटके हनु

रामः सदयम् अंगोष्वेव जरां यातु यत्त्वयोपकृतं कपे भवान्प्रत्युपकारार्थमापत्सुलभतां पदम् ३६ लक्ष्मणः आ-
लेपितो हनुमतागिरिजोषधीप्रिमूच्छविहाय सशरंधनुराददानः रामारविंदतरणिधरणीधरात्मालकापते: कुपितकाल
इवोपतस्थौ ३७ कोधारुणः प्रोत्सुल्लृत्वदिरांगारनेत्रोधनुर्युणाटणत्कारमभिनीय रामः सहर्षसवाध्यं सपुलकंचल-
क्षमणं गाहमालिंग्य हालक्ष्मणप्रौढशक्तिभेदरवेदं जहिममहदयपर्यंके हामेधनादकुलकमलिनीप्रालेयवर्षवत्स
एतावतीवेदनां नवेत्सि लक्ष्मणः आर्य ईषन्मात्रमहं वेदिस्फुटयोवेत्तिराधवः वेदनाराधवेद्रस्यकेवलं व्रणि
वेवयम् ३८ इति श्रीहनुमन्नाटके लक्ष्मणशक्तिभेदोनामवयोदशोऽकः समाप्तः १३ ४ ४ ४
तः प्रानः काले रावणोलोहिताक्षदूतमाहूय समादिशति रेलोहिताक्षवानरवाहिनीं गत्वाराममिनिश्चहि-

ति श्रीभिश्चमोहनदासविरचितायांदीपि कायां लक्ष्मणशक्तिभेदोनामवयोदशोऽकः समाप्तः १३ अधाक्षीदिति अधाक्षीन्
द्विशाल्यां शाल्यनिवर्त्तकाम् स्मारं स्मारं स्मृत्वा स्मृत्वा भयहेतो देवान्वेसु बोधम् १ ४ ४ ४

सकाशात् त्रितद्वक्त्वात् महर्षवउत्तमवइत्यमरः स्तगमम् ३३ कपीति अध्यवानरा: लक्ष्मणमंगलमाशंसंतः गंडगोपालनामाहनूमान् लक्ष्मणस्यविशद्
स्तुक्ष्यत्तिविशद् रूपांदिशतु ओषध्यानयनेन प्रयच्छतु गंडालपोलमध्यात् गोपं सूर्यलातिगृह्णातीतिगंडगोपालः गावः किरणा न्यातीतिगोपः यद्वागावः जला
त्वा ति सहस्रुणमुत्त्वमृष्टमादते हिरसंरविरिद्वक्त्वात् अवेयं कथावालेन हनुमताफलभ्रमादज्ञायरविमंडलं व्रस्तं पुनर्ब्रह्मणे प्रत्यर्पितम् उक्तमपि
उहस्तनामस्तोत्रे महेशो गंडगोपालो रवद्वांगीगीतनायक इत्यादि सकः य आत्मनो रामस्य श्रीमच्चरणनमस्कारेण नित्यसत्योदयश्रीः प्रकाशकः सत्यप

योमेंद्रिद्विविदादिवानरचमूचकस्यरक्षाकरः संहर्त्तरिण संगभैरवरवोद्धासस्यलंकापते: सीतातंकमहाधकारहरणप्रद्योतनो
यंहरिः संप्राप्तः पवनात्मजः पृथुमहः श्रीकंठवैकुंठयोः ३३ कपिकटकभटानां गंडगोपालनामासमरशिरसिधीरोयोजनाया
स्तनूजः दिशनुविशदलक्ष्मीलक्ष्मणस्यात्मनः श्रीचरणनलिननत्यानित्यसत्योदयश्रीः ३४ रामः एकेकस्योपकारस्य
प्राणान् दास्यामितेकपे प्रत्यक्षं क्रियमाणस्य शेषस्य वृणिनो घटम् ३५ तिज्जइति कपिकटकभटानां मध्येयः समरशिरसिधीरः

यमर्थः गंडगोपालनामाकपिकटकभटानां विशदलक्ष्मीं दिशतु सत्युचेणोकेन तज्जानीयाश्लाघ्यं तद्विष्वनिः लक्ष्मणस्यात्मनो भ्रातुः रामस्य वर
कंपूर्ववत् ३४ एकेकस्येति हेकपे हेहनूमन् प्रत्यक्षं क्रियमाणस्य लक्ष्मणविशदत्यकरणस्योपकारस्यते तु भ्रंप्राणान् दास्यामितेत्याक्रियमाणस्य
गणः प्राणेषु पुनर्स्तदभावान् शेषस्येकस्येव समुद्रलंघनादिरूपस्योपकारस्य वर्यं वृणिन एव वृत्त्वक इति संध्याभावः ३५ ४५ ४५

सारामकटकं जगाभेनिभावः दिग्भागे पूर्वदिक् प्रदेशे उत्तालादृष्टिर्यस्य सूर्योदयभ्रमवशान् एतेन जवित्वं द्योतितम् ३१ सिंहावलोकनन्या
यागमनमादितज्ञाह हत्येनि द्वोणाद्विसमीपेमायामुनीन् राक्षसान् नाम्नाकंधकालीं रजनिचरवरां ब्राह्मीरूपां सरसिमकरीरूपधारिणीं प्रबलं यथास्यात्
हनूमान् उत्तीर्यबाणात्कुशलं गृहीत्वासंपूज्यवाहुं भरतस्यवाग्मिः मनोदरिद्रस्ययथादिगंतं तथाहनूमान् शिविरं जगाम ३०
आद्विरुद्रावतारः प्रलयसमुदित ह्यादशाकानुकारं द्वोणं दोष्यादधानः कटकनिकटतामागतो पूर्वधर्मभै दिग्भागोत्ता
लहृष्टिरुतरलतरसरस्तीरमास्थायवीरस्तारंधीमानरोदीत्तदनुसहमुदावाहिनीमाजगाम ३१ पर्वतो द्योतनेन सूर्योदयभ्रमात्सरोवरस्थं विकसितकमलमालोक्य प्रातराशंकया लज्जावानरोदीत् तदनुदिग्भागानवलोक्य सूर्योदयभ्रमपश्यन् सुदं प्राप्य हाज्ञातं पर्वतो द्योतनेन सूर्योदयभ्रमात् कमलविकास इनि हर्षेण सहस्त्रवाहिनीं जगाम हत्यामायामहर्षी
राजनिचरवरां कंधकालीमुदयां ब्राह्मीरूपां प्रभ्रमध्य प्रबलमध्यबलं राक्षसान्मदयित्वा जित्वागंधर्वकोटि इन्द्रियितितमणिज्वा
मादायशेलं प्राप्तः श्रीमान् हनूमान् पुनरपितरसानं दितस्तत्पुरस्तात् ३२ रामस्त्रीवादयः सर्वेसहर्षम् -

एग्नहितान् राक्षसान् समुद्रोपकंठं मद्यित्वा पुनरिद्वेण तद्वलजिज्ञासया प्रहितां गंधर्वाणां कोटि इन्द्रियिति जित्वान् सुरस्ताद्रामायेतरसाश्रीघ्रं बले
तः वीरावणस्यरणसंगेयोभैरवः रवः परव्रासनशाष्ट्यस्तेन युद्धास आनन्दस्तस्य संहर्ता श्रीकंठोरुद्रः वेकुंदोरामस्तयोः पदुरधिकोमहः आ

सकाशान्म्यज्ञात्वा शत्यं ललाटस्थवाणमपनीयो हृत्यमुनिर्वसिष्ठो मृच्छ्वान्मतो जहार २६ जिज्ञासेनि गोपायतीह भरतो स्तुममानुजः किमिनिरामे स्तुत्यहनूमान् भरतमिनिजगाद् इतिकिं हेभरत अहंशान्तोस्मि त्वं गिरिन्नय प्रापय ननु गिरिप्रापणमेव किमुक्तं नान्यच्छोर्यं तत्राह कुमारं स्फुमारं इति त्वं

२७ मूमान् साम्यसूयम् जिज्ञासयाभरतवाहु पराक्रमस्य रामस्ततस्य युधिष्ठिलः क्षमणशक्तिभेदे श्रावान्तोहमित्यथगिरिं नयतं कुमारं वाक्यं जगादहनूमान् भरतं सरोषः २७ रामलक्ष्मणयोः समरसंकटमुपलभ्य गगनमहं लभ्यातनिजभुजाटोपनायदोद्यूयमानधनु गुणरणत्कारमभिनीय अवान्तरे रामः वत्सोऽन्तिष्ठधनुर्गृहाणरिपवः स्मैन्यं निनिध्वंतिनः किं शेषेद्यनिराकृताः किमरयः प्रत्याहृतावाप्रिया भ्रातर्देहिवचो विभेति हृदयभ्रातः प्रियं छिंधिमाकेकेयी प्रियसाहसे स्तवधान्मानः कृतार्थभिव २८ श्रक्त्वेति तस्य वचनं भरतः शरायेसाद्रिं कपिं समधिरोप्य गुणोनियोज्य मोक्षं दधेऽप्तिनिकुंडलिनं चकार तुष्टावतं परमविस्मयमागतः सः २९

भारवाहकत्वायोगात् २७ २८ श्रक्त्वेति शरायेसाद्रिं कपिं मधिरोप्यतं शरं गुणोनियोज्य मोक्षं त्यकुं झटिनिशीघ्रं धनुः कुंडलिनं कुंडलपर्यंताकृष्टं चकारेत्यर्थः यदाधनुः कुंडलीकृतं तदापरमविगणगतः सहनूमान् भरतं तुष्टावसाधु साध्विति शशंस २९ ४ ४ ४ ४ ४ ४

श्रीरघुंडकांडंचंदनरघुंडनारिकेरमेवपूर्णाहुतिंजुहावहुतवान् तवपूर्णाहुत्यवसरे आंजनेयः प्राप्तः सः भरतः तंहनूमंतं इतिशरेणताडयामास
अयंसकिं इतिवाक्यस्यायमर्थः येनकालस्त्वेणस्त्वित्रायाः मातुर्वामोऽक्षजः समूलः कवलीकृतः सोयंकिं अथवायज्ञहंतारं धंदास्तरं प्रल
लानलप्रस्वंभगवान् सुनिर्वेसिष्ठोव्याचष्टेसोयंकिमितिभ्रांत्याभरतस्तंहनूमंतंशरेणाजघान २४ अयंचिरजीवीतिविधिलिखिताक्षरपंक्तिः पुंखे
तवायोध्यायांशान्तिमंडपेकुंडसमीपस्थीभरतवसिष्ठो हुत्वाश्रीरघुंडकांडंसतगरकुसमंपुंडरीकंमृणालंकपूरोशीरगर्भं
प्रत्युरघृतयुतंनारिकेलंजुहाव तुर्पूर्णपूर्णाहुतिंसज्जलदनलनिभ्रांशेलमादायवीरः प्राप्तस्तवांजनेयः सकिमितिभरतस्तं
शरेणाजघान २४ तदाभरतवाणेनमित्तोहनूमान् भरतदोर्देडमुक्तकांडप्रचंडप्रहारमूर्च्छितोविधिलिखिताक्षरपंक्ति
लोपात्याणान्यरित्यकुमिच्छन् पुंखावशेषभरतेषुललाटपद्मोहारामलदम्पणकुतोहमितिश्रवाणः संमूर्च्छितोसुविपपा
तगिरिदधानोलांगूलशेरवरकुहेणसकेसरेण २५ तववसिष्ठभरतादयः सर्वेसविस्मयम् सर्वेनिशास्यसहलदम्पणरामना
तत्त्रोपगम्यहनुमत्पदयोनिपेतुः वृत्तंचतस्यवचनादपनीयधश्यंमूर्च्छाजहारसमुनिर्गिरिजोषधीमिः २६

वशेषः योभरतेषुर्बाणः तद्युक्तोललाटपद्मोयस्यसः हनूमान् केसरेणगिरिदधानः भविपपात किंभूतेनकेसरेणलांगूलस्यशेरवरोयभागस्त-
सर्वेऽनि उद्धमणेनसहितंसलक्ष्मणंचेदंरामनामनिशास्यतस्यहनूमतोवचनात् वृत्तंसीताहरणसेतुबंधनलक्ष्मणशक्तिपातायोषधिप्र

सकाशात् तद्वायुसुर्विषिणुं रुद्रसूपं वानस्यरामस्यवाक्यमिति संदेशानीत्वा इतिकिं अयोध्यामित्यादि अस्तिलकुशलतां समस्तस्यकीयकुशलतां अ-
स्तुक्यज्ञिनानं तरं लक्ष्मणस्यजननी इति स्वभमुपलक्ष्यद्व्यात्मा उत्स्थुषी उस्थितवती इतिकिं व्यालः सर्पः समूलं वामं भजं कवलयति २१ प्रेति सारुभि
त्वं तद्वायुसुनिः स्वभज्ञानवान् सचासेवसिष्ठः पुरोहितश्च सुनिर्वसिष्ठः २२ द्रोणो नान्नादुहिणगिरिरिति ब्रह्मणो गिरिरिति ज्ञेयम् द्व्येति तत्र

रामः सहर्षम् नथाकरोतुवीरः हनुमान् ध्यात्वात्मानं प्रणम्य प्रभकमवनिसृतावद्युभान्तस्यवाक्यं नीत्वायोध्यां गमिष्य-
स्यस्तिलकुशलतामानयिष्यस्यपौति चंडोद्दीनचकार द्वुतमयजननी लक्ष्मणस्योपलभ्यस्य प्रेव्यालः समूलं कवलयति
भजं वाममुत्तस्थुषीति २१ प्रोवाच कोसलसृतापुरतो द्वुतसा स्वभंचसा सुनिवसिष्ठ पुरोहितस्य पार्श्वेनियोज्य सशरं
धनुरादधानशांतिं चकार भरतं सुनिराज्यहोमैः २२ तत्र द्रोणाद्विशिरवरं हनुमान् द्व्यात्मा सर्वास्तुहिनकिरणो द्यत्य
भास्त्रभैलेवल्लीरलान्यमररवदिरांगारभास्वंतिवीरः भास्त्रादोभ्यां गिरिसुदहरं भुत्यपातेषतात् सस्मारायं द्वुतसुप-
गतस्तु द्वलेनोज्जहार २३

शैलेसर्वावर्षीः रत्नानिद्व्या किं भूतावर्षीः तु हिनकिरणश्च द्रस्तु द्वत् उद्यन्तीभायासांताः एतेन सर्वा-
म्यमुक्तम् किं भूतानिरत्नानिअभलेत्यादि तदज्ञानेभास्त्रानदन्वेषणाय भवमित्यादोभ्यां गिरिमेवोदहरत् यदाएषः गिरिः नोत्पपात नोन्मूढि-
गणः तदासहनुमान् तानं वायुं सस्मार अयं वायुः द्वुतसुपगतः तदात द्वलेन सहततं गिरिं हनुमान् उज्जहारेत्यर्थः २३ ४ ४

वंदनं गारुडस्थानम् च देवरं समारुद्धविक्रमाविष्कृतौ स्फुटम् दैव्यकोपानिशयतो वंदनं गारुडं मतमिति हेर्मा सत्तेनि गोव्राचलाः भूविभागगिरिवराः द्वी
ताइति एतावंतएव परिमाणमानोयः कटकोविस्तारो यस्यतस्मिन् ब्रह्मांडस्फुटमांडकोशो तत्रतावत्सप्तभाव्यगिरिद्वीपभूवनादीनां मात्रेवनत्वानं

गद्यम् अलमस्मद्द्वयार्थो वनशस्त्रभरेणो तिसशरं धनुस्यकुमिच्छति हनूमान्निजापराधेन सकरुणं भरत वाहुवर्णना
कर्णनेन साभ्यसूयसत्वरं गारुडस्थानमभिनीय रामपुरतः स्थित्वा देवपश्य सप्तांभो निधयादशो वचदिशः सत्तेव गो
व्राचलाः पृथ्व्यादीनि च तु दशेव भूवना न्येकं नभो मंडलम् एतावत्परिमाणमात्रकटके ब्रह्मांडभांडो दरेका सोयास्य-
तिराक्षसोरधुपते किं का सुकं त्यज्यते १२ रामः भीमारुतेतथापि मासु न्यज्य जागर्ति लंकाभृतः हनूमान् देवपश्यनी
वैः सहमैवीनकर्तव्या यतः रवलः करीति दुर्वृत्तं नूनं पतनि साधुषु दशाननो हरत्सीतां वंधनस्यान्महोदधे १३ दैवादप्य
नमानं परिहरति यदादुर्जनो वाकध्वचिन्माननाम्भाति तेषामनुजनित गुणा नेव कुव्राधिकत्वम् स्वमानुभानवीयान्हरति
दिपुनः शीतरश्मेर्मीचीन् ब्रह्मांडस्ये हरवंडे तदपिरधुपते किं यहे शत्वमेति १४

त्वमिति भावः विस्तारेकटकः पुमानितिधनं जयः
देवादिति अवनिषेधेवाशब्दः पूर्वेतु सतां मानः अनाहार्य एव यदायदितव्रापिष्कचिदेकवारं नासकृत् तत्रापि देवान् तत्रापि दुर्जनेऽन्तमानां मानम्
सां सतां भनुजन्मानः भनुक्षणं पश्य ज्ञनिता उत्पादिता गुणास्तानेव नाम्भोति यत्तेष्वधिकं हेयो पादेय तया गृहीतं गुणं कुञ्चकुतः प्राप्नोति

सकाशात् रुपजाः सत्पुत्रवानिनियोज्यम् उंस्त्वेविसर्गलोपः ६ नैवेति आर्येण भवता यथा परः स्नेहः वायुस्तते दर्शितस्तथानान्वेष्यिति किं ७ अद्य भूत र
स्त्रैव चिर्दिकं नापेद्यं बलधौर्यादिकमेवापेद्यमिति भावः एतेन हनूमतः श्रीर्यातिशय ग्रन्थः ८ गिरीनिति स्त्रोधम् ९ अक्ते इति छत्रभोजने मयिजीवनि
त्वा १०

रमेजनीस्त्रभजायेन मातरि इवानुराक्षस हनूमान् वानरस्त्रेषुः कामंजीवति वानवा ६ विभीषणः नैवराजनिस्त्रभीवनैव
रामेन चांगदे आर्येण दर्शितः स्नेहो यथा वायुस्तते पुरः ७ जांववान् भौराक्षसंद्विभीषण नस्मिन् रजीवति दुर्धर्षेह-
तमप्यहतं बलम् हनूमतिगतप्राणं जीवतो पिहता वयम् ८ ततः सत्वरं जांववता सह विभीषणः पृष्ठोपस्थितं मारुतिं वि-
लुपतं रामचंद्रमनुस्मरति रामः विभीषणमवलोक्य गिरीन्यास्यं त्यमीवीरास्त्वयिवत्सदिवं गते मरिष्यामि ससीनो
हं क्षयास्यति विभीषणः ९ अक्ते मयिपथममत्सिफलानिवत्सस्ततेकरोषिशयनं मयिजीवति त्वम् प्राणान् जहासि सु
रलोकस्त्रवाय किंवा सापलभावमहह प्रकटीकरोषि १० इतितारस्वरैः सर्वे रुदंति रामः हावत्सलक्ष्मणधिगस्त्रस
मीरस्त्रुन्धरस्त्वांरणोपिपरिहत्यपराङ्मुखो भूत् गोपायतीह भरतस्त्रममानुजः किंयस्त्रामधिज्यधनुरुद्धतशक्तिपा
तान् ११

तं प्राणान् जहासि तत्किं वितर्कं वितर्कं द्यं द्योनयति वनवासादिक्षेषभीतः सन् सरलोकस्त्रवाय अथवासापलभावं
गणकीकरोषिकिं अयमवासहायोनश्यत्विति सपलस्य शब्दो भावः सापलं तस्य भावविकारः सापलभावः १० ११ ४ ४

दृष्ट्वा अतएवोथमंत्रे: कृत्वा लक्ष्मण निधने तन्मिति शक्तिपतिस्म शक्तिमिति शेषः सा पिलकृष्ण वक्षस्थलं भित्वा भूतलं प्रनिकूर्प राजं ग
वभेदेत्यर्थः भूतलभेदनेन कूर्मराजस्य चर्मतया कूर्मभेदनमाक्षिप्त्यते न तु वास्तवमिति भावः ३ तदेव भेदनमकारं विचृणोति शक्तिरिति कोपमानादा
गात्सकाशा द्वुजगपतिपुरंजगामेत्यन्वयः किं भूता प्रौढानियान्युथाणि तेजांसितैः प्रलयाय वीरक्षयाय समुदिता येवीरप्रौढाः शोर्यगर्वितास्त्वं वा मुख्यतेजसां

शक्तिः प्रौढो यतेजः प्रलयसमुदिताद्रावणात्कोपमानाद्वर्जन्ती दीपयंती ज्वलितदशदिशोलकृष्णं वेधयंती हाहाकारप्रलापं सक
लजनभवं देवदेवत्येद्रकं पंचमाद्ये स्तूयमानाभूजगपतिपुरं कारयंती जगाम ४ अव्रांतरे स्थानान्तरादागत्यहनूमता पश्चात्ता
पगते विभीषणबलेक्षीणो पूर्वं गेश्वरे मूढेजां बवति पूर्वं गमगणो संभूयभूयस्थिते शक्तिप्रौढमहाप्रहारविधुरे मूर्च्छां गतिल-
कृष्णणहारामेविलपत्यहो हनूमता प्रोक्तं स्थिरे: स्थीयताम् ५ अथविभीषणः रवीज्वलदुल्मुकं करेकृत्वा शिविरं पर्यटन्-
प्रौढशक्तिज्वलावलीकवलितानवानरान्यशयनिस्मकोजीवत्तिनवेति तवजां बवंतमेवापश्यत् उपविष्टं मूर्च्छां रहितं नान्यम्
गां बवान् विभीषणम्

प्रलयायेत्यर्थः देवदेवत्येद्रकं पंचमाद्यास्यात्तथासकलजनभवं हाहाकारयुक्तं प्रलापं कारयंती भुजगपतिपुरं कीदृशं वृत्त्वा द्यैः स्थि-
रादिवाक्ये स्तूयमानम् ४ प्रोक्तं रावणाहतलकृष्णणः वयं कथं द्ववायास्यामइति पश्चात्तापः भूयः पुनरपि असंभूय अगोचरीभूयस्थिते सति अव्रवा-
र्त्ते त्वेवस्थिते स्थिरे: स्थीयतां धीर्यमवलं व्यस्थीयताम् अन्यतस्क्व बोधम् ५ अंजनीनि येन हनूमता अंजनी मातास्त्रभजास्तसु उवर्तीतु पुनः मा-

सकाशान् १ भूहः दधावदनत्वात् अर्धपथे अंतरैव नरसाबलेन एकवीरघानिनी एकस्यासाधारणस्य वीरस्य निधनं यतः सकाशान् १ नितरांहनिष्ठति आ सृक्ष्य पुरीराक्षोपोहननानिरिक्त इत्युक्तत्वात् द्राग्नितिद्राकृशीघ्रं भांगोत्रावभाननं कीद्वान् समरतः लंकापतेर्द्वाः करतलप्रहाराः यस्मिन् नृतस्मान् केनापि मि

अंक
१३

राक्षोधम् लंकेश्वरः सकाशारुणघक्षक्षक्षक्षत्वैकवीरनिधनांक्षिपतिस्मशक्तिम् सोमिविवक्षसिरुचार्द्वपथे ज्वलंतीक्षित्तां बुद्धीहनुमतानरसागृहीत्वा १ रावणः शक्तिगृहणमवलोक्य सक्षोधं ब्रह्माणं हनुमुद्यतः ब्रह्मासभयं नारदं सस्मार प्रविश्यनारदः तातकिमितिस्मृतो हं ब्रह्मा वत्सयावन्मारुतिः समरभूमौतावदेकवीरघातिनीशक्तिर्लक्ष्मणं नभिनन्ति तस्मिन्युनरभिन्नेलंकेश्वरोमांनितरांहनिष्ठतीतिमत्वासमरतः पवनसूनुः स्थानांतरं नेत्रः नारदः यदाज्ञापयनितात इति निष्क्रम्य द्राकृनारदोथपितृभांगभयादनैषीतस्थानांतरं समरतः पवनस्य सूनुम् लंकापतेर्द्वचपेटभवत्प्रहाराज्जयाह रामरिपुरव्यविधेस्त्वक्षक्तिम् २ रावणः हस्ताशक्तिगृहणमधिकं राक्षसेऽद्वृतातक्रोधाध्मातं ज्वलितहृदयाभिस्फुलिंगो ग्रवेषः नामेवस्मक्षिपतिनिधनेलक्ष्मणस्योद्यमं वैरित्वावक्षस्थलमपिगता भूतलंकूर्मराजम् ३ वेणस्थानांतरं विधेर्ब्रह्मणः सं

रुक्षोर्नीवा अवेचंकथा तु एतेन ब्रह्मणाऽस्मैशक्तिर्दत्ता अनया मुक्तयामनुष्ववीरो नश्यतीति २ हस्तेनि रावणः राक्षसेऽद्वैऽधिकं यथास्यान्तथा कृतांतस्ये गणः धस्तेनाध्मातो भर्जितश्चासौज्वलितो हृदयाभिश्वतस्य स्फुलिंगास्तलदृशैर्नेत्रादिभिरुद्योवेषो यस्य एवं भूतो यातः किंकृत्वा हनुमताकृतं स्वशक्ति

७९

नरूपां ब्रह्मशापात्तं सुग्धो भवेति जामदन्यवचनादास्थितः अतः धर्मोऽप्रमाणं शाप एव प्रमाणमिति अवगुर्वाज्ञापालनं धर्मस्तत्कृतं पितुः खावगमा
पर्मेष्ठाण्यमिति १६ १७ कुंडेइति शकेभकुंभदलनः मेघनादः अर्धचंद्राकरे कुंडे पलंत्त्वमांसमिति जातव्यम् तरसाचलेन १८ दोस्तं भैति घोरं

सायथा एकेनाक्षणाप्रविततरुषावीक्षते व्योमसंस्थं भानोर्बिंचं सजलगलिते नापरेणात्मकांतम् अहक्षेत्रेदयितविरहाशंकि
नीचक्वाकीद्वौ संकीर्णौ विसृजनिरसौरोदकारुण्यसंज्ञो १७ तत्त्वनिकुंभिलाद्वौन्यग्रोधमूले ३ वटे रावणिः सत्तरम् कुंडेविभीतक
समिद्धिरथार्धचंद्रेशकेभकुंभदलनः पलमाजुहाव इन्द्रुमान् धनुंजयेरथवरे ३ धर्षसमुद्गते ३ ग्रेयं वज्रं वज्रं तरसाहनुमानुपेत्य १८
रणप्रांगणेलक्ष्मणः शनैश्चरादाप्यदशरथेनार्पितं संहारास्त्रम् नुस्मृत्यसानं दशीकमपहाय रे भायारथारुदप्रौढवाहुशालिन
मेघनादमायां विभिद्यत्वांयमलोकं प्रस्थापयामि पश्य दोस्तभास्फालकेलिस्फुटविकटरवध्यस्तघोरांधकारः संहारास्त्रं नि
योज्यस्यधनुषिधरणीं पाणिनाहत्यवीरः क्रोधांधोरावणस्य ज्वलदनलशिरवासु द्विरन्पाणियुग्मेस्थित्वाचिक्षेपसोमिविरथ
दृष्टिरोमेघनादस्य साद्ग्री १९ इति हनुमन्बाट ० इंद्रजिह्वधो नाम हादशोऽकः १२

धकारः आत्मीयानां कातर्दृष्टप्रधानाः सोमिविः-
सप्ताणियुग्मेमेघनादस्य दृष्टिरः छित्वाचिक्षेपेत्यन्वयः सर्वज्ञेयत्वमवदत्वम् कीदृशं दृष्टिरः साद्रिसमुत्कर्तं वज्ज्वरेव समाकीर्णं मुकुरं साद्रिस
दृष्टिरूपं अन्यतत्कृतं १९ इति श्रीमिश्रमोहनदासविर ० हनुमन्बाट कदीपिकायां इंद्रजिह्वधो नाम हादशोऽकः १२ ७

सकाशान् वर्वन्जीवयामासेत्यर्थः रावणः सभयंरणसंकटमुपलक्ष्यसंप्राप्य रेवीरा: पश्यत इतिवदन् सन् इद्विनितमेधनादः अन्यत्कगमम् १३
 सृक्षयच्च ब्रह्मवेदस्तस्योपदेशान् अथर्वणमंत्रोपदेशान् यदा ब्रह्मप्रजापतिस्तस्याज्ञानः वक्ष्यमाणशक्तिस्तान् निकुंभिलः चिकूटान्तः पानिगिरिः अवटं
 त्वं त्वा भिचारकर्मणामायारथमुत्पादयितुंजगामेत्सभिप्रायः १४ दृष्टेनि गुर्वीमूर्च्छामासाद्यदीर्घंरामशोकात्सीताखंडनाद्यादीर्घंविदलितंसीतामुभि-
 रावणः सभयंरणसंकटमुपलभ्यसपंचम् पापोविरच्यसमरेजनकस्यपुर्वींहारामरामरमणेतिगिरंगिरंतीम् खड्डेनपश्य
 तवदन्नितिरेपवीरामायामयींशिवशिवेद्विजिदाजघान १३ द्विधाकृतातांपुनरगददानोमायारथस्थोंबरवत्मनाच्च ब्रह्मोपदेशा
 त्सनिकुंभिलाद्वैर्यघोधमूलावटमाजगाम १४ समरचत्वरेरामः दृष्ट्वामायाजनकतनयासंबंदनंरामचंद्रोगुर्वीमूर्वीतलमुपगतो
 दीर्घमासाद्यमूर्च्छाम् तत्यादायेपुनरनुजनिश्वेतनांप्राप्यरामं कृत्वोत्संगेस्मरसिनिगिरंच्याहरन्नित्यरोदीन् १५ लक्ष्मणः
 सिंचत्येनंविकचनलिनीर्गर्भनिर्भुक्तवारांधारासारैर्मलयजरसेग्रामधर्मोपयाणम् यस्मादेतांत्वमपिप्रदद्वीमास्थितोब्रह्मशा
 पादित्यालापेविलपतिदशालक्ष्मणश्वकवाक्याः १६ त्वाभिमानान् गिरंवेदवाणिनस्मरसि अजोनित्यः धाश्वतोयंपुराणइतिस्मरणान् जा

गणः श्वितिभावः चक्रवाक्याः दशाहेनुनारामदुःखदर्शनात्सानंदंचक्रवाकीक्षणंविलापहेतुः कुतःयस्मात् त्वयापीश्वरोप्यतिधार्मिकोपिएतांपदवीं
 ७८

कालदैमणमुपालभते प्राणेश्वरइति हाकृष्णवत्सलदैमणमापनयोनयाभावस्तेनरुषः प्राणेश्वरोरामः प्रसुत्तरंनददाति रक्षोहस्तगतायाः प्राण
 गमनयः मद्त्सलस्त्वमपि मानुरुमेहवान् त्वमप्युत्तरंनददासितन्मयाज्ञानं भुवंभांत्वाभमक्तेदिवंगतोवाविनर्के १० प्राणेति हे प्राणाः यावन् -
 इतिमांस्वर्गेष्यनवलीक्यतो इमोरामलदैमणोस्वर्गाद्विलोकंनाधिगच्छतः नवजतः लावज्ञदिति शीघ्रं यूयमिति शेषः दिवं व्रजते स्यन्वयः एव मुक्तेस
 प्राणेश्वरः प्रतिगिरंनददातिरामो हावत्सलदैमणमापनयेनरुषः मद्त्सलस्त्वमपिनोत्तरमाददासिभांत्वाभुवंभमक्तेऽ
 थदिवंगतोवा १० स्वर्गादिमोऽस्तिति मानवलोकयंतो नवह्लोकमधिगच्छत एवतावत् प्राणादिवं व्रजते साधुगिरामु-
 मोचश्वासानिलंजनकजासहसरगरेण ११ समरादपहृतं विमानं सरमयारावणं भयादित्यभिप्रायः अवधैकुठादरुः
 हाहाकारं निशम्य विभुवनविदितं रावणः कर्मधोरं क्रोधाभ्येधूमधारीदलितरिपुकुलं व्रासयन् राक्षसेऽद्रम् पक्षाधातप्रचंड
 एवलितपवनध्वस्तशेलं द्रपातैः संप्राप्तो वेनतेयः स्ववदमृतरसो जीवयामासरामम् १२ तिसाधुगिरासीतेविषादं माकार्षीरथं
 वतीति सरमोत्तया संगरेण संभासेण सहजनकजाश्वासानिलं मुमोच उच्छ्वासंत्यक्तवतीरामावलोकनं च कारेति भावः ११ हेति क्रोधाभ्येः सका
 मधारीधूमातिशयस्तेनदलितं रिपुकुलं वेनतृतीयचरणार्थेन राक्षसेऽन्वासयत् स्ववदमृतरस इति जीवनाय गर्भितो हेतुः वागर्थः रामम
 चेत्यर्थः रामं दृष्ट्वा स्वयं सचेतनो भूदित्यर्थः तदवमानश्वरणाचेतनत्वात् १२ ४ ४ ४

सकाशात् तर्हनं दशाननस्याज्ञामवाप्यजनकस्यपुच्चीं पुष्पकविमानमारुद्धा गतासिसादरं यथास्यान्तथा रक्षक्षेपनयोरसिरितिधरणिः गतआक्षेपो यत्तत् अ-
सृक्षयप्रियं असियुक्तादिवं संयामभूमिं निनाय द्योस्त्रियां रणनाकयोरिति हुतायुधः असिपदेनाति सीषणत्वमुक्तम् किं भूतासरमा सीतार्थविदीर्णं हृदयं
त्वं सासरमागतासि सादरं यथास्यान्तथा असिदिवं यज्ज्यादियुक्तरणं निनाय मायया भापेति वाक्यार्थः ६ किमिति अहं निर्खेदे भार्गवादीनां सावाणी

वरमा श्रुत्वा हतिं दशरथात्मजयोर्विमानमारुद्धु पुष्पकमवाप्यदशाननस्य आज्ञां निनाय सरमाजनकस्य पुच्चीं सीताविदीर्णं
हृदयासिदिवं गतासि ६ जान० किं भार्गवच्यवनगौतमकाश्यपानां वाणीवसिष्ठमुनिलोभशकोशिकानाम् जातानृताय हृपाल
यितात्ययमेस्यान्मभूत्तुकुचां सधवेति राम ७ हाराघवप्रियतमस्फुरतीहरामो वाहुस्तथानयनमप्यनृतं किमेतत् नाद्यापिय
स्मधुरनिर्मलहृषिपातेः सभावयस्य पिविलासगिराभुजाभ्याम् ८ उक्तं च यतः संमानितापिनतथा मुद्भमस्युपेतिमात्रानुजेन
जनकेन तथाय अजेन आश्वासितापि स्मरणी रमणेन तूर्णं प्रेम्णायथामधुरनिर्मलहृषिपातेः ९ अनृताजाता साकायात्यासहमेमां प्र-

कर्मणिषष्ठी इति आलापिता इतिका सीतेत्वं सधवास्याः नकदाचिद्विधवात्वं प्रामुहीति कुत इत्यपेक्षायामाह कीदृशीमभौत्तो चूनुकोच एवं भूतो कु-
रुत्वस्याः सा उक्तं च आभोगमभिरसोयस्याः स्तः सततं कुचौ सानारी सधवानित्यं नकदाचित्तदप्रियेति वहवः ७ साभवतु नामानृताशकुनोप्यनृत इत्याह
गणवाहुदिकमप्यनृतं कथं जानमित्यतआह अधापि इतावन्मयोक्ते सति निर्मलहृषिपातेमानसंभावयसि नस्त्रययसीति ८ उक्तं च यत इति ९

इति क्षद्राभत्यनरा: हरयोपिवानरा: एनंमदुपस्थितंसंवासंविजहेत्यजतकुतइत्यतआह युष्मद्देहेष्विनि लज्जावत्वेनिमित्तंआह मिनेति हेसोमिवेत्वमपितिष्ठ
टपरमकुतइत्यतआह ममरुषांपावनासीनि तर्हीकिंकरिष्यसि इत्यत आह राममिति २ सर्वीवेति सर्वीवाद्यस्तं रावणिं नोपश्यंति समेघनादः यो
ग्णेस्तान् सर्वीवादीन्यहरतिस्मेत्यन्वयः अदर्शनैहेतुमाह वाष्पजलकणाः अंधकारश्चतद्युक्तेन जलदेनांतरितं आच्छादितं वाष्पोजलकणे वाष्पं

अपिच क्षद्राः संवासमेतेविजहतहरयोपिन्नशक्तेभकुंभायुष्मद्देहेषु लज्जां दधति परममीसायकानिष्पत्तंतः सोमिवेनिष्ठपा
त्रं त्वमसिममरुषांनन्वहंमेघनादः किंचिद्भंगलीलानियमितजलधिराममन्वेषयामि २ सर्वीवमारुतिनलांगदनीलमुरच्या-
वाष्पांधकारजलदांतरितं प्रचंडम् तरोवणिं जलद्दमुंडलमास्थितं नोपश्यंतितान्यहरतिस्मसधोरवाणेः ३ मायारथं स
मधिरुद्यनभस्थलस्थोगंभीरकालजलदध्वनिरुज्जग्न वाणैरपातयद्दोफणिपाशबहैस्तोमेरुमंदरगिरीपविनेवशकः ४
शत्रांतरेपूर्ववैरमनुस्मरंतीचक्कवाकीसरोवरस्था शशापयोमेदयितंसरामः सलुक्ष्मणोरावणिवाणजातेः रणोहतोयं
उद्दुद्दहंतीचंद्रोदयेनृत्यतिचक्कवाकी ५

नेववारिणिचायथइतिधरणिः ३ मायेति कालजलदस्यप्रलयमेघस्येवधनिर्यस्यसः क
ज्ञगपाठः तदावृत्तेनागपाशात्मकैरिति तौरामलक्ष्मणौ अपातयत् बबंधवागर्थः शकः पविनामेरुमंदरगिरीइव तौरामलक्ष्मणौ अपातयत्
र्थः अहोकिमर्थेव्ययम् ४ शशापयोमेइति पद्यंकस्यापिसमस्यास्त्रपं अवानुपयुक्तम् ५ ४ ५ ५

सकाशात् त्वं सद्याः इद्रः मुखमिव सुरवं येषांते यस्याः उकायाः पुरद्वारे वहिद्वर्ते पुरद्वारं तु गोपुरमित्यमरः समाक्रांतासर्वतो वरुद्वा प्रकृष्टकोपेन योव्याकंपः सृक्षयगिर्मिततस्तद्युक्तानि अधरपुटनदानियेषांते ४१ इति श्रीहनुमन्नाटकटीकायाकुम्भकर्णविघोनाम एकादशोऽकः ११ सेनामुखं तु नासीरं इत्यमिति अहं आत्मनिसोमिविंपतियोमदीयः कोपस्तस्यात्यमपिकारणं न जाने येनेन उपहन्यामीति न नुचेत्यिकारणं न नस्तितद्वै सोकथरुष्टस्तनाह

अंक ११

लकाशिरवरस्थोरावणः सविस्मयम् मरुचंद्रादित्याः शतमरवमुरवास्तेकुभजः पुरद्वारे यस्याः सभयमुपसर्पत्यनुदि-
नम् प्रकोपव्याकंपाधरतटपुटेवानिरभट्टैः समाक्रांतासेयं शिवशिवदशायीवनगरी ४१ इति श्रीहनुमन्नाटके कु-
भकर्णविघोनाम एकादशोऽकः ११ रावणः सक्रोधम् तूर्णपूर्णकटकं पुचमिद्रजितं दुष्करसमरयजे अध्यर्थुदृणो
तिस्म इंद्रजित् सत्वरकुम्भकर्णविघामर्षमूर्च्छितः सीतापतिवधे वद्वलक्ष्यः समरचत्वरेवतीर्णः इतोलक्ष्मणो धनुगुणट-
णत्कारेधरणिं गगनां न रभापूरयन् कोपानलज्जालावलीभिः सलंकाधिपांलंकांकवलयन् घोरसमरनासीरेवतरतिस्म-
यवणिः लक्ष्मणमवलोक्य नाहं सोमिविकोपस्थजानेत्यमपिकारणम् नूनं चंचलवुद्धीनां स्नेहकोपावकारणो १

वलवुद्धीनां लक्ष्मणसद्वशानां स्नेहकोपावकारणो निर्निमित्तो यद्वा अः विष्णुस्तत् प्रेरितो यद्वायमर्थः नूनमिति ज्ञात्वाचलवुद्धीनामसमीक्ष्यक-
गणं मादशां स्नेहकोपो अकारणो विष्णुनिमित्तो नस्यशभाभुम्भकर्तृत्वात् १ ४ ४ ४ ४ ४

७६

तरेइति ऐद्रेष्टप्रदत्तंद्राकृष्णां शरद्यक्त्यमाह भित्तेत्यादिपद्मयेनस्त्वोधम् ३७ उद्यादिति तुहिनेउत्तरभागेहिमवद्भ्यर्थे यदंससि यस्यमूर्भिक
स्थजलेपुच्छनिकृतः हनुमत्पुच्छताडितः ३८ अथलक्ष्मणोरामवीर्यमधिकृत्यक्वांधमनुवर्णयति देवाइति प्रतिनिधिस्तुत्यः सर्वमेवस्त्वोधम् ३९

रामः अव्रांतरेरधुपतिः शरद्युग्ममेदंद्राकुंभकर्णनिधनायरणेमुमोच भित्ताविभेदहृदयंधरणीमथेकोमूर्धानमुहृतभरवंडयद
स्यचान्यः ३७ हनुमान् उद्यन्मरुत्तनयचंडचपेटघातान्मूर्धापपाततुहिनेरजनीचरस्य भग्नोभविष्यतियदंभसिभीमसेनो
वभामपुच्छनिकृतागग्नेकवांधः ३८ देवाः सर्वविभानान्यपनयतरवैः स्यंदनोयातुदूरंरेशारवामृगद्राः परिहरतरणप्रांगणंराक्ष
साश्च वज्मव्रस्तांजनाद्विप्रतिनिधिरवधिः सर्वविस्मापकानांलंकातंकेकहेतुर्निपत्तिनभसः कोमूर्धः ३९ मूतः कुं
भकर्णः उक्तांतोपिस्वदेहात् प्रवरस्करवधृदोभिराकृष्यमाणः प्राणवाणायभर्तुः पुनरपिसमरापेक्षयानारुरोह संगीतैर्नां
दाद्येमृदुमुरजरवैः स्तूयमानोविभानंवीरः संधामधीरः शिवशिवसकथंवपयतकुंभकर्णः ४०

त्तेति स्वदेहात् राक्षसांतरात् उक्तांतः उक्तोपि अप्सरोभिर्वरणार्थमाकृष्यमाणोपिविभानंनाकरोहेत्यन्ययः अनारोहणेहेतुः भर्तुः रावणस्य
पुनरपिसंधामेच्छयेति नारदाद्यैर्नरदमुरवैर्गंधर्वैः कीदृशैः स्तूपुर्गीतानियेषांतैः ४० ४ ४ ४

सकाशात् तर्थवेषः कोपातिशायात् जांबवान् जानुबंधं यथास्यान्तथा जानुबंधं जानुप्रहारं तरसाबलेन कुंभकर्णमपातयदित्यर्थः दंजोलिर्वज्जः गिरिमि
सृक्ष्य गिरिमिद्यथास्यान्तथाकंठविरच्य गृहीत्वा स्वभूजयोर्गुरुमदोयस्य अथतौनीलनलौनिर्मुक्तावभूतां तद्गेजांबवदंगे मरुद्धिर्मुक्तापुष्टद्विष्टरभवन्
त्वं निचरवरः कुंभकर्णः गुल्फाधातेन तं जांबवंतं निरस्या क्षिप्योत्तस्थी ३४ आलक्षित इति माहेशोरुद्रावतारः हनुमान् समरेऽवतीर्यस्यानं शत्रुस्यानं

अंक
११

जांबवान् दंजोलिं कुंभकर्णं गिरिमिव तरसापातयज्जानुबंधं कंठं गाढं विरच्य स्वभूजगुरुमदं जांबवानुभवेषः निर्मुक्तौ तावभू
तामभवदथमस्त्वुष्टद्विष्टरुदंगे गुल्फाधातेन रोषाद्वज्जनिचरवरस्तनिरस्योपतस्थी ३४ आलक्षितोरधुवरेण सलद्वमणेन
कालांतकादिवरिपोः परिशंकितेन स्थानं जगाम हनुमान्समरेवतीर्यमाहेश उद्यनरसिंह इवारुणात्पः ३५ मैनाको मेरुभूंग
स्थित इव हनुमत्याणिपद्येन गेंद्रः कल्पांते मंदरायेऽजन इव समरेमुद्गरः कुंभकर्ण अद्रिक्कव्यादवीरः प्रहितमनिलजेनाच्छि
नद्वुद्गरेण लांगूलेन अंजने योद्धुत जनित रुदा मुद्रं द्राकृचकर्ष ३६

जगामेत्यन्वयः किंभूतः रिपोः सकाशात् परिशंकितेन निर्भवेन रधुव
ण आलक्षित आलोकितः परिवर्जने यद्वारिपोः परितः शकाइतायस्मात्तेन कस्मादिव कालांतकादिव कालः प्रलयस्तत्करुरंतकादिव उपश्चासौनृसिंहश्च
रुद्गरसिंह इव ३५ मैनाक इति हनुमत्याणिपद्येन गेंद्रः गिरिमिव भातीनिशेषः कस्मरे किंभूते समरे कल्पांते कल्पानामतिसमर्थनामपि अंतो यस्मिन्मंद
गणमंदरशिरसि अमृतमथनार्थं मंदराक्रमणार्थं अजनोभगवानिव कुंभकर्णमुद्र इति शेषं रुबोधम् ३६

७५

४

४

मुखस्थाअपिकर्णंभान्निर्गच्छन्ति योरंयथास्यात्तथादशनर्वं दितानप्येतान् कर्णद्वारान्निर्गतान् पुनरन्निर्गतान् पुनरन्निर्गति अन्यत्स्कगमम् २९ सर्वे
त सः कुंभकर्णः सर्वेनकरेण वामहस्तेन सांद्रशिविरं निविडावभोचनं कटकं धुन्वन्विद्रावयन् ततो विद्रावणानं तरं उत्तरेण दक्षिणहस्तेन स्फीवयेव ज
हेत्यन्वयः स्ववैरूप्यकर्तृत्वात् अन्यत्स्कबोधम् ३० तातमिति तानसंवीचं गारुत्मतेन गरुडपाशेन शबुंकुंभकर्णं मुक्तो पिकुंभकर्णहस्ताकृलितः कर्पांद्रः

सर्वेन सांद्रशिविरं स्वकरेण धुन्वन्व्यात्ताननस्य कटकं ततुत्तरेण स्फीवमेव कपिवीरवरेषु स्तस्क जयाहकोपकलितो दुधि
कुंभकर्णः ३० तातं विलोक्य विषमस्थमधां गदस्तं गारुत्मतेन स्फीविपातयति स्मशब्दम् मुक्तो पिनिः श्वसितियावदसोक
पांद्रस्तावद्वबंधनरसिंहपदां गदं सः ३१ हस्यानीलस्तदुभयमपि यस्तमाकम्यरक्षः स्फीवभोलोच्चवृणकुहरेव्याणवक्रोद्दरेषु
तीव्रज्यालोदहतिकुपितः स्वेनरूपेण वीरः कव्यादोभूतदद्विकलः प्रात्यितो यान्नरेद्दो ३२ लंकाशिरस्योरावणः लंकश्च
स्तमवलोक्य रणेऽज्वलं तं कादं विनीसहचरा भृतवारिधारा तूणसुभोचतदुपयुपलब्धसंज्ञो भोक्तुकृतान्तद्वनीलनलो स-
ध्यो ३३

स्फीवः यावन्निः श्वसिति सचेतनो भवति तावत् सकुंभकर्णः पतित्वो त्थिनः सन्नरसिंहपदानरसिंहपाशेन अंगदमपिबबंध ३१ हस्येनि
लज्जीवपंगदं च यस्तं बद्धम् स्वेनरूपेण अभिरूपेण तदवत्तारत्वात् रक्षः कर्मराक्षसंदहतीति तदनुदाहमनुलक्षीकृत्यकव्यादः कुंभकर्णः विकलो भूत्
उत्तरेद्दो स्फीवांगदो कादं विनीयेधमालात्तस्त्वायवान् तस्यया अपृतवारिधारानां लब्धसंज्ञः प्राप्तचेतनः कुंभकर्णः अन्यत्स्कबोधम् ३३

सकाशान् उत्सूज्य आत्मनः स्वस्य चारिजलं दत्ता सकरुणं यथात्तथालं कोपगृहं लंकालिंगं नं कृत्वा कीदृशं लंकोपगृहं अपुनभावी वियत्पुनर्नवभवतीत्यपुनभावी
सृक्ष्य तमिति तं अहम्पूरम्भात्तचित्ताः गिरिवराणां कुहरं विवरं चरंति गच्छति नागलोकोथकुहरं सूषिरं विवरं विलभित्यमरः पादानं वात्तप्रचलितपवनां
पादानं वात्तानान् प्रचलितो वेगवान् व्यः पवनस्तेनां दोलिताः संतः रेचरंति निर्गच्छति स्फीताः वर्धिताश्वते फूल्काराश्वते भिन्नाविदीर्णः अन्यत्सुगमं २७

तदृश्वाजीविताशं गिरिवरकुहरं चरंतचित्ताः कपींद्राः केचित्पादानं वात्तप्रचलितपवनां दोलिताः रेचरंति केचिद्दोर्द्दिं चंडभमणनि-
पतिताः शोणितान्युद्दिरंतियाणान्केचित्यवीराः कथमपिद्यति स्फीतफूल्कारभिन्नाः २७ उक्षिप्य शूलमजयं विपुरांतकस्य संहा-
रकेतुभिवकोटितदित्यभाष्मिः घोरं ज्वलं तमुरसिक्षिपति स्मरक्षस्तारोपतेस्तदिषुणारघुणानिरस्तम् २८ कोधाग्नेजाठिराग्नेः
कपिशिविरगतो मुकुरव्याददानो वच्चेनिक्षिप्यकोटिकवलयतिभटानुकटान् कुंभकर्णः कांश्चित्पन्धांपिनष्टिश्वसनसहचरावा-
नराः कर्णरंभान्निगच्छत्येकं एतान् पुनरपिद्यते श्वर्वितानतिघोरम् २९ उक्षिप्येति केनाप्यजितमित्यजयम् विपुरांतकस्य रुद्रस्य शूलं

द्रपसादभास्मिति कोटिनदिताभिवयाः प्रभास्ताभिघर्विदुः ग्रेष्यं रक्षः कर्तृकुंभकर्णः तारापते: स्फीतस्योरसिनिक्षिपति सतीत्यन्वयः रघुणाश्रीरामेण त-
रुद्दलं इषुणावाणेन निरस्तं अंतरे रवरवंडितम् २८ तकोधमनुवर्णयति कोधाग्नेगिति कुंभकर्णः कोधाग्नेः सकाशान् जाठरोयोभिस्तस्मात्सकाशाभ्यो-
गणक्षधावाधादिनिकोटिभटान् कोटिसंव्याकान्वानरमुरव्यान्वच्चेनिक्षिप्यकवलयति कपिशिविरः कपिकटकः श्वसनसहचराः उच्छाससंगिनः एकेवा

गेतोमेघबालोपि अत्यन्तरमेघोपीत्यर्थः पोतोवार्यानबालयोरितिहैमी कुत्यात्पाकुभिमासरिदित्यमरः लेदिआस्वादयनिपिनष्टिमारयनि राक्ष
त्तालोपि अत्यबलेवर्वानरैर्नयुध्यते ममनुकाकथेतिभावः २३ नाहमिनि स्वरश्चविशिराश्वेतोराक्षसजातो जातंभग्मंरामस्ययः प्रतापानलस्तस्ययः कव
स्तद्वाण्यमहाकालरूपः अथवागर्थः वात्यादिभिरशनपूर्तिर्नजातामयातुरामप्रतापाभिस्त्वोभविष्वतीत्याह रामप्रतापानलस्यक्वलाययोमहान्कालस्तस्य

अपिजलधरपोतोलेदिकिंस्वत्पकुत्यामपिमशक्कुदुंबंकेसरीकिंपिनष्टि २३ अपिच नाहंवाली स्वाहुर्नवरशिरसोदूषण
स्ताटकाहंनाहंसेतुः समुद्रेनचधनुरपियच्यंबकस्यत्वयात्तम् रेरेरामप्रतापानलक्वलपहाकालमूर्तिः किलाहंवीरोणां
मौलिशत्यः समरभुविचरः संस्थितः कुंभकर्णः २४ ततोगगगन्मुत्पत्य स्वीवंवाहुमूलेपूवूगबलपूतिं कंटदैशोभजेनद्विष्वानि
ष्वीद्यगाहुरजनिचरपुरांसंदधानोजगाम सानंदंकुंभकर्णस्तदनुकापिभटस्तस्यस्तूणसकर्णंघाणंजग्ध्वाजगामस्वशिविरमु
ररकूर्परेणाभिहत्य २५ कुंभकर्णः निःश्वस्योत्सृज्यवाष्पनयनकमलयोश्वात्मनोवारिदत्याकुत्यालंकोपगृहंसकरुणमूरुनभा
धनीत्वाभिशृलम् कोधांधः कालमूर्तिः प्रलयहुतवहां गारनेवोविकर्णश्चित्त्वाभाणोवर्तीर्णः पुनरपिसमरप्रांगणोकुंभकर्णः २६

ज्ञीनिबुफक्षितरामाभेरतिकालोयातस्तपूर्तिरद्येतिभावः २४ स्वीवभिति वाहुमूलेकक्षायां गाढंयथास्यात्तथानिष्वीडयपुनरचेतनंज्ञात्वाभजेन
त्वसंदधानः सन्दसानंदयथास्यात्तथालकंजगाम कूर्परेणवाहुमध्यस्थानेन स्यात्कफोणिस्तुकूर्परइत्यमरः २५ निःश्वस्येति नयनकमलयोः स

सकाशात् १८ अवटेगर्नस्त्वपे मार्गे संचरनि साधव इति शेषः १९ इदमिनि तथेति शिरश्चालने नांगी कारः सतां शास्त्रानुवर्त्तिनां शास्त्रनिः संशयावाचः सृक्ष्य श्रियांताः च दक्ष्यन वल्लभाइति वापाठः स्फगमम् २० उक्षिप्त उत्थृतो यः स्फटिकाचलः केलासः किंत्वयेति शेषः स्फगमम् २१ राजन्निति त्वः ॥

अंक
११

रामायज्ञान की देयेत्यभिप्रायः रावणः इदं व्यातृवचः शुल्वातथेत्याह दशाननः शास्त्रनिः संशयावाचः सतां कस्यन वल्लभाः २० जानकीं न समर्पयामीत्यभिप्रायान् रावणः सावज्ञम् उक्षिप्त स्फटिकाचले द्रष्टिरवर श्रेणी निघृष्टां गदे रेभिः पीनतरेः सुरास्त्रर प्रयप्राप्त प्रतिष्ठेभुक्तं जः संयामे मम कुंभकर्ण विजयः किंत्वद्वजाडं वरः प्रत्याशाशिधिलो स्यहं वजपुनः स्वापाय निद्रालयम् २१ कुंभकर्णमीममालं ज्य राजन्मागाविषादं परिहर वल्लव द्विषः शोकशल्यं कत्याणान्याश्रयं तामह महमिक्यानोभवं तं जहाम कः कालः कोविधाता किमरि कुलभयं कोयमः केचयाम्याः कोरामः कैकपीं द्राश्वलति मयिरणे रोषिते कुंभकर्णे २२ रावणः सानंदं महाबल पराक्रमैराक्षसभैः परिवृत्तो रणप्रांगणे वृत्तरतु वत्सः कुंभकर्णः साक्षे पंतथा कृत्या अधिकपि कुलमहाः किमुधायान भीता न हिजगति भवद्विर्युध्यते कुंभकर्णः -

बलवांश्चासो विद्विद् रामस्तस्य मत्सकाशान् शोकशल्यं अहं मिक्यापूर्वशोर्यपकटनेन अहं पूर्वमहं पूर्वयुद्धार्होऽहमिकामतेत्यभिधानचिंतामणो अन्यतस्त्रगमम् सर्वकत्याणानि जाश्रयं तामिति शेषः २३ गणीनि अयोनिसंभावनायां हेकपिकुलमहाः हेकपिवराः मुधाभीताः संतः किंयान कस्माइजत तदुपपादयति नहीनि अवसुद्दृष्टांत द्वयमाह जल

७३

कर्णादृहासस्तस्यव्यासेनविस्तरेणयुक्तोयोव्याकोशींतरालस्तद्युक्तंयद्यक्तस्यव्यतिकरेणकिमिदमित्यज्ञानेनचकितायेप्राणिनस्तेषांपुण्यप्ररोहः
योदयस्तद्यनिवर्तकइनिपुनःलीलायेलोलंतीचंचलामृणालीपद्मिनीतद्यन्मृद्गीचयामिथिलस्तनातस्याःसंगेराजहंसःयथापद्मिनीसंगाद्राजहंसो
दते नददयमपिसीतासंगादिनिभावःपुनःसिंदूरवदरुणोयःपूर्वचलउद्यगिरिस्तस्यशिरवरेशिरइवशिरःसूर्यस्तस्यशोरवरःशिरोरत्नसूर्यकुलकेनुरिति १६
नमोत्तिनइनि पलशेला:मांसगिरयस्तेषांजालंबुपर्वतोच्चमांसराशिमिति तीव्रासवमतिमादकमदिरांयदातृसिंजगाम तदाइत्यवदन् इनिकिंस-

लंकायांकुंभकर्णः सक्षीत्यितःकवलयन्यलशेलजालंतीवासवंपरिपिबन्नपिकुंभकर्णः तृसिंजगामनतथेत्यवदत्सरा-
यागंगांपिबामियमुनांसहसागरेण १७ स्वकटकेरामः उपस्थितंवीक्ष्यतमाहरामोलंकाशिरोनिर्मितजानुद्घम् भोमारु
तेयंवमुदभ्जमेतत्त्रकिंनेत्यवादीत्सचकुंभकर्णः १८ कुंभकर्णःरावणसमीपभागमागम्यभोराजन् यद्यपित्तिनिपाला
जामाज्ञासर्ववगास्वयम् तथापिशास्वदीपेनसंचरंत्यवनीश्वरा: १९

रायाइत्यादि १७ उपस्थितिनिति नंकुंभकर्ण किंभूतम् लंका
काशिरवरनिर्मितंजानुद्घमंजानुप्रामाणयेनयस्यतम् उत्तितस्यलंकाशिरवरंजानुप्रमाणमितिभावःप्रमाणेद्घाद्यः भोमारुते एतत्किंयंवमु
ज्जानुघटितं लंकाप्रक्षेपकरणयंवं यदा यंवंकालउदितःकिं यंवंकालेक्षचक्रयोरितिविश्वःमारुतिर्नेत्यवादीन् यंवंनेति चपुनःकुंभकर्णइ
यद्यपीति सर्ववगासर्वतोर्खंडिनासर्ववगीयतेप्रमाणीक्यतेवास्तगमम् संचरंत्यवदेसतामितिपाठे शास्त्रमेवदीपस्तस्मिन्सति असताम

सकाशात् १४ कुंभकर्णस्य प्रेयसी कर्णा भ्यर्ण चीकुर्वतं महोदरमिति कथयति इतिकिं विरमविरमेत्यादिसर्वनानादरेवीप्सा किंभूता प्रेयसी मशकवल्कुं सृक्ष्य किं रथे कंठरं ध्रेमुरवेन असाना पूर्या पोद्येहस्तिभिराक्रममाणस्यापिगलच्छिद्रेमशकवत् यथाअनेकेमशकाः कस्मिंश्चिच्छिद्रेविशंति एवं मुद्दासेनास्यांतर्गतं हस्तिसमूहं प्रेक्ष्यमाणा यों तर्हस्तिभिरपिनावबुद्धः सकथं भवेच्चीक्लारेरितिभावः १४ निद्रामिति यदियदातयापिगजाक्रमणर

अंक १५

स्त्रकायां रावणः भोमहोदरसर्वैर्मित्रिभिः प्रबोध्यताम्युं वीरः कुंभकर्णः महोदरः यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रम्य कुंभकर्ण निद्रालयं जगामतवकुंभकर्णापिया विरमविरमतृण कुंभकर्णस्य कर्णान्नरवलुतवनिनादेरेष निद्राजहाति इति कथयति काचित्प्रेयसी प्रेक्ष्यमाणा मशकगलकरं ध्रेहस्तियूथं प्रविष्टम् १४ कुंभकर्णः निद्रांतयापिनजहोयदि कुंभकर्णः श्री कंठलब्धवरकिन्नरकामिनीनाम् गंधर्वयक्षसरसिद्धवरागनानामाकर्ण्यगौतममृतं परमं विनिद्रः १५ स्त्रकटकेरामः जृंभासंभारभीमभुकुटितदनटत्कुंभकर्णाद्वासव्यासव्याकोशवच्छव्यतिकरचकिंतप्राणिपुण्यप्ररोहम् लीलालोलन्मृणालीमृदुमिथिलस्तासगभूपालहसः पायात्सिंदूरपूर्वान्चलशिरवरशिरः श्रीरवरोरामचद्रः १६

रं विचीक्लारेरपिनदासंगीतमाकर्ण्यविनिद्रीजात इति शेषः अमृतं अमृतवन्मधुरम् परममत्युल्कृष्णलक्ष्मि १५ कुंभकर्णीत्यापनभियावानरानवलोक्या गणसदयोमारुतिः आशीरनुवदति जृमेति रामचंद्रः पायान् किंभूतः जृंभासंभारेण जृंभानिशये नभीमंयत् भुकुटितदनेन सहनटन् आविर्भवत्

७२

वेदिनि पूर्वाचरमचरण उत्तरारेव त्युपलक्षिनोभीनः अश्चिनीभरण्युपलक्षिनोमेषः कृत्तिकासर्वैव सार्द्धं आद्र्द्वासहितं मृगशिरः व्याधगृहेपिभीनोम-
नः कृत्तिकारूपाणिका कृत्तिकारूपाणिकेनिहैमी मृगशिरोमृगमस्तकं सार्द्धं सरुधिरम् १० रावणः एतदुक्तेरात्मनोमंगलमवगम्याक्षिपनि प्रतापमि-

देवमहोत्पातं पश्यमध्यं दिनेषि क्वचिन्मीनः क्वचिन्मेषः क्वचिद्द्वितीकृत्तिका क्वचिन्मृगशिरः सार्द्धं नभीव्याधगृहायने १०
रावणः साम्यसूधम् अहोमहोद्रामात्यकिमर्थं वल्गसे पश्य प्रतापं संसोदुरविरपिदशास्यस्यनविभूनि मज्जत्युन्म-
ज्जत्यपरजलधो पूर्वजलधो हरिः शतेवाहौ निवसनि हिमाद्रौ पुरहरो विरिंचिः किंचापि स्वजननिकमलं मुंचतैनवा ११ अत्रां
तरेयथारावणो नवत्तिनथाशोकविनिकास्थितविमानेजानको मारोप्यरामं दर्शयति स्मसरमा विदेहदुहितुर्द्विष्ट-
शयीव रिपोवभौ स्फनीलेवमनोरम्येतमालेमधुपांगना १२ तव्ररामकटके वानराणां हेमप्राकारजघनां रत्नद्विनि
दुकूलिनीम् लंकाभेकेविकूटस्थद्वृशर्वनितामिव १३

अङ्गानांतः षैत्यमाश्रयनीति प्रसिद्धं तदेव धोतयनि अपरजलधो पश्चिमसमुद्रे मज्जनि स्वस्यजनिरुत्तिर्यस्मात्तत्कमलम्
द्वृश्मधुपांगना साम्यं रामस्यतमालसाम्यमिति स्फगमम् १२ हेमेति वानराणां मध्ये एकेवानराः स्फगमम् १३ ४

सकाशात् ५ इति: क्षिनिधरा: यस्मिन् दक्षयन्तः समस्ताः अर्णवायस्मिन्नन् यदा सर्वे अर्णवाः ब्रह्मयन्तो ये वैरिणः रक्षांसि तेषां वच्चास्तासां विलोचनं जले: सृक्षयति ६ याउद्दमो यत्र यक्षेणोद्भुतो ये कपयस्तेषां वाहिनी भ्यः पदभरेण चरण प्रक्षेपानि शयेन व्याधूतो व्युत्थापितो यो धूलिपते एणु विस्तारस्तेन उच्चनः ७ इति: आदित्यपथो यस्मिन् विस्तारे पदन् ८ येनि जयार्थं प्रयाणं जयप्रयाणम् ९ अंके इति पूर्वगबलपते: सर्वीवस्य अक्षस्य लतकृतस्य हन्तुः १०

जयप्रयाणे रघुनन्दनस्य धूलीकदं बास्तमितेदिनेशे शशिप्रभं छवमुदीक्ष्य बालासूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ६ सहायार्थमिद् प्रदत्तं छ भगजतुर्गावली सभवो रामदेवस्य रावणः महोदरसामः कुञ्चास्ते महोदरः देवपश्य अंके द्वृत्योत्तमांगं पूर्वगबलपते: पादमक्षस्य हन्तु भूमो विस्तारितायां त्वचिकूनकमृगस्यां गधो वं निधाय बाणरक्षः कुलद्वं प्रगुणितमनुजे नार्पितं तीक्ष्णमक्षणोः कोणेनोद्दीक्ष्य माणस्त्वदनुजवचने दन्तकणो यमास्ते ७ अपिच भूमंगाहृद्दसिधूरघुपतिरवता द्विनावेदितो सो विष्टस्ते मातुलस्य त्वचिपुनरनुजमं विषेदन्तकर्णः बाणो दत्तार्हदृष्टिः स्तवजयपिशनेलक्ष्मणो सस्मिनो यः सर्वीवर्यो वाहुः कृतचरण भरः सोगदे रावणायम् ८ गगनं गिलितं भूमिर्गिलितागिलितादिशः सरितः पूर्वगैः पीता: सीतापति पदानुगैः ९

उपतः अंके इत्युभयत्र धनुर्जयस्यानि शयज्ञानार्थं रक्षः कुलभ्रमिति अवज्याविशिष्टत्वं प्रशुणितत्वं त्वदनुजवचने एतेन लंकाभंगकमकथाकथनं सूचि गणः १० १० गगनमिति हेरावण सीतापति पदानुगैः पूर्वगैर्गगनं गिलितं लोपितम् भूमिर्गिलिता अदृश्याकृता दिशो गिलिताः निरालोकीकृताः एतेन तद्वृत्तम् ११

इति आश्रमीप्रसुत्याक्षयउन्मूल्यविमानविविधवृक्षसमूहमानभित्तीन्तोवृक्षइति हैमी मानानांसमूहोमानविविधमानवद्वाउत्साक्षयुराद्यंगानिविभज्यविमानवसानांरथादीनिविभीषणं दृष्ट्वाचपुनः रघुपतेभावाहीनिविभीषणवलस्ववाक्यं शुल्वाहनुभानुपेत्यस्वयमात्मानं वीत्याददर्शदर्शयामास विभीषणस्थानमग

कटकेवानरभटास्तद्वोरचीत्कारमाकर्ष्यभैरववर्वैर्देस्तंभास्फालकेलिमभिनीयसाटोपसुत्याटितमूलोयशैलधारिणः प्रचंडको-
लाहलेनलंकामाकुलयतोऽकृपारस्येवयामिन्याः परंगताः लंकायारावणः सूर्योदयमासाद्यवानरवाहिनीकोलाहलमर्षमूर्च्छितः
समरभूमीकटकसुल्कटंप्रस्थाप्यलंकाचलशिरवरपर्यकमारुस्यपुरस्थितेनमहोदरेणमंविणासह रामवाहिनीमहिमानपश्य
तिस्म तव्रामकटकेवानराः रवेलंतोस्त्रिलवानराजलनिधौदृष्ट्वारणोराक्षसानुत्याक्षयशूविमानमेवजगृहः पृथ्वींसमांचक्षि-
रे दृष्ट्वानंचविभीषणंरघुपतेभावाहीनिवाक्यंतदाशुल्वासौहनुभानुपेत्यतरसाप्रीत्याददर्शस्वयम् ४ लंकायारावणः महोदरंपृ-
च्छति भोमहोदरकदागतोरामाऽस्माभिनीविदितंरामागमनादिनम् महोदरः सीतांप्रयच्छतुरामायेनिवृन्द्वासाहसमवलं-
यराजन्तलंकेश्वर न्यंचदृवलयंचलस्त्रिधरंक्षयत्समस्ताणववस्यद्विरवधूविलोचनजलप्रारब्धवषेऽङ्गमम् प्रोदंचलपि
गहिनीपदभरव्याधूतधूलीपटच्छन्नादित्यपथंकथन्नविदितंतज्जेन्नयाभादिनम् ५ पदित्यर्थः अन्यत्स्कगमम् ४ न्यंचक्षिति हे

तेस्मिन्नितिजैवंतस्यरामस्यजैवंचेदंयाभादिनंकथंनविदितंकेनपकारेणनज्ञानं किंभूतंजैवं यानादिनंन्यंचन्नमीभवद्वृवलयंयस्मिन्न

सकाशात् स्यायमर्थः साप्रभंजनीराममितिदध्योइतिशेषः इनिकिं वरावद्यहं अद्यास्मिन्वसरेकथं निहन्मि कीदृशी उत्त्वानाकोशान्निः सारिना
सृक्ष्यहितीक्षणाचकृपाणिकाच्छुरिकायस्याः सा हननाक्षमत्वमेवधोतयनि निर्भरतः निबिडास्त्वीराट्वीषुवीरपंक्तिषुशयानं घनपंत्तयोरथार्ट्वी
त्वा ॥

अंक
११

रामोविहस्य भोमहारीरांगदयुवराजवानरभटानश्वृहि भोभोस्त्वीवसेनिकाः राव्वोसावधानतयास्थातच्यंश्वः सूर्येदिये
रामस्यसमरोत्सवोभविष्यतीति अंगदस्तथाकरोति रामकटकेशायानोरामलक्ष्मणोनिहंतुरावणोनपहिताप्रभंजनीनामरा
क्षसी उत्त्वातदारुणस्तीक्ष्णकृपाणिकास्त्वीराट्वीषुनिशिनिर्भरतः शयानम् दृष्ट्वास्तदर्शनगुरुप्रभमणोनगुरुपंरामंनि
हन्मिकथमध्यवरंवराकी ३ तवावसरे प्रबुद्धमंगदंवीरमवगम्याधीरं पुनर्गंतु सुधताप्रभंजनी अंगदः सातोपम् मागा
स्तिष्ठनिशाचरिक्षणमपि स्थित्यापुनर्गम्यतायत्रास्तेभूजविक्रमाखिलजगद्विद्रावणोरावणः अद्याप्यंगदबाहुपाशपति
तामूढेकिमाकंदसेसिंहस्यान्तिकमागतेवहरिणीकरूपापरिव्रायते ३

रुद्रैमी तवापिस्तदर्शनारव्यचक्ष्यगुरुयथास्यात्तथाभ्वमणोनरामस्यविश्वतः परिक्रमेणगुरुपंरक्षितम् ३ हेनिशाचरिमागा: क्षणं स्थित्यायत्र
गणगस्तनपुनर्गम्यतां किमर्थमाकंदकरोषिस्तुगमम् ३

४

४

४

४

५०

४

५ एणलव्यतेलक्ष्यत इतिकुशलवः सीरध्वजोजनक इत्यर्थः इदमेव पद्यं हनतरावणस्य भासराज्यस्य परित्यक्त सीतस्य रामस्य वाक्येन व्याकुर्वन्ति तद्यथा वि-
गाएव मृगतृष्णाच तुर्दशासमावने स्थित्वा राज्यं प्राप्त्यामीनि मृगतृष्णाविषयः सीताभिलाषस्तदन्वेषणरूपः रमयति सर्वान्निति रामो राज्यं तद्वावो
राज्यत्वमपि प्राप्तम् अन्यसूर्वत् अथास्य तृनीयो प्यर्थोस्ति कस्यचिद्दिक्षकृक्वाक्येन विषयाः स्वकृचंदन रूपी पुत्रलालनरूपास्त एव मृगतृष्णावदविद्य-
माजास्तेराहनाधीर्यस्यते नमया भिस्तुणाजनस्थानेजनानां लोकानां स्थानेस्थाने गृहे गृहे भानां एकवचनमुपलक्षणं जात्येकवचनं वाचिनिश्चयेन प्रतिपदं देहानि

अथत च सूचेलाद्विकृतके लंकापते: सकाशादधिगतं दूतमंगदं जानकी वल्लभः प्रपञ्च अयेदूतां गदलंके इवरेसंधिर्निर्जनिताश्रीनि-
कारिणीस्यादनुपकारिणीवा अंगदः राजन्त्सर्वथेयमेनुपकारिणीपुलस्या पत्येषु प्रीतिरिति भैगवानि होदाहरणं हरिणां कशेरवर
स्तद्वात् उक्षारथो भूषणमस्थिमालाभस्मां गरागो गजचर्मवासः एकालयस्येपिधनाधिनाथे सरव्यो दशेयं विपुरांतकस्य ५

६ यथास्यान्तथाप्रलयितं पदं स्थानेर सस्थितावितिचरकः यस्य रसस्ययः आश्रयस्तदये न द्रसाभिनयेन उदक्त्वा मुक्तम् अलमस्यर्थकाभर्तुः कुत्सिनप्रभोः
पदनस्य परिपाटीरसाभिनयवाक्वात्मानुर्यादिरूपातस्याविशेषेष्टनाचेष्टाकृता एवं रामत्वं तत्तद्रेजनत्वमासं कुशलवस्तुता उत्तमवस्तुत्वं रत्नहेमादिसमू-
हेज्जधिगतानभासेति २४ इति श्रीमद्भुमन्महानाटके दीपिकायां भोहनदासविरचितायां रावणपंचोनामदशमोऽकः १० ७ अथेति
ज्ञेषः धनाधिनाथे कुबेरेविपुरांतकस्य रुद्रस्य दशाविपरीता तथारुद्रानुचरस्यापि रावणस्य विपरीतेव मतिरितिभावः १ ७

सकाशात् २१ मंदोदरीराक्षसेंद्रं चुं विष्यति तवनस्मिन्बवसरेत्वमपि वेत्स्यसि उक्तं च पंचतत्वानि धर्मश्वरविचंद्रो च पाशभृत् रात्रिदिवानरस्येतेवृत्तज्ञाः समुदीरि
स्त्रव्यश्चिं २२ अतः आकाशादीनां रावणवृत्तज्ञानसामर्थ्यात् २२ अथेति रामत्वेरामभावेविषये वर्तमानेमयिस्थितेसति कीदृशोमयिकृतकृत्ये कृतं कृत्यं येन यद्राम
यरावणशिरः कर्त्तनादिकं तदपि कृतमिनिभावः तदपिएताः प्रवृत्तयः कीदृश्यः पापं मूलं यासांताः पूर्वपापान्नात्रे प्रितस्त्रव्यमिनि -

अंक
१०

जानकीसरमोपदेशाद्रावणं रघुनन्दनवेषधारिणं मत्वासविषादम् हाकाशाहाधरणिहावरुणार्कवायो वेत्स्यामिधर्मकथमागत
मासनाथम् आकाशे मंदोदरीरघुशराहतराक्षसेंद्रं चुं विष्यति त्वमपि वेत्स्यसितव्रशरामम् २२ अथनिजकेलिमंदिरस्यो राव-
णः स्वगतम् कृतकृत्येविरामत्वे वर्तमानेमयिस्थितेन निरुद्धयंत्वेवताः सूर्वाः पापमूलाः प्रवृत्तयः २३ जनस्थानेभांतं कनक-
मृगतृष्णाहतधियावचो वेदेहीति प्रतिपलमुद्भुप्रलपितम् कृतालंकाभर्तुवदनपरिपाठीषु घटनामयात्तरामत्वं कुशलवस्तान
त्वधिगता २४ इति श्रीमन्महानाटकेहन्त्रमद्विरचितेरावणप्रपञ्चोनामदशमोऽकः १० कामिमतम् २३ जनस्थानेइति विषयः सीता

लेलाषः स एव मृगतृष्णानया आसमन्तनो हनाधीर्यस्य तेन मयारावणेन जनस्थानेदं कारण्येदेशो भांतं अवाप्युद श्रुयथास्यात्तथाप्रतिपदं हेवेदेहीति व-
प्रलपितं अथचलंकाभर्तुर्मैममवदनानां यापरिपाठीनस्यावियोजनं कर्त्तनमिति यावत् कृतावदनपरिपाठीषु घटनेतिपाठे रावणमुखपंक्तिरुद्ध इषु घ-
णः बाणयोगप्रहारः कृतेनि मयापिरामत्वं मायारामस्त्रपत्वं आसंशासनथापि कुशलवस्तासीतानाधिगतानप्राप्ता दर्मसीरनृपाः कुशा इनि हैमी कुर्वन

६९

गानः सकामश्चेदत आह लंकेति यस्य रामस्य नाम्नः सकाशान् तद्द्रुहणा देवमनः नाम ग्रहीतु रन्यां गना पहरणं नेच्छति किमुक्तु तस्य रामस्य रूपात्परां गना
कुत इच्छनीति १९ साक्षादिति साक्षान्ति: संशयं राममालोक्य इति शीघ्रं हर्षा दुत्याय कुचनटी भरेण नम्नापि एनेन इति त्यानायोगी दर्शितः उद्स्तदो भूम्या
लिंगनायोद्गत भूजाभ्यां दरभीषद्विलिनं स्फोटितं यत्कुचाभोगचेलं कुचमंडलवस्त्रं तद्युक्तं उन्नतमं गं कुचरूपं यस्याः सूर्यमम् २० भूत्वेति न तोनं तरं

एवं विधो भूत्यापुनर रथोक्तवनिकां प्रविश्य रावणः लंकाभटोथरघुनं दनवेषधारी पापो जगाम पुरतो जनकात्मजायाः नाम्ना
पियस्य कुत इच्छनीति स्य रूपादन्यां गना पहरणो नमनः कदाचित् १९ जानकी रघुनं दनवेषधारिणं तमालोक्य सहर्षं साक्षा
दालोक्य राम इति कुचनटी भारनम्नापि हर्षा दुत्यायोदस्तदो भूम्यादिरदलित कुचाभोगचेलो नन्तांगी धन्याहं प्राणनाथ त्यजर
जनिचरच्छिन्नशीषाणि गाढं मामालिंगाद्य रवेद जहिविरह महापावकः शांतिमेतु २० इत्यालिंगितु मिच्छनिरामवेषधारी रा-
वणः सविषाद् भूत्यात तोष्वसरेजनकात्मजायां लकापति मकर केतु शरातुराया कुबीबोविशीर्णमणिदंडयुतः स्मरात्तपापा
ततः शिवशिवान्तरधीयतद्वाक् २१

लिंगनसमवेस्मरात्तः रामरूपधारणा सुरकामार्तोपिरावणः कुबीबो भूत्यात तः यायान् सीतावंचनाश्चितमायानः अंतरधीयत अदृश्यो भूत् द्रा-
पत्मजायां रामदर्शनात् कामधारात् रायां सत्यां शिवशिवकष्टं कष्टम् २१

सकाशात्

सृक्षयज्ञिवेन तेमुखं बहुविधेश्चुं बनभेदेश्चुं विष्यामि हेमानिनि आवहं मुं च त्यजपुनरपि तवाननं त्वदीयमाननं मामितिशेषः मां चुं विष्यनीनि आवहं अंक
त्वानिनः वर्तमानसामीद्येवर्तमानवद्वा परस्परचुं बनाद्रसासंगः सूचितः १५ विरमेति हेरक्षः दशमुखभवदीयः निष्कृपोनिर्दियः कृपाणः रवद्वः वास्पृशा
वाहगत्पृशनिस्कृगमम् १६ मन्द्यानेनेति कोधातिशयात् कोपमाविष्करोति हेरक्षः मयाज्ञातम् मन्द्यानेनरामः सीताभूत् तद्वतेनविशेषितत्वा

१०

जानकी विरमविरमरक्षः किं द्वयाजत्प्रितेनस्पृशतिनहिमदीयं कं रसीमानमन्यः रघुपतिभजदंडादुत्पलश्यामकांतेर्दश
मुखभवदीयोनिष्कृपोवाकृपाणः १६ पश्य मन्द्यानेनाभवद्रामः सीतारक्षस्त्वनस्यवै पश्यत्वकुलनाशाय मयारामेणभू
यते १७ इतिरावणोनिष्क्रातः निजमंदिरं किर्यं तं किर्यं तं समयं नीत्वास्वगत इदानीं महांतं प्रपंचमुत्याधनूनं जानकीमनुभ-
विष्यामीत्यवधार्य भेरीनिः साणशं रवध्वनिगणतुरगस्यं दनस्फीतनादैः सानंदं राक्षसेंद्रः कटकभटक्कजास्फालकोलाहलेन
लंकामापूर्वरामः स्वयमभवदथोमायथारावणस्य छिन्नान्मूर्धीदिधानः शिरसिरुहभरेष्वेकतः पंचपंच १८

त तस्यरामस्यध्याने

द्य मयारामेणभूयनेरामोभवामीत्यर्थः १७ भेरीतिराक्षसेंद्रः स्वयंरामोभवत् रामरूपोभवदिति मायथाछिन्नान् कृत्तान् रावणस्यमूर्धः शिरसिरुहभ
गण रुषेषु एकतः पंचदधानः रामवेषधारीमायारावणस्यमस्तकान् पंचपंचकराप्यांदधानः काकाक्षिन्यायेन एकतइत्युभयवगृह्णते १८ ५

८८

तीत्यर्थः वरार्थीभजन्नभक्तः भजनात्सारदास्यन्नप्रभुरात्भ्लाकापि प्रायः १३ रामस्यदग्धहृदयत्वमुपपादयन्नात्मनो भजनीयत्वमाह चित्तस्य
मार्गी तद्विभागं दर्शयति रामस्येति शीषः रामस्य चेतसि विषये अर्धचेतः यदा चेतसोऽर्द्धचेतसि न स्मिन् कर्मणि सप्तमी अर्द्धचेतः जानकी विरमयति
त्स्मरणाविभावात् च पुनः अर्द्धचेतः लंके श्वरो विरमयति तदुत्पन्नको पाति शायान् त् किंचतर्के किंसीताकांतरामहृदयार्द्धरामविरहानलः कवलयति भ
स्मीकरोति च पुनः अर्धचेतसोऽर्द्धमद्रावणाकांतं तद्रोषानलः कवलयति दुर्विधोदुः प्रकारो वै शसो हिंसानस्य व्यनिकरः शीतोष्णाव्यत्ययो यव एवं भूते ए

अर्धचेतसि जानकी विरमयत्यर्द्धचलं के श्वरः किंचार्द्धविरहानलः कवलयत्यर्द्धचरोषानलः इत्थं दुर्विधवैशसव्यनिकरे
दाहेसमेप्येतयोरकं वेद्यितुपारदग्धमपरदग्धं करीषाभिना १४ मुग्धेमेथिलिच्चद्रसुंदरमुखिप्राणशयाणो धधिप्राणान्नरक्ष
मृगाक्षिमन्मध्यनदिप्राणेष्वरिचाहिमाम् रामश्चुंबतिते मुखं च समुखेनेकेन चाहं पुनश्चुं विष्यापितवाननं वहुविधेषु चायहं
मानिनि १५

तयोः कामकोपानलयो दर्हेसमेपिसनि यदा एतयो श्वेतसो र्धयोर्मध्ये एकमर्धतुषारदग्धं वेद्यि कामये शीतदाहतोक्ता
मरमर्द्दकरीषाभिदग्धं वेद्यि शूष्कगोमयचूर्णकरीषः एतेनकोपानेरुष्णात्वं अतोरामोदग्धहृदयो जानः त्वं मां भजेत्याशयः १४ मुग्धेऽनि पुनरप्यनु
त्याविष्करणाय पुनः पुनः संबुद्धिः हेमन्मध्यनदिकामतरं गिणियकरणं सुगमम् वागर्थः प्रतिपाद्यते अवरामस्य विप्रलंभेष्वलापावस्था सोकार
जाश्रितकाल्यनिकव्यवहारः स्यात्प्रलापो यमिति अव्रमुग्धेत्यादिपूर्वकत्पना रामो वदति हेमुग्धेत्यादिसंबोधनवनीमेथिली रामो हं एकेन

सकाशान् त्वच्यत इति वचनान् पात्तिनितस्याः वचसान्येपिजितकामाः भवंतीतिभावः ११ भवित्रीति हेरंभोरु अविराच्छीद्यमेव विदशानं वदनग्लानिर्मु
सृक्षयग्निः भवित्रीभाविनी अस्तीतिशेषः कुन इत्यन आह यतो युधिष्ठिरसिद्धस्तेत्वदीयोरामः मम पुरतो न स्थाता न स्थास्यति उच्चैर्विपदं जानकीं हे
त्वं त्वं हैलधुतर इदं पद्यं षष्ठाक्षरपरे सप्तमाक्षरं तद्विलोपान् विलुप्येति त्यपूलोपे पंचमीपुनः पठएव मुक्ते सप्तमाक्षर लोपादयमर्थः चरणविकेतु-क
विनविलोपः दशावदनग्लानिः रामः स्थाता उच्चैः पदं यशोरुद्धपम् १२ रेरे इति हेरीते सः अयत्वत्यदनतः दशास्यः कस्मादवज्ञायसे इतिभावः स

भवित्रीरंभोरु विदशावदनग्लानिरधुना सतेरामः स्थाता न युधिष्ठिरतो लक्ष्मणसरवः इयं यास्यत्युच्चैर्विपदमधुनावानर
च मूलधिष्ठेदं षष्ठाक्षरपरविलोपात्पठपुनः १२ रावणः सर्वेदग्ध्यम् रेरे लंकेश लोत्यान्निपुरविजयिनो मापतीषीः प्रसादं
मामाच्छित्वात्यबुद्धेन रथलुभवसि वै प्राकृतः प्राणरंकः मारारेमावितारीर्वरमनलभुवाशापितो सीतियस्य चुन्दं मूर्धनि
मीशोप्यनुनयनि भृशां सौयमुच्चै दशास्यः १३

कः यस्येति चुन्दं मूर्धनि ईशोपिजगतामीश्वरोपिरुदः उच्चै रनुनयनि इतिकिं रेरे
त्वनादरे लंकेशविपुरजयिनः सकाशान् मांच्छित्वाप्रसादं मापतीषीः मास्मृह मागृहीष्वेत्यर्थः हे अत्यबुद्धे मारारेः रवलुत्वं प्राणरंकोनभवसि वर
रुद्रभवः प्राणरंकः त्वं ताद्यग्न अवेवार्थेवै प्राकृत इव युनिक इव यथेदानीं तनः प्राणरंक स्तथात्वं नेति भावः मामेव माकुप्यरुद्रमाकोशनि हे मारारे
गणभृशभोवरं मावितारीः एतस्य वरं मादेहि न थापिदित्संतमालक्ष्याह अनलभुवात्वदात्मजेन युहेन शापितो सि चेदस्मै वरं दास्यसि तर्हि गुहस्य शप

मिनि प्राक्पूर्वे अस्यरामस्य अनंतंमरणं सत्यंमत्वाजीवितास्मि पुनः मेनाथोजीवनीतिमत्वाशुचंविजहो त्यक्तवत्यस्मीनिलज्जितासापवपामूदिति ९
यान्यमायामनुवर्णयति अस्मदिति हेसीते तवसतिचारित्यं पातिव्रत्यधर्मस्तस्यवल्ली प्रसारएववल्लीतस्याः फलं सांप्रतंसंगतं अद्येवप्राप्तं धर्मः परव-
लदस्तवत्वत्वेवेतिभावः तदेवफलं द्योतयति यतः एताः पुरंध्यः मरीयनार्थः त्वत्पदपद्वधूप्रायाः धर्मरीतुत्याः यथाक्षमर्योरविंदमाभ्यं

जानकी कामंजीवतिमेनाथोइतिसाविरहंजहो प्राङ्गनत्वासत्यमस्यांतंजीवितास्मीतिलज्जिता ९ ततः पुनरप्यधोक्तवनिकां
प्रविशति मारनाराचभिन्नोरावणः स्फरसंदर्शीप्तिः परिवृतः सीतारुदयेविकारमुत्पादयितुं भोजनकिपश्य अस्मच्चंडचपेट
घातपतितः स्वर्द्दिनिकुंभस्थलंस्थूलोन्मुक्तसरक्तमौक्तिकलतास्तोमार्चितांघ्रिस्तनाः एतास्त्वत्पदपद्वधूपदवधूप्रायाः पु
रंध्योक्तवसीते सप्रतिसंगततवसतीचारित्यवल्लीफलम् १० सीतेपश्यसिरांसियानिशिरसाधत्तेमहेशः पुरातानित्वत्पद
संश्चितानिस्कर्मणेकस्मादवज्ञायसे श्रव्येवपरदारलंपदवत्वत्वः स्मित्याहतरावणं निर्मात्यानिशिरांसितानितवधिक्तसा
ध्विच्चः पातुवः ११ ते तथैवेतासत्वपादमिनिभावः तासांवैशिष्यंद्योतयति किंभूताः अस्मदीयोयश्चंडचपेटघातः करतलश्वारस्ततः पतिना:

स्मेस्वर्द्दिनिस्तेषांकुंभस्थलेष्यः सकाशान्तस्थूलं बहुतरं यथास्यात्तथाउन्मुक्ताः निर्गताः याः सरक्तमौक्तिकास्तासांलतास्तोमैर्वल्लीरसमूहैर्गच्छ
नाश्चयासांताः १० सीतेइति पुराशिरः कर्त्तनसमये अवज्ञायसे अवज्ञांकरोषिस्मित्वेत्यत्रकोपातिशयान्दास्यं शिवोन्तीर्णतुनिर्मात्यं

सकाशात् साविष्करोति रावणे हने यावन्निरुद्देवांगनावल्लभः यावदिति मेममत्वदालिंगनाभावेनजीवोव्रजतु ४ वागर्थेशिरः कंरावणशिरोव्याहिणं
सृक्ष्य निरामभलभनिशयेनरामभांत्याएनंरामस्त्रंरावणंमास्पृशेति ५ मायावंचिनोपायमासाद्य अवगम्यमासैषीर्भयंमाकार्षीः ६ कोलाहलमिति

अंक. १०

इति रामशिरः कमलमालिंगितुमिच्छति आकाशे नरवलुनरवलुसीते रामभूपालमौलिः समरशिरसिवध्योनप्रियस्तेकदाचि
त् स्पृशकथम् प्रपिमात्मानिशाचारिणस्त्वंहरहरहरभक्तस्यैषमायावतारः ५ इत्याकाशचारणीश्वरणमात्रेणशिरसीगगन
मुत्सत्यनिष्कातरावणे न सह जानकीसहषस्रपञ्च अयिपरमधर्मिणिकृपातरंगिणि सरमेकिमित्यद्वृतमिति सरमाराक्ष-
सीसदयम् जानकित्वं न जानीषे रावणस्यातिदारुणाम् मायामासाद्यमासैषीरामः कामं सजीवति ६ कोलाहलं काहलम
दलानां हेषारवंसज्जतुरंगमाणाम् आकर्णयाकर्णविशालनेत्रेरामागभादार्तनिशाचराणाम् ७ विरमविरमशोकात्कौप-
मानोथरामः सतनयपशुवधु रावणं भर्दयित्वा बलमिदुपलनीलः कोमलः कोमलांगित्वदधरमधुपानं हुंकरिष्यत्यजस्वं ८

रुग्धरामः कौशल्यव्यव्यनकंजापयति आकर्णेति काहलोवाद्यभेदः मर्दलोमुरजः स्फगमम् ७ विरमेति बलमिदुपलः इद्रनीलमणिस्तद्वन्नीलः इद्रनी
गणमणिवदुज्वलः हुंकृतस्तेभयमिति यद्या हुंरावणं निर्भत्स्य हुंभयेभत्स्यनेपिचेति शाश्वतः ८ धु ८ धु ८ धु

६६

धर्मयमयोरित्येकाक्षरी १ अहंहेति अहहइनिर्वदं संदहेत् संदहतुलोडथैलिड् स्फगमम् वागर्थः स्वभेसीताचदति हेरामरमण जनकपुञ्च्यहं मृत्युनारावणका
नभवता आत्मसमीपं किन्नीता कीदृशीमरणभियं प्रापिता अतोहृदयस्थस्त्वद्वियोगाभिः किन्नसंदहेत् अपिनुसंदहेदेव चार्येवाचकारात्पुनः किन्ने
तेष्यहणम् २ प्रकरणार्थः स्पष्टः वागर्थः हेतिकष्टं अनुभूतं भवता अधरेति तीरेनदीतीरेवानीरकुञ्जस्त्व अमृतपरिपूर्णचंद्रमंडलं शीर्णगतरसं किंत्वध

जानकी सवाष्पंशिरः सरसीरुहृदयमालोकयंती अहहजनकपुच्चीफुल्लराजीवनेवीनयनसलिलधारागर्भीनिर्मुक्तहारा
रमणमरणभीता मृत्युनाकिन्नीता हृदयदहनजालः संदहेद्वाविशालः ३ रामशिरः कमलमधिकृत्यहारामहारमणहाजगदि
कवीरतत्किन्नस्मरसि अधरमधुमदीयं कामकेलीषुपीत्वामृतमिनियदवादीस्तीरवानीरकुञ्जे किममृतपरिपूर्णशीर्णमव्यंवरे
कस्तम् इवनहिशब्दुनाथमध्यासिद्धोरम् ३ रावणः शिरोविरहशोकमोहरोषप्रेमाकुलमालपैराश्वासयति जानकीसत्य
रप्राणा स्य कुमिच्छनीभोप्राणाधिनाथराम अहहमधुरवाणीकिन्नवच्चारविंदेनयनकमलयोस्तेनोमदंगेविलासः अमरपु
रवधूनावद्धभोद्यासिनूनं वजतुपरमहं सोमेत्वदालिंगनन ४

रामृतंतुनवीनत्वात्सरसमितिभावः जरठारसयोः शीर्णमिनिहेमी अर्कः सू
गंधकरमिव क्षीणं धतमसंनमइत्यमरः वागर्थेष्ययमेवार्थः ३ कोपातिशायान्मृतमारणोक्तिः मोहोवशोकादिः रनिस्तदाकुलम् वागर्थः शिरसिशोक
अद्यापिरामोमानलिंगनीतिरीषप्रेमाणो रावणपद्मेरामइनिशेषः वागर्थेरामोपरिभ्वमयित्वेति त्वदालिंगनेनहेतुनाप्रकरणं स्फगमम् वागर्थे

सकाशात् यणान् लंकाभंगे प्लुत्वमेव पापकथानन्मिममः अदीनिनिभ्यये कलं के पापेर्सानाभिलाषरूपे ४० इति श्रीहनुमनाटकेटीकायां नवमोऽकः ९ ७.
सृक्ष्य शिरीवयतीनिरावणोरामः मृतिलक्षणयोरन्वित्यव्ययवृत्तौ लंकेभवरस्यानुभृतिं येषां ते लंकेभवरमरणार्थं वाजीवनं येषां ते भोवानराः मा
तर्यवन्युद्योरितिविश्वः युद्धप्रयंचरचनाभिः अथेनि तयोः रामलक्ष्मणयोरूपलावण्येनाप्यां पूर्णे अचैतन्याद्विपरीतनेवं स्फुगमम् अथवागर्थः यतिपाद्यते

मंदोदरीसकरुणालंकामधिक्षिपनि विभीषणः पापकथानिममः स्वापाकुलोभूद्यदिकुंभकर्णः राजाभिमानीपतिनः कलं के लं
केनिममासिगभीरपंके ४० इति निष्क्रान्ताः सर्वे इति श्रीमन्महानाटकहनुमद्विराचनं मंविवाक्यानामनवमोऽकः ९ ७.
ततः संदर्भं मंदिरं प्रविश्य रावणः सानुचरः भोभोलंकेभवरानुजीविनोजनाः शृणुते अहमिदानीमाया प्रपंचरचनाभिर्जनकां
मृदुस्फुरमिस्तवर्णस्फुरितदोभूललालित्यविराजमानपीनो न्यतकुचकलशोपशोभिनो रस्थले रेवेलमानस्तन्मधुराधरं पास्यामि
माया विनोनुचराः यद्गोचते देवस्य रावणः अथरजनिचरेशोरामसोमिभिमाया विरचितशिरसीतद्वृपत्त्वावण्यपूर्णे गलद्विर
रलरक्ते प्रेतपर्यस्तनेवेजनकदुहिनुरये स्थापयामासपापः १

र्जनीचरेस्वप्ने रक्षः स्वभौमिशाचराविनिहैमी अचितशिरसि अचितअजि
र्जितमाऽचिनोवशः इति विश्वः ईशः जनकदुहिनुरये स्थापयामास एयलोपदीकारलोपः कीदृशाइत्यपेक्षायामाह रामसोमिभिरूपेण मायया आविः प्रत्यक्षः ए
गणशोरोरामः एकलक्ष्मण इति लक्ष्मणोमेघनादहनिष्वयनि रामोरावणमिति व्यंजक आत्मावै पुनरुत्पन्न इति श्रुतेः पंधर्ममासमंततः पातीनिपापः धर्मपः पोस्त्रि

थात्तनोमन्त्रातिशयं द्योतयन् भविष्यताह ब्राह्मणमिति द्रोणांत्यस्कातद्वाक्यमतिक्रम्यथादुर्योधनोभविष्यति तथात्तमद्येवमाभवेत्यन्वयः द्रोणमे
विशिनस्ति प्रथमं ब्राह्मणं तत्रापि मन्त्रिणम् ननु केचिन्मन्त्रिणोपिपरपक्षमाभ्ययं तद्विचेत्तत्राह गुरुं तत्रापि गुरुं हितोपदेशारं वीरं दुर्निवाराय हश्चूरसमूला
शेषकुलक्षयदुर्योधनस्यभावः तथात्तवाद्येवोनिभावः सगमम् ३७ मैनद्विति हेत्प्रिये तवांगेमैनः सीनस्येवायं परिमलोमैनः भेदमारव्यातिकथयति

ब्राह्मणां मन्त्रिणां द्रोणां शब्दं वीरं भविष्यति गुरुं दुर्योधनस्यस्कायथात्तमातथाभव ३७ अवांतरे पंदोदीरीरावणेन सह रेतुमा
नास्परस्मेरवाणीविलासलीलया अशोकवनिकामागम्यजानकीस्थानमाक्ष्योपविषयाह प्राणनाथलंकरपश्य मंदोदीरीज-
नकजांगमनोहरत्वेभेदोस्तिकोपियदिनाथविचारयत्वम् रावणः मैनः प्रिये परिमलस्तवभेदमारव्यात्यंगेविदेहदुहितुः सरसीरुहा-
णाम् ३८ रूपेनवास्याश्चनकोपिभेदः रेदं प्रिये पद्मद्वनेनमागाः सीताधरेवामधुरेदशास्योरामोरभिष्यत्यथवाधसद्यः ३९

हहितु रंगेसरसीरुहाणां परिमलः भेदमारव्यातीनिभेदः ३८ ननु रूपादौ इत्युक्ते किमपिविमुखां दश्वापुनराह रूपेणीति हेत्प्रियेनवअस्याः सीतायाश्च सगमम्
भेदियाद्यते रामः अद्येव एव वार्थेवापश्वः राम एव वासीताधरेरभिष्यति दशास्योरावणः सद्य एव वामधुरेवामाः मांसाशिनस्तेषां द्विरं वहतीवामधूः सं
भिष्यति रमयिष्यतीत्याक्षिष्यते कर्मणिचतुर्थी वामोरुच्चीमुग्धद्युद्धयोरितिनाममाला अन्यत्पूर्ववत् ३९ ४

सकाशात् द्युहः कार्यवशान् शुद्धेनराजा अशुद्धसंयहः प्रयोजनहीनोपिकर्तव्य एवाभतदुरुक्तदमेवोदाहरति जीर्णेइनि पुष्टाहेदग्धेपिशत्त्वाच्चंद्रा
सृक्षयग्निपापिकालकूटदिकहननसामर्थ्यशक्तिस्तद्युक्तोपिसंयहंकरोत्येव विषाभिकोपानांकार्यवशान् लोकरक्षणसंहारेद्वियजयकार्यवशः तद
त्वात्प्रीमाधारणंशुद्धसंयहः शत्त्वासमलंकृतइत्युक्तत्वान्विष्ययोजनः तवत्तुनीतिवेपरीत्यंसुक्तमेव तवगुरोः शंकरस्यापिनीतिवेपरीत्यमालोक्य

अंक
१

राजन्कार्यवशादिशुद्धसंयहोपिराजाशुद्धेनाशुद्धसंयहः प्रयोजनहीनोपिकर्तव्यः प्रयोजनंजनयतिकृचित्काले अवभग्वान् अ
वत्तामिष्टः प्रमाणमेणांकमोलिः जीर्णप्युत्कटकालकूटकवलैपुष्टेहठान्मन्मथेनीतेभास्त्रभालनेभत्तुतांकल्पांतदावा
नर्तेः यः शत्त्वासमलंकृतोपिशशिनंशेलाल्मजास्वद्युनीधतेकानुकराजनीतिनिपुणः पायात्सवः शंकरः ३५ दिग्वासा
यदितत्रुकिमस्यधनुषाशस्त्रंचकिंभस्मनाभस्माथास्यकिमंगनायदिचसाकामंपरंहैष्टकिम् इत्यन्योन्यविरोधिकर्मनिर
तंपश्यन्निजंस्यामेनंभृंगीसांद्रशिरवनद्वराकलंधत्तेस्थितोपंवपुः ३६

मंविचकं चूडामणिर्यथाभृंगीतथावयमपीतिवकु
र्द्विषुदाहरति जीर्णपीति दैशिकगुणाः सच्छिष्यमाभयंते इतिन्यायान् ३५ दिग्वार्तेति परमित्यंगनायोगेष्वजेयत्वात् कामोपरमत्वमुक्तम् भृंगीनाम
गणश्वेषः कीदर्शनपुः सांद्रायानाडयस्ताभिरवनद्वानिसर्वतोषद्वानिशकलनिशेरः पादपाण्यादिरवंडानियस्मिन्नत् शिनंशकलरवंडेवेत्यमरः ३६

राजन्यपिन अंतरालेगतत्वात् अतःकुंभकर्णीद्याश्रयणान्वराज्यं त्वयिनास्मासु अतःकोलाभइतिभावः ३२ नृपोप्यपमत्तःस्यादित्याह नियुक्तेति तेराजा
नोलंमूढधियःराज्यकरणाभावात् येस्यैरस्वच्छंदंयेविहारस्तएवसाराः करणीयत्वेनोपादेयायेषाम् एवंमूनाः संतः स्वयंतिष्ठति राज्यदृत्ताज्ञानपेवात्रस्या
पः बिडालद्वंदे आहिताप्रापिनादुग्धमुद्राक्षीरपात्रंयैस्ते अत्रबिडालसाम्यनियुक्तानांदुग्धस्यराज्यसाम्यमिति ३२ अथानिसंक्षिप्तराजवर्त्तनंदर्शयति

आवामपिदुरधिकारिणोन्भवावः भवानपिमूढधीर्न तेष्यधिकारिणःपापायेहिष्ठिनिजंपतिम् आवांतथाविधीनेव भवानपि
नमूढधीः नियुक्तहस्तापितराज्यभारस्तिष्ठतियेस्यैरविहारसाराः बिडालद्वंदाहितदुग्धमुद्राः स्वपंतितेमूढधियःक्षितींद्राः
३३ अपिच उत्त्वातान्प्रतिरोपयन्कुरुमितांश्चिन्वन्लघून्वधयनक्षद्रान्कंटकिनोबहिनिरसयन्विश्लेषयन्संहतान् अत्युच्चा-
न्मयन्तांश्चानकैरुन्नामयन्मूत्तलेमालाकारइवप्रयोगचतुरोराजाचिरंनंदते ३४

उत्त्वातानिति उत्त्वातान्प्रथानत्याजितान् प्र

थानांतरंस्थापयन्कुरुमितान्मूत्तुष्पवतः भृत्यद्रुमान् लघून् लघूवृक्षतुत्यान् क्षद्रान् अन्यवृक्षसमानान् कंटकिनः पुनस्तापकारिकंटकद्रुमा
न् दुर्मृत्यान् अत्युच्चान् सकलैश्चयोन्भतवृक्षान् नृपभावमारुदत्यात् नतान् आत्मानुकूलार्जवस्कंधान् भृत्यद्रुमयोः साम्यम् ३४

सकाशात् लोपस्तुतमाह शकश्चेतिद्वाभ्याम् वीरः शुकः सारणोपिवीरः स्वाम्युत्सवाद्यन्तिवरस्त्रियोन्ति स्वतनुत्यक्षावानरीन्तनुमास्थाय तव्रामकटके ह
सृक्षयग्निहसागत्योः अधुनापिस्थितोधारीरव्यत्ययेन तत्पक्षाभ्यणाच्चेहिको २८ आवान्तुनतथेत्याह आवामिति भवतापीडितयोरप्यावयोः वैरूप्यं नास्ति
त्यान्तप्रथिलीदीयतान्तूर्णमिति ननुतददानेयुवयोः कागतिरितिचेत्तवाह चेन्न दास्यसितर्हि आवान्तवसहचरोदागतिस्तवसेवावयोरितिभावः २९ नी

अंक
९

शकश्चसारणोवीरश्चेहिकोमंविणोनव वानरीन्तनुमास्थायहतोत्तवस्थितावपि २८ आवामामुष्मिकोराजन् विरूपाक्षमहोद
र्यै मैथिलीदीयतान्तूर्णनोचेत्सहचरोनव २९ रावणः सप्तयसशिरः कंपस्वगतंवा स्वगतमेवाच्यते नीनिशास्त्रमिदमुत्ता
कुंभकर्णः कचिद्वली हन्तिचेन्मामतोयुद्धे प्रथमं प्रेष्यतामयम् ३० विरूपाक्षमहोदरो प्रभोः शिरः कंपनादंतर्गतमभिप्राय
मवगम्य नीनिशास्त्रविदोधर्मं केवलं नृपतेः पुरः पठनियुवराजादिपुरतोनकदाचन ३१ हानाथलंकेश्वरकिमित्यावयोः
शुद्धाधिकारिणो वैरूप्यशंकामंकुरयसितेन्येदुरधिकारिणः पापाः उक्तं च न सर्पस्य मुरवेत्तत्तं न दुष्टस्य कलेवरे न प्रजासु
नमूपालेघनं दुरधिकारिण ३२ तीनि कचित्कदाचित् प्रेष्यतां प्रस्थाप्यतां ३० अंतर्गताभिप्रायमवगम्यसीतां नदास्यति प्रत्युतकुंभक-

र्णादिभेतीतिज्ञात्वामंविणावूचतुरितिशेषः नीनिशास्त्रेति नीनिशास्त्रनिर्णेतूर्णां गुरोसति राज्यकृत्युवराजः ३१ नेति कोपेदुष्टेदुरव्ययं दुरधिकारिणि
कोपानिशायेसति दुष्टस्यपुंसः शरीरेरक्तं न सर्पस्यापिमुखेन तस्यकोधविषाभ्यामवशोषणात् तथा दुरधिकारिणिदुष्टेनियोगिनिसति प्रजासङ्खनं

६३

मंत्राभननत्वादेश्वर्यानिशायत्वाच्च पतनांताः समुच्छ्वायाइत्युक्त्वान् २१ सरेज्येनि सरेज्योगुरुः ऐहिकं इहेवस्त्रवदं आमुष्मिकं पारस्योकिकं ऐहिकामुष्मिकं इहा
मुत्रस्त्रवदम् २२ एषांन्यूनाधिकशायमाह ऐहिकेनि शास्त्राणां नीनिव्यंजकं प्रथानां मध्ये २३ अथशास्त्रव्यवहरक्षणमाह यदिति मंत्रिणोराज्यार्हाः भावाद्
यः विषदानशस्त्रादिहननं आदिव्यहणात्तदिपसाश्रयणं चेत्यादिभिर्मारणोपाये २४ नन्येवं चेत् राज्यप्राप्तिस्तर्हि सर्वेकिं नकुर्युरित्यनाह तुल्यइति

तथाच सरेज्यादिभिराचार्यैर्नीनिशास्त्रविधामन्तम् ऐहिकं चामुष्मिकारव्यभैहिकामुष्मिकं नथा २२ ऐहिकामुष्मिकं तत्र
शास्त्राणामुत्तमोत्तमम् आमुष्मिकं तूतमंस्यादेहिकं चाधमाधमम् २३ यज्ञानात्स्याभिनंहत्याभजंते मंत्रिणः प्रियम् विषदा
स्त्रादिभिः शास्त्रं तदेहिकमिति स्मृतम् २४ तुल्यः सूर्यद्विजवधैराजाभंगोमहीभजाम् तद्वधेयद्वेत्यापं न धोषो वक्तुमर्हनि
२५ अपराधं विनामं वीप्रभनापीडितोपिसन् नवेष्टप्यक्षिद्यानितदामुष्मिकमुच्यते २६ राज्यव्यहणशक्तोपिमनसापि
नचिंतयेत् सचिवः स्वामिनोनाध्यभैहिकामुष्मिकं हितन् २७

येषां महीभजाभाजाभंगएव सूर्यद्विजवधैस्तुल्यः वेदमार्गोच्छेदः सूर्यव
देष्टानुत्वात्सूर्यस्य सूर्यान्तिपाठे सूर्यानवोदास्त्रीवधैरितिवहुवचनात् वधावृत्तयजाक्षिप्यंतेऽनि तद्वधेनेषां राजांवधे शेषः सहस्रवदनोपि
गतेहिकं नीनिशास्त्रं अधमाधमपित्युक्तम् २५ अथामुष्मिकमुच्यते अपराधमिति स्वाधिकारप्रमादोत्थ अपराधस्तद्विनापीडितः कुवाक्षद
ः वेष्टप्यमंत्रिभावाभावम् २६ अथेहिकामुष्मिकमुच्यते राज्येनि ऐश्वर्यानिशायान् भानुत्वाद्वाराज्यं गृहीतुं क्षमोपिसचिवः मनसापि
किमुत्तमाचाकर्मणावा २७

सकाशात् लरवस्फरवाः वाचोमधुराः १४ प्रियाइनिशीरक्षणे राज्येश्वर्यपालने स्फगमम् १५ विभवेइति विपत्तोसत्यां अन्यत्र नीवृदं तरं वागतेसति १६
सृक्युग्गिर्मिर्हेसीत्याह अद्भेइति शीघ्रागतपरणानां नथापि प्रभुभक्तानां प्रभुभियकारिभिर्मिर्विभिः मौरवर्याद्वास्त्वान् इदं वक्ष्यमाणम् १७ येरितियेर्मे
त्यान्द्वैसदुणारोपणं स्तुतिः अटवीवनपंकयोरितिहैमी दुःखं पंकपंकादुङ्क्तुम् १८ ननुभवं तु व्यसनानिनरुणीयं कथं त्याज्येत्यत आह नद्यइति द्विषत्तो

प्रियावामधुरावाकृच्छ्रहर्ष्येष्वेवविराजते श्रीरक्षणेप्रमाणं तु वाचः स्फनयकर्कशाः १५ विभवेभोजनेदानेति षष्ठिं तिप्रियवादिनः
विपत्तो चागते न्यत्र हृश्यं तिरवलुसाधवः १६ अद्येपस्त्कृतनाशानां भूकृतापरमोगुणः नथापि प्रभुभक्तानां मौरवर्यादिदमुच्चते
१७ येरेव स्तुतिभिः स्वामी प्राप्यते व्यसनाटवीम् पश्चान्भूकृत्वमापन्नैरुद्धर्तु शक्यते कथम् १८ नद्यश्च रवलमेवीचलक्ष्मीश्च
नियतिहृषाम् रक्तकुमारश्च वनिताराजन्मास्थिरयोवनाः १९ दत्तोत्साहेरकार्यपिचित्तयहणकोविदेः सत्यं विदग्धैर्मुञ्ज्यते नृ
पाः कण्ठानिषद्पदेः २० पद्मिनीकांनिमापेदेसंकोचं च कुमुद्वती न भवं तिचिरं प्रायो संपदो विपदो पिवा २१

तिदिषः निर्निदानाभियकर्त्तारः यादृशास्त्वेषां नियतिभाग्यं एश्वर्यम् योवनमभिवृद्धिः १९ दत्तेति लदं तेपि ज्ञात्वाकथयति अकार्ये अनुपस्थितकृत्ये यदा अ^{५२}
करणीयेकर्मणि विद्यधेः कण्ठानिषद्पदेर्मधुकरभालावत् कर्णाभ्यर्णरसिकैः चित्तयहेतिपाठः २० नन्दिं द्रादिजयिनो ममकेवानराइति चेत्तवाह पद्मिनीति
दिवापद्मिनीकांनिमापेदे कुमुद्वती संकोचं रात्रोकुमुद्वतीकांनिमापेदे पद्मिनी संकोचमेव क्षणाद्विपदः क्षणात्संपदः अतस्तवाधविपत्कालइति भावः

शिस्वामणिः मुकुटोपरिमणिवत् भासमाना शस्त्रभहाणां येवलेनशस्त्रयाहिण स्तेषामपिप्रणयिनी सादरं यात्यातवाज्ञा लंकेनिपदं वासस्थानं द्विहिणो ब्रह्मा
तदन्वयेव्रह्मपैविश्ववसः संभूतिर्जन्म १२ मनिरिति शास्त्रविचारसमुत्थनिर्धारणमार्थनो मनिर्मताविद्वुर्धैरितिरसोदधौ विपश्चितां ज्ञानिनां विलासिनां का

रावणः साश्वर्यं एतेतेममबाह्वः स्फुरपतेर्दीर्द्धकं डहराः सोहं सर्वजगत्पराभवकरो लंकेश्वरो रावणः सेतुं बद्धमिमंशृणो
मिकपिभिः पश्यामिलंकां वृत्तां जीवद्धिर्नहिद्यते किं मथवाकिं वानवाशूयते ११ विस्तपाक्षः राजन्विषादमागाः पश्य आ
ज्ञाशक्तशिरोपणिप्रणयिनी शस्त्रभहाणामपिभक्तिर्भूतपतोपिनाकिनिपदं लंकेनिपदिव्यापुरी संभूतिर्द्विहिणान्वयेचतदहोने
हग्वरान् लभ्यते स्याच्चेदेष न रावणः कन्तु पुनस्त्वेकवनसर्वगुणाः १२ रावणः धैर्यमवलंब्य मनिविपश्चितां मंत्रीरतिर्मन्त्री विला
सिनाम् पराक्रमेकसाराणां मानिनां त्वसिवल्लुरी १३ अथ महोदरो नाम मंत्री राजन्सुरवस्त्रवावाचो मधुराः कस्यनपियाः
नवक्षोदक्षमाः किंतु नेताव्यसनसंगमे १४

मिनां मानिनां चित्तो न निमनां असिवल्लुरी रवद्वधारा अतो स्माकं बाहुरेव मंत्री भवन्मनस्तु ज्ञान
१३ तत्त्वरण एव मंत्र इनिर्णीनिमाक्षिपति राजन्निति सुखस्त्रवा: वचेव स्त्रवं येष्यस्तेषां वाचः स्फुरवाः किमाक्षेपे ताः वाचः एताः वाचः व्य
गमेसनि नवक्षोदक्षमाः दुःरवसहानक्षोदसंकटचूर्णयोरितिहैमी यदा व्यसनसंगमे द्यूतपानाक्षर्षी मृगयादिवास्त्रापादयोव्यसनानि

सकाशात् ८८ः वस्तुतस्त्वयापि किंकृतं न किमपीति असौरामः स्फगमम् ७ शिविरं कटकं ८ संप्रतिविपत्काले प्रतिभट्टाः शत्रुवस्तान् प्रतिप्रोल्लास्य गिर्प्रेरणं नोस्माकं मुदेन अमुभाना दिहापद्यशः परवनिरयावहं चेतिन व वलावलारव्याने नहित मेव द्योतयति सीते त्यवलत्वं हेलो हृष्णं धिते त्वानि हृष्णः

रानं पापं प्रतिहतम मंगलमिति वै चिन्द्र्यमुत्पाद्य एकः स धीवभूत्यः कपि रसिलवनं पत्तनं चापि दग्ध्यायात स्तुष्टीं निदा नीं दशमुरवभवतः किंकृतं वीरवर्गः प्राप्तासौपत्तनात्तनकलुकपिबैलैवीर्धि मुहूर्ध्ययोहुत्वं सीतां सुंच मुंचेत्यनिश्चमकथय त्येयसीरावणस्य ७ मदोदरीकथने न किंचित्सभयोरावणः शक्तच सारणवीरं दूतं प्रस्थाप्य रावणः रामदेवस्थ्यशिविरं मंवं चक्रेऽथ मंभिभिः ८ तत्र विरुद्धपाक्षनामामंत्रीसहितं देवत्वां प्रतिसंप्रतिप्रतिभट्टप्रोल्लासनं नोमुदेदेवायं प्रतिपद्यते हितमिदं यस्माद्यामंभिणः सीतारक्षणदक्षलक्ष्मणधनुलरवापिनोहृष्णिताहेलोहृष्णितवारिधिः कपिकुलैः सान्द्रसरामो महान् ९ यावद्वाधारथे नं पश्यसि मुखं यावन्नपाथो निधिं बन्ध्यावादि मानं पावकवशां लंकां निरक्तालकाम् यावन्नेव निजानुजं सन्चरितं यातं कुलागरतोतावद्वावणलोकपाल तरसासीतां प्रयच्छानघाम् १० तिबलवत्त्वम् अन्यतः गमम् ११

ननु रामं परीक्ष्य दास्यामीति चेन्न अद्यैव देहीत्याशयेनाह यावदिति पश्यसीति प्रत्येकमनुबद्धते निरस्ता अलकाराक्षस्योदयस्यां निजानुजं विभीषणं संसमं बोपदेशकर्तृत्वात्करितमित्युक्तम् ननु यावज्जीवं तामनुभवामिततो न सुंचामीति चेन्न अनधां निष्पापाम् १० ४ ४

मकरंदविंदवः मंदोदीरीधावनाद्रेणवः ४ मंदोदीरीसंक्षेपः तत्त्वाधिकारीपरहस्यान्तर्वचनमुवाच तदवाह हृदवकानस्यमिति अवेत्यज्ञात्वारणधीः रणीत्स्यधीः तथापिचालिजित् त्वद्विपक्षः चालिजेतारामोबलीतिसगर्भाक्षेपः इतिकिं बाहूत्थनरुद्रालयोंजगद्वक्षकोभाना इद्विजनयापुत्रइति तत्त्वस्मात्युवंसे वाबलानतोपिवनाच्छुलादपत्वनानप्रत्यक्षं अनोरामायदेयेत्यमित्रायः ५ हेमीरुभयशीलेनेभियाकिंनकिमपीतिराक्षसाधीशस्यमे असोरामौम-

अंजलिं बध्या मंदोदरी रावणं वैरिविद्रावणं विज्ञापयति देव लंबा हृत्युतचंद्रशे रवरगिरिभाताजगद्वकः पुत्रः शक्तजयीत्य
वेत्यरणधीर्नूनं बलीवालिजित् तद्राजं न बलाबलादपृथुता देयास्ये साजानकीलंकायां रहसीत्युवाच वचनं मंदोदरी मंदिरे
५ रावणः निजभक्तजाङ्गबरं नाटयति किंते भीरुभियानिशाचूरपते नरसो रिपुर्मेमहान् यस्याये समरोधतस्यनस्त्रास्ति एष
तिशक्तादयः महोदईकमंडलोत्युतधनुः क्षिसा: क्षणान्मार्गणाः प्राणानस्यतपस्त्विनः सतिरणे नेष्यं तिपश्याधुना ६
मंदोदरी सभयं रावणो दितपद्यार्थमपश्यतीभाविना हृतीयं पद्यार्थमवगम्य अहो प्राणनाथलंकेश्वरकिमीति स्वक
-गुलकल्पिते रमंगलालापे रात्मनो वधुं मन्यसे -

हानूरिपुर्नयस्यममायेअस्यतपस्तिनःरामस्यप्राणान् सुगमम् तमेवाह असोनापुमा
त्तरिपुरस्तिरामस्यायेमद्वजमंडलोद्धन्तः ततः प्रेतिनः अस्यतपस्तिनः रिपुधनिनोरामस्यमार्गणामसप्राणान् नेष्यन्ति अतोभियकिमि-
एकः असहायः तत्रापिस्त्रीवभृत्यः रामभृत्यभृत्यइति पत्तनंनगरं वनंदग्ध्वातूष्टींगतवान्वागादं वरं यथास्यात्तथायातः गतः नदा

सकाशात् यां विकृतिं दाह रूपां कुनो ज्ञानमित्यत आह दग्धाय पुच्छः एषः कपिः प्रतिभानितदीयः स्तनः चालिपुच्छः कथं ज्ञात इत्यत आह चालिसह-
सृक्यग्निपुर्धरीकः सीताप्रियः प्रत्येकं रिपुमेक्षतीति निगदन्ति स्थितमेव विनक्यनिगदन्त्सन् रावण ईक्षतीति ज्ञेयम् २ राघवमेवेत्येव पदेनासहा
त्यात्पत्तेनम् मुहुः आत्मपक्षविजयं कांक्षां तीचकारा न्मुहुः परपक्षभंगं कांक्षां तीमुहुर्धाविंती अंतरालपतिता आसीदितिशेषः अत एव मुग्धाऽज्ञादेवम

अंक
९

ततो निजराजमंदिरशिरवरस्थमंचमारुद्य लंकायां कृतवानयं हि विकृतिं दग्धाय पुच्छः पुराकोष्ठेषः प्रतिभानिवालिसहशो
नुनंतदीयः स्तनः प्रयामः कामसमाकृतिः शरधनुर्धारीससीताप्रियः प्रत्येकं रिपुमेक्षतीति निगदन्त्मंचस्थितो रावणः २ त
त्रेमंदोदरी हृष्वाराघवमेवराक्षसवनस्थच्छुंददावानलंजानक्यां निजवल्लभस्य परमं प्रेमाणमालोक्यच कांक्षां तीमुहुरा
त्मपक्षविजयभंगं च मुग्धामुहुर्धाविंतीमुहुरतरालपतितामंदोदरीसंदरी ३ वंदारुद्वंदारकवृद्धं दिमंदारमालामकरंदविद्वन्
मंदोदरीयं चरणारविंदरेणूलकरान्ककरतामनेषीत् ४

जानतीत्यर्थः कदाचिद्दृहेकदाचिद्रावणाभ्याशे एष एवान्तरालः एकमस्थित्यभा-
वादिति ३ धावनमेव द्योतयनि इयमंदोदरी आत्मचरणारविंदगतरेणूलकरान् कर्करतामनेषीत् प्रापयामास किंविशिष्टान् वंदारुरभिवादके इत्यम-
रः वंदारुण्यभिवादकानियानि वंदारकवृद्धानिदेवसमूहास्तेषां याबंदीरुद्धस्त्रीगणस्तच्छिरस्थितायामंदारमालापारिजानपुष्टस्त्रक तस्यामकरंदविं-
दवो येषु मकरंदरेणुयोगान् कर्करत्वम् यच्चरणारविंदेति पाठेयस्य रावणस्य चरणारविंदयोरेणूलकरास्तान्वंदारकाणां बंदीरुद्धदेव गणानां चरणपीडनान्

६०

सर्वीवस्य उद्गायोद्धारो येवानरास्तेषां भुजा एव स्तम्भाश्चायाः मुरव्यस्त मास्तम्भयावह अन्यतस्तगमम् ५८ इति श्रीमद्भगवन्दासविरचितायां हनुमन्त
टकटीकायां मष्टमोऽकः ८ कटकोस्थीनिनं बोद्रेरित्यमरः स्वेलारव्यगिरिनिनं ब्रह्मेशी साटोपंयथास्यात्तथालंकापंतरर्थेकराः दशहस्ताः धनुषं
कारैः ककुभः परिपूरयंति नथाकोक्षिप्यंते इनिकोक्षेपकाः बाणास्तान् प्रोच्छंति विमलीकुर्वन्ति पुनरर्द्देकराः चिन्नफलकेः चिन्नाकृतिभिस्तत्सिद्धं वेदेहाकुन्च
पन्व वह्निरचना वेदग्रन्थं अभ्यस्यंति अथवागर्थः प्रतिपाद्यते करः कीनाश्रावानरहस्तयोरिति हैमी अर्थेकराः अर्थवानराः शक्त्वासंस्थाप्य शक्त्वा निष्ठाया

इति लंकाभृतमुत्कटवावयेरधिक्षिप्यलंकामातंकयन्भंगदोनिष्क्रान्तः इति श्रीहनुमन्नाटके अष्टमोऽकः ८ अथनिज
प्रतापप्रचडचंडसमरोत्साहपरिपूर्णस्यलंकापतेः श्रुत्यादाशरथिः स्वेलकटके साटोपमर्द्देधनुषं कारैः परिपूरयंतिककु-
भः प्रोच्छंति कोक्षेपकान् अभ्यस्यंतितथेव चिन्नफलके लंकापते स्तत्पुनवेदेहीकुचपन्ववह्निरचना वेदग्रन्थमर्थेकराः १

प्रधेनो पूर्वार्द्धः पूर्ववदन्ते चिन्नफलकेः चिन्नितभृतेः फलमाकृतिभल्लयोरिति हैमी लंकापतेः कुचपन्ववह्निरचना वेदग्रन्थं कुर्वन् कुचसंकोचे इति कामधे
नामसंकोचाय वेपनवह्निरचनाचंदनमालानिर्मितवेदग्रन्थम् यथाचंदनमालयामंडपादिरचनाधनविधानमिति प्राणयुत्साहोत्तुदे
श्वतः लक्ष्मीरीकारउच्यते इत्येकाक्षरी रावणोत्साहभोभासंकोचाय पनवह्निरचना वेदग्रन्थमिति वेनिश्चयेन १

सकाशात् लैनलेदीपितः इंद्रियाणांक्षणं निराश्रयावस्थानत्यन्ते रेव कृतशिरः संचारं कृत्वा इभिरुदीपित इति भावः ५५ रावणस्य विक्रमदूयमस्ति मस्त सृक्युग्गिर्त्सोदूरणं चेति तत् इद्यं निराकरोनि आस्तामिति सर्वं सुगमम् ५६ तदसंधिं ज्ञात्वा निगमिषु रुगदोरामवीर्यस्मारयति दोर्देवति योराजबीजां त्वात् असंतानसंहर्ताजामदः परशुनाकुरारेण यद्वाहुवनं यस्य राजः अजवनं अच्छिनत् अलुनात् वाङ्कोर्वनमिति निपातः सिन्दः कामधेनो तस्य

अंगदः सावशम् आस्तां मस्तक होमविक्रमकथा पौलस्य विस्तारिणी देहं किञ्चनिपातयं तिदहने वै धृव्यभीताः स्त्रियः के लासोद्वरणेन भारवहन योदित्त्वया विष्फूतातुणं वर्णय किंचकिं चिदपरं यत्सोरुषस्यास्पदम् ५६ दोर्देवता हितपौ ब्रह्मिक्षुरभवद्यमिन्युलस्योमुनिस्तद्वाङ्कोर्वनमच्छिनत्परेशुनायोराजबीजातकः शोर्यशोर्यरसां बुधे भृगुपते वर्गसोपिनासीज्जलं तत्तेजो वडवानलस्य किमसोलकापतिः पल्लवम् ५७ रेरेराक्षसराजमुंचसहस्रादीमिमांसेथिलीं मिथ्याकिंनिजपौरुषस्य घटनाप्रागलभ्यमारभ्यते एनां पश्यसि किंनिरुगणेरुद्गीतदोर्धिकमांसेनावानरभर्तुरुद्गटभुजस्तंभाष्यभीमांपुरः ५८

कस्य यस्मिन् राजन्यर्जुने पुलस्योमुनिर्देवद्यस्याहिनः प्रापितः बद्धोयः पौत्रो विश्वः स्तोरावणस्तन्मोचनाय भिक्षुरभवत् पौत्रजीवनदानभिक्षां याचिन वानिति तस्य शोर्यरसां बुधेर्वर्त्तरससागरस्य भृगुपते शोर्यमेवजलं तत्तेजो वडवानलस्य रामप्रतापवडवाम्भः यासश्चुलकमात्रमपिनासीत् असौपल्लव लमस्यसरः लकापतिः किंनिकिमपीति एनदंतरत्वद्वामशोर्ययोरिति भावः ५७ एवं रामवीर्यमाश्राव्यतदनुगर्वीर्यश्चावयति रेरेक्षसेनि वानरभर्तुः

महंपूर्वमित्यहंपूर्विकामनेतिप्रहारमभजन् पुरारेस्त्रस्यभूमोपतिता: संन: तेमैलयः पुनः ममनवभवान् मूर्धः अवलोक्य इनिशीत्याहृहासंव्यधुः कृतवंतः इतिकिं इमे नवभवं रुद्रं वरं याचिष्यं तेव यं नेति एवं भूतः साहसिको हमिति भावः सभयामर्षः पुनः पुनस्तदेव प्रलुपती निविज्ञेयम् ५३ अहृतो यः साहसस्त्रमिन्नेको रसो यस्य सः एवं भूतो रावणः कैर्नस्तुतः अपितु सर्वे रैव द्युसद्धिः स्त्रियालायां सन्निवेशो येषां नेति शिरः पुष्पेः शिरां स्येव पुष्पाणि नेति शंभोः रुद्रस्य मूर्धिं अंच निसति हस्तस्य र्षवशेन इति दशमं मूर्धनिं स्वकीय मालोक्यन् इति किं मूले पंचशिरां सि तत्त्वं अय्येचतुष्टयं शिरश्च तुष्टुक्षम् अनश्वन्तु पृथ्ये पंचमं शिरा

मूले पंचतत्त्वं तुष्टयमिति स्वकृत्यन्निवेशैः शिरः पुष्पे रन्यतमावलोकनमिते रुच्छोणिते रंचति हस्तस्य र्षवशेन मूर्धिं दशामं मूर्धान मालोक्यन् शंभो रहृत साहसै करसिकः कैर्नस्तुतो रावणः ५४ लंकेऽदः समधीरवीरपदवीरम्योनगम्यो गिरान्तस्मिन् जुहूति चंद्रहासशक्तान्मोलीन् पुरारेः पुरः भीत्यामंदशिरवोदयोपिदहनस्ते रेव तत्त्वक्षणं शाणाद्यैश्च दिव्याननुतनुश्वा सानिलेदीपितः ५५ रोमूर्धने कीदृशैः अन्यतमोदशामस्तदवलोकनमिते शास्त्रे वयं नवेदशामः कुव्रेति पुनः सुनः उच्छोणिते उद्गुड्गुर्भैः कैर्नकेऽद्रो रावणः समाश्वते धीराश्वसाधारणधीराणां मध्येयेवीरवीरत्वेनोक्तास्तेषां पदव्यां मार्गेरम्यः स्पृहणीयः धीरावीर अपियं स्पृहयं ति गिरिशि या शोनदुर्गवर्त्मना स्यवीरत्वमिति तस्मिन्नावणे पुरारेः रुद्रस्य पुरः अय्ये चंद्रहासकृतस्वंडान् मैलीन् जुहूति दहनोग्निभीत्यारावणशिरां भैतिशीत्यामंदशिरवोदयः मंदज्ञालोदयः पुनः ते रेव शाणाद्यैरिंद्रियगणे दिव्याननि शिरां सि आत्मानं दाहयंती निज्ञानेक्षया

सकाशात् त्रिसि अयंमल्लक्षणोदशमुखः वीरः कथमासीत् एतदेव वीरत्वं बोधयति किं कुर्वन् त्रिसन् देवानं च निदेव च दित्यमरः यथा गजी वनमान्नयति तथे
सूक्यगिरिणस्त्रियावादुभतेनोरसापीतगगनः आप्तिष्ठाकाशः कीदृशो नोरसामरुत्वानिद्रित्स्यदं भोलिर्वज्ननेन योक्षणः योगस्तेन धटिनो निर्मितः घोर
त्वान्तर्षाथो यत्तेन वज्ञादपि शोथमावयुक्तं नक्षत्रम् ५१ पुनरात्मनो रौद्रसावेशमाचिक्षरो नि आस्कंधादिनिस्कंधमस्मिव्याप्य कंठाएव कांडावृक्ष

क्षेपकः रावणः मरुत्वदं भोलिक्षण धटिन घोर श्वयथुनानिसर्गेदधेण प्रसभमुखसापीतगगनः श्रियं देवद्रीचां निजस्तु जव
नोदामकरणीमयं कुर्वन् वीरः स्मरसि कथमासीदशमुखः ५२ आस्कंधादपि कंठकांडविपिनेद्राकृचंद्रहासासिना च्छेत्तु प्रक
मिते मयैव द्विदिनि त्रुत्यच्छिरः संततो अस्मेरं गलिताश्चुगद्गदवचो भय च वायद्य भूदृक्षे व्यवमपि स्वयं सभगवांस्तन्मेधमा
णं शिवः ५३ येहं पूर्विक्या प्रहारमभजन्मां छिधिमां छिधिमां छिधीत्युक्तिपराः पुरारिपुरतोलंकापते मौलयः तेभूमौपनि
ताः पुनर्नवभवानालोक्य मूर्ध्मो परान्याचिष्वंत इमेहि नो वयमिति श्रीत्यादृहासंव्यधुः ५३ स्कंधास्तेषां विपिनेदशशिरो रूपे मयैव चंद्र

हासासिना च्छेत्तु प्रकमिते कर्त्तनं प्रापिते सति कीदृशे इटिनिशी ब्रं त्रुत्यती शिरः संततिः शिरोनाडी परं परायस्य एवं सनिदशस्क वक्त्रे षु एकमपि वक्त्रं मु
खं यदि अस्मेरं स्मितरहितं गलिताश्चुत्सक्ताश्चुवागद्गदवचो वा भय च वायद्य भवत्राभूर्यन्तत् अभूज्ञानं तत्त्वशिवः स्वयमेव प्रभाणं साक्षी एतेनानि
रभसो द्योनितः गद्गदो भयहर्षाभ्यां अवभयान् वयमेतादृशाः शूराः शिरसां कर्त्तने च्छेदेपि नकातराइति भावः ५२ येमूर्धनः अहं पूर्विक्या अहं पूर्व

मूर्धांकर्त्तनसाहसेनदोषांभारोद्वरणगर्वेणयस्त्वनगरीरक्षणकर्त्तुमहसिचेत्तव्राह हेरावणएषांमूर्धांमस्तकानांचपुनःदोषांविंशतिभृजानांचफलमिद्भारोद्वरणंचेति नदेवफलंधीतयनि उत्पत्यस्कंधादुत्पाद्यकृत्ताःखंडिताःअधिरलाःनिबिडाःगलाःकंठास्तेभ्योगलद्वद्वकंतस्यप्रभूताप्रचुरायाधारानयाधीतोमध्यालितोईशस्यरुद्ग्रस्यांधीतयोःप्रसादेनोपनतःप्राप्तोयोजयस्तेनजगतिज्ञातःमिथ्यैवमहिमायेषांमूर्धांकिंभूतानांदोषांकेलासस्यगिरेर्याउल्लासनेच्छानदु

मूर्धामुहूर्त्यकृताविरुद्गलद्वकंसंभूतधाराधीतेशांघ्रिप्रसादोपनतजयजगज्ञातमिथ्यामहिम्माम् केलासोद्दासनेच्छाव्यतिकरपिश्ननोत्सर्पिदर्पोद्दुराणांदोषांचेषामिदंतेफलमिहनगरीरक्षणेयत्प्रयासः ४८ सीतामुंचभजस्वरामन्वरणराज्यंचिराङ्गुज्यतांदेवाःसंतुहविभैःजःपरिभवंमायातुलकापुरी नोचेद्वानरवाहिनीपतिमहान्वचच्चपेटोत्तरैस्तत्त्वमुष्टिभिरंगसंगरगतस्तत्त्वलंलज्यसे ४९ हृष्टःकिंरघुनंदनोनहिपुराकिंचत्वयानश्कतोरण्येकिंनविलंवितोसिनपुनमर्गेस्थितोसिक्षणम् तलुंकेश्वरमुंचमानमर्हिवलंश्चत्वावधंवालिनःसीतामर्पयरक्षराक्षसकुलंदासत्वमंगीकुरु ५०

द्वरपेच्छातस्याःयोव्यतिकर्त्तीर्शीर्यारोपः तस्यपिश्ननःसूचकोयः उत्सर्पिप्रसारणशीलोदर्पस्तेनोद्दुराणांप्रचंडानां एवंभूतानांमूर्धांदोषांचफलंइदमेवशिरःकर्त्तनंसाहस-नोदिश्वेति इहमदागमनेयन्वगरीरक्षणंफलंसप्रयासःश्रमएवेतिभावः ४८ वानराणांवाहिनीपतयोहन्त्रमदादयस्तेषांमहान्तःचंचतःपेश-करतलप्रहारास्तेषामुन्तरैरुपर्युपरिकंदुकवहृतिभिर्मुष्टिभिःतत्तत्वलंतस्यतस्यानयस्यफलंलज्यसे प्राप्यसि ४९ ५०

सकाशात् त्वं भूक्त्वैनभभोरावणस्तस्य हनुनाशकोस्ति तर्हि भवजनकः किन्नेत्याह अयः शः भावहोविधिः भक्तजनमंगलं करोतीत्यर्थः ननु सूक्यगिरिं धानात् किं कामी नेत्याह स्वस्थः सदास्वरूप इत्यर्थः प्रकरणार्थः अवगम्यते शिरः सिंदूरसरणिः स्त्रीणां वैरस्त्वकः स्मृत इनिहलायुधः ४५ त्यात्मां अतिरुषाऽनिप्रचंडकोपेनांगदस्त्वामपि किमद्येवनहन्यात् अपितु हन्यादेव परं त्यहनने हेतु व्रयमस्ति नदाह नानकक्षावशिष्टोस्ति यस्ताने उकपयात्यक्त्वमहं नहन्मीति अहमपि प्रोत्स्थत्यो धृत्यज्ञैराक्षिप्य पादस्थां प्रहतानि ताडितानि शिरां स्थेव कंदुकास्तैः कीडितो पादप्रह-

अंगदः क्रोधं नाटयति स्फूर्जद्विद्यास्वरूपाहृव्यतिकरविगलतकंधरैस्तैः शिरोभिर्द्वौ रामः करिष्यत्सुचितवलिमयं भूत संधानशास्ता हन्यात्कं नागदस्त्वामति परुषरुषानातकक्षावशिष्टः प्रोहृत्यो दृत्यपादप्रहतबहुशिरः कंदुकेः कीडितोस्मि ४६ अस्ति मत्यस्ति मिर्नामशतयोजनविस्तरः तिमिंगलगिलोप्यस्ति तद्विलोप्यस्ति राघवः ४७

तानिवाणी नहं तव्यानीति अतो हंस्व कीडनकभं जनेन लोकापवादभयान्हन्मी निभावः ननु स्वाभिदेष्टा हंतव्य एवेति चेत्तत्राह देवोरामः तेशिरो भिः उचितवलिं करणीयदिक्पालवलिं करिष्यत्यतो नाहं हन्मि किं भूतैः स्फूर्जनिदिद्यास्वाणियत्वतस्य बाहोरामभूजस्य योव्यनिकरः कोपस्तेन विगलत्यः कंधराः येषांते ननु बलिप्रदानेनास्य किं भविष्यति तत्राह भूतानां संधानं समूहं शासितुं शीलं यस्य सः अन्यादपि बलिदानकियायां शिक्षयितु मिति भावः ४६ अप्यर्थगौरवेण रावणं रामं स्मारयति अस्तीति सुगमम् ४७

खद्वांगोनरमंजरीत्यमरः सास्यास्तीनिखद्वांगीरुद्रस्तस्य स्वयंच्छिन्नैः शिरोभिः पूजार्थसमुत्सकः पुनः सूत्रार्थसूत्रप्रयोजनं घटयितुं कर्तुं हरकंठेभ्यः सूत्रा कारोभूजगस्तदाकर्षणायोधतः प्रमथेरुद्रगणोः सादोपंहास्ययुक्तं नर्तनं सादोपंहास्यनर्तनमितिकृतम् अंतरेरुद्ररावणायोरंतराले स्थित्यायेवारितः कंठसंपर्मागृहीष्वेति असौरावणः किंवर्यते शिरः पुष्पमालार्थकंठसूषणाकर्षणमितिभावः ४४ प्रकरणार्थस्तु स्पष्टाएव अथवागर्थः प्रतिपाद्यते परमभक्तो हनुमान् आगतानव्रह्मादीन् भक्तिं बोधयनि हेब्रह्मन् एषरामः अध्ययनस्य अध्यापनेन वेदादिनासमयः सम्यग्यथनीति समयोविषयः न

वीरोसोकिसुवृण्यतेदशसुरवश्छिन्नैः शिरोभिः स्वयंयः पूजार्थसमुत्सको घटयितुं देवस्य खद्वांगिनः सूत्रार्थीहरकंठसूत्र भूजगव्याकर्षणायोधतः सादोपंप्रमथैः कृतं भुकुटिभिः स्थित्यान्तरे वारितः ४४ अवांतरे प्रविश्य प्रतीहारः ब्रह्मन्ब्रह्म नस्यनेषसमयस्तूष्णीं बहिः स्थीयतां स्वल्पं जल्पवृहस्पतेजडमतेनेषासभावज्जिणः स्तोत्रं संहरनारदस्तुतिकथालापेलं तुं बरोसीतारल्लक्ष्मभूम्भूददयः स्वस्थोनलं केष्वरः ४५ अतः बहिर्देशो तूष्णीं स्थीयतां यदृशं तद्रामेन यतो वाचो निवर्त्तते अप्राप्यम्

ते सुकृत्वात् हेजडमते द्वृहस्पतेस्वल्पं यथास्यात्तथास्तीवं जस्यवद् एषावज्जिणो रामस्य सभाभक्तगोष्ठी कीदृशं स्तोत्रं संहारः प्रलयः नारदः विशिष्यतेनराः प्राणिनस्तेषां समूहोनारं तंददाति प्रकटयतीति नारदः सृष्टिसमयः पालितेः पालकनयास्तूयते यस्यां सास्कृतिः पालनास्यात्तनात्मककथालापेनालं किंतु न पूर्णम् हेतुं बरारव्यगंधर्व अवेकारप्रश्लेषः एर्लोपइति सूचेण ईश्वरोरामः लंकेश्वरेण अरल्लुकः शिरः सिंदु

सकाशात् त्यपयेषु कर्णमार्गेषु कति कियंतः शूराः पदं स्थानं च किरे श्रुताइनि नो इनि पाठे कियंतः कियंतो वीरा� पदं नो च किरे अपि तु सर्व एव च किरे सूक्ष्यग्निं समत्वं मार्गं म् किं विशिष्टाः शूराः प्राज्ञः शोर्यपूज्याः क्लौलं काभट्ट इत्यपेक्षा यामाह यद्दोर्भृदले नि शंकरगिरे वैलासस्य धातवो गै-त्वात् त्वं तद्वाऽभवत्यवाः अद्यापि यस्य दोर्भृदले न गाढ़ कर्मणवशान्तिः स्पृदं नि सृतं यद्वक्तं तस्य याश्छटाः प्रवाहास्त्रिषामाशांकामं पूर्यं ति जनयंति ४२

रावणः शूराः श्रोत्रपथे षुनः कति कति प्राञ्चः पदं च किरे तेषामेव विलंघ्य साम्य सरणीं जागर्त्तिलं काभट्टः यद्दोर्भृदलगाढ़ पीडनवशान्तिः स्पृदरक्तच्छटाः शंकामं कुरु यंति शंकरगिरे रद्यापि धातु द्वा: ४२ स्वेषु त्वं त्वं हुते षु मूर्द्दसंजवाद अभे: स्फुटित्वाबहिर्व्यक्तिर्ण षु वलिके षु देवलिरितं हृष्ट्वा पि-रामार्पणम् चित्तेनास्त्रवलितं न यस्तदधिकं ब्रह्माणमधीणय तस्मैकः प्रथमाय मानिषु महावी-राय वेरायते ४३

तस्मैरावणायकः पुमान्वै रायते न कोपीति यः अस्त्रवलितेनाव्यवेण चित्तेन तदधिकं पूर्वतो व्यधि-कं यथा स्यात् थाब्रह्माणं प्रजापतिं रुद्रं वाशीणयत् उपयोः सृष्टि कारित्वात् ब्रह्मत्वं किं कृत्वा स्वेषु अस्त्रिलेषु मूर्द्दस्त् अभे: सकाशात् स्फुटित्वाबहि-रपि कुंडा द्वहिभार्गेव्यक्तिर्ण षु समंताद्विक्षिसेषु सत्स्क देवलिरितं रामार्पणं रामायार्पणं रामादस्य कालो भविष्यती निरृष्टा अर्पणं कालवासयो रिति हैमी किं भूते षु मूर्द्दसंजवात् उत्कृत्वं गदुत्साट्य हुते षु ४३

र्तिस्तंभः यत्रयत्वं प्रयासि तत्रतत्रवालिनाबद्धो यामात्कातिस्तमः ननु किं हितवदसितदाह कमलवधाः सूर्यस्य कुलवधुं सीतांत्यजेति ३८ ३९ रेवान राधम अनिकदुप्रलापीत्वं क इत्यपेक्षायामाह तत्रस्यामिपित्रोरात्मैश्चर्यदर्थयति रेरक्षः अहं राधवस्यदूतोस्मि किं भूतस्य दोद्दानां प्रचंडं यत् प्रतिहननं च लहारित्वं तस्य विधीविधाने प्रीढं सर्वं यत् बाह्योः सहस्रं तस्य च्छेद एव कीडातस्यां प्रवीणः स्थिरोति धीरो यः परशर्नजीमद्भ्यस्तस्य यो महान् गर्वस्तस्य

रावणः कस्त्वं वालित त्रूप्तवो रघुपते दूतः सवालीनिकः कोवावान रराधवः समुचिताते वालिनो विस्मृतिः त्वां वध्याचतुरं वुरा-
शिषुपरिभ्राम्य न्मुहूर्ते न यः संध्या भर्चयति समनिरूपकथं तातस्य याविस्मृतिः ३९ अंगदः त्वद्वैदेऽप्रचंडप्रतिहननवि-
धिग्रीढबाह्योः सहस्रं च्छेदकीडाप्रवीणस्थिरपरशर्नमहागर्वनिवापकस्य दूतो हराधवस्य त्वदपघनघृणावासवालाभ-
लोम्नः पुनः सवामस्त्रूनोः पूर्वगवलपते नर्मितश्चांगदोहम् ४० रावणः यद्वयाः किलवालतालुतरवोरामेण साद्रेत्वच-
श्चिन्यं यच्च पुरातनं शिवधनुस्त्रीर्थमुद्दिश्यते नासीदेतदनागतं श्रुतिपथं स्वलोकधूमध्यजः पौलस्यः करकं दुक्षीकृत
गरकीडाचलोरावणः ४१ निर्वापकस्य शामकस्य त्वद्वृजजयिहैहयमजसहस्रं च्छेत् तृपरशरामजयिनः इति धनिः पुनः सवामस्त्रूनो रिंद्रात्म-
गात्रः पुत्रोस्मि किं भूतस्य यालिनः त्वदपघनं त्वच्छरीरं तत्र याद्युणा करुणा तथा तदावासाध्यहृतानि पुच्छवालाभलोमानि येन तस्य त्वां कक्षागतं कृत्वा
त्वदागतस्तदा गतसंज्ञां ज्ञात्वा हस्त्वा वालाभलोमस्तविश्वमितवान् तस्य पुत्रो हमिति ४० ४१ ४२ ४३

सकाशात् त्वं बलेनेति लक्ष्मणे न धनुषाकृतायारेवासापि त्वयानलं धिता न चारेण रामदूते न हनूमता ३६ हे अंगद यत् त्वं मां प्रचूर्णित बलं वद सिन त्पूर्यता
सृक्षय गीर्णक बलो स्मीति भावः काकाक्षिन्यायेनालमोयोजनं सर्वं च सदैव हेमाक्षो हिरण्याक्षः तदादीन दत्येष्वरान् प्रतिबलेया कथा सामद्वाहु सारादलं
त्वात् त्वं मद्वाहु बलेश स्त्री निभावः अथानं तरं शेषस्य हिरण्यकशिपोः भस्मां गदनामो दैत्यस्य अन्येषाम भरद्विषाम न्येषां च बलकथा मद्वाहु सारा

अंगदः रेरेशावणशंभूर्शैलमथन प्ररब्धात वीर्यः कथं रामं योहु मिहेच्छसीदमसिलं चेत्तन्न युक्तं तथा रामस्त्विष्टुतु लक्ष्मणे
न धनुषारेवाकृतालं धिता न चारेण चलं धितो जलनिधिदग्धाहनाक्षः पुरी ३६ रावणः यन्मात्वं वद सिप्रचूर्णित बलान् हे
मासदत्येष्वराच्छेषस्याप्यथवा हिरण्यकशिपो भस्मां गदस्यागद् । अन्येषाम भरद्विषां बलकथा मद्वाहु सारादल रामश्च
द्विपुहाप्रियापहरणं संधिं चिधते कथम् ३७ अंगदः शिरोभिर्मादेवीः शिव इव नते दास्यति पुनः प्रबधं पश्याव्यः सरसइ
व कैलासस्त्रभट्ट हिनं तु श्रूमस्त्वाम मम जनकदोर्दिविजयस्फुरत्कीर्तिस्तं भस्त्यजकमलवंधोः कुलवधूम् ३८

दलं पूर्यता मृत्युर्णां गदस्येति पाठे स्वर्णनस्यां गदेवाहु भूषणे यस्य हिरण्यकशिपो रिति हिरण्याक्षादिभ्यो प्यहमेव बलीत्यभिप्रायः अन्यस्तु गमम् ३७ है कैलास
स्त्रभट्ट एतद्वरणपौरुष वयं तु अनस्त्रां प्रतिहतं श्रूमः शिरोभिर्मास्त्रकैः मादेवीर्माक्षीड शिव इव पुनः रामस्त्रेशिरां सिनदास्यति यथा शिवार्थं भवते वकृता
निशिरां सिशिवः पुनस्तु भ्यमदान् न तथा सामद्विति अव्यः प्रबधं प्रकृष्टं बंधनं यस्य कस्य वसरस इव कुनो हिनं श्रूमः यत् त्वं मर्दीय पितृभुजस्य जंगमः की-

एवं बलमात्मानं उपदिश्य पूर्वपराजयमाक्षिपति ३३ नामोनेप्रसिद्धो कपीद्रहैहयपतीवाल्यज्ञनोस्याता सभावनाकोहरो अवगाढः सर्वान्निरेकः अंतरे
मध्ये स्थेमाबलं योस्तो सर्वान्निबलाविति स्थेमानिबलधैर्योरिनिहैमी परंतु नस्य दशकं धरस्य स्कंधप्रनिष्ठापुनः अधुनामहतीजाताकस्य धूर्जेदिः शांभुः
यदं सस्थलीं यस्य स्कंधप्रदेशं स्वेनात्मनैव इभाजिनं गजचर्मतस्य पङ्कवस्थानियानिकरचरणादिचर्माणितेन इटितिशीघ्रमेवास्फोटयन् कीहरीमंसस्य
लीं सधः नत्कणात्पाटिनारुद्रार्थं कृत्तायेकं ठस्तेषां कीकसस्यायेकणाः अस्थिकणास्तेराकीर्णा कीकसंकुल्यमस्थित्येत्यमरः वाल्यज्ञनसमयादया

स्यातांनामकपीद्रहैहयपतीतस्यावगाढां तरस्थेमानोदशकं धरस्य महतीस्कंधपनिष्ठापुनः सधः पाटितकंठकीकसक
णाकीर्णायदं सस्थलीं स्वेनेभाजिनपल्लवेन इटितिप्रास्फोटयद्धूर्जेदिः ३४ रावणः सर्वेयस्य समंसमेत्यकठिनां वक्ष
स्थलीं संयुगेनिर्भयं सुखमेव दंतमुसलैरैरावतस्योन्तेः हैलोत्सिसमर्हाधकं पञ्जनितवासांगनालिंगनप्राप्तानं दहर
प्रसादमुदितश्चिंत्यः समेऽन्योरिपुः ३५

त्वेत्स्मीत्याशयः ३४ संयुगे ऐरावतस्येद्गजस्य सर्वेदता एव मुसलास्तेः समंएकदेवकठिनां मदीयवस्तस्थलीं समेत्यप्राप्य मुखस्यायभागमेवनिर्भयं
नोवक्षः स्थलीति एवं सोहमिति कर्मनिरमाह सोहं हेतुयामयेवक्षितः योमहीधः कैलासस्तस्माद्यः कंपस्तेन जनितस्यासोयस्याः एवं भूतायाऽन्यायाः
आलिंगनेन प्राप्तानंदोयोहरस्तस्य प्रसादेन मुदितस्तस्यमे अन्योरामादन्यतरोरिषु श्चिंत्यः न तु वर्तमानोस्तीति ३५ ७

सकाशात् लगेन्याः प्राणं विलुटिं क्षिसं सरामः कथं विस्मृत इति कीदृश्याः स्वस्तः तद्वालांति नितांत बन्धव पुषः तद्वालांति सीतासमीपे नितांत बन्धस्थिरी
सृक्षयग्निः सातस्याः सीताचदहमध्यभोपाविशामीति भावः ३० एतच्छृवणापत्रपोरावणस्तदुक्तविस्मरणायायान्यदेवाह अप्रतकर्यः महिमायेषांतेप्रसि
त्यात्प्रत्याधाः सदैकत्वेत्यमरः सर्वस्तुगमम् ३१ अजगर्वभपाकरिष्यन्नगदोन्नुवदति रेरेरावण कतिकिञ्चन्तः संनिवयन्तु एतान्वक्ष्यमाणलक्षणान्

रावणः परिमितमहिमानंकद्वमेनंसमुद्रं क्षितिधरघटनाभिः कोयमुक्तीर्यगर्वः अकलितमहिमानः संतिदुष्प्रापपारादशाव
दनभूजास्तेविंशतिः सिंधुनाथाः ३१ अगदः रेरेरावणरावणाः कतिवहुनेतान्वयं शुश्रुमः प्रागेकं किलकार्त्तवीर्यनृपतेदोदंड
पिंडीकृतम् एकनर्तनदापितान्नकवलं देत्येद्रदासीगणेऽरन्यं चकुमपित्रपामह इति त्वं तेषु कोन्योथवा ३२ रावणः भा
तामेकुभकर्णः सकलरिपुकुलव्रातसहारमूर्तिः पुत्रामेमेघनादः प्रहसितवदनोयेन बन्धः सरेद्दः रवङ्गोमेचंद्रहासोरणमु-
खचपलोराक्षसामेसहायाः सोहं वैदेषशत्रुस्थिभवनविजयीरावणोनामराजा ३३ अन्यापराधशूरान् आहनशिलाकांतकरादीन-
पिश्चश्रुमः तानेवाह प्राकृपूर्वकार्त्तवीर्यस्य नृपतेदोदंडः पिंडीकृतं बन्धं अन्यच्च देत्येद्रदासीजनैर्देत्येद्रस्य प्रह्लादस्य बलेवा दासीजनैः तिरस्कृतमिनिशे
षः वलिनाद्वारिनिर्जित्य बन्धः तदादकृत्यामोजानः तदावरोधागतेर्दासीजनैर्नर्तनेनदापितमन्नकवलं यस्मैतमेकं अन्यवालिकक्षांतर्लीनं पुनर्मत्यर्य
कोपरिबन्धन्त्रपामहे स्वपितृबलवर्णनेनलज्जामहे तेषुरावणेषु लक्षणाः अथवा एतेष्योन्यएववा ३२ तेन एव मुक्तो रावणः सापत्रपो भूत्वा त्यानं लक्षणि

दूतत्वं दूतभावम् २६ शास्त्रिनियतः स एव कृत्ययस्म परदारापहारिणा हननयुक्तमिति भावः २७ अतरलसभामष्वपलायननाकनिकायादेवास्तदर्मभवस
निस्थानं हुमिति कोधे अंगदः प्राह कंलाधिपतिः कः भुविविभीषणो लंकेश इति प्रसिद्धकीर्तिः स गममन्यत् २८ निजसुजजयनिमित्तं पिर्यालिकेः कीटेः प्रक

रावणः धिग्धिगंगदमानेन येन ते निहतः पिता निर्मानावीरवृत्तिस्तोतस्य दूतत्वमागतः २६ अंगदः दुक्तं कृतं तु रामेण येन
मेनिहतः पिता वैलोक्य शास्त्रिकृत्याय वर्तते सदुरात्मनाम् २७ किं कार्यं वदेत राघवस्य न च किं बहुः किम भीनिधिः क्रीडार्थं
कपिपोतकैर तरलं जानात्यसो मानहि लंकानाकनिकाय वैरिव सति किं वेत्येव हुं कोलं काधिपतिर्विभीषण इति प्रसवा
तकीर्तिभवि २८ रावणः वह्नः सेतुर्यदिजलनिधीवानरैस्तावता किं नो वत्मीकाः क्षितिधरनिभाः किं क्रियते पिर्यालिः
दग्धालंकायदपि कपिना सस्वभावः किल ये: शोर्याश्च यं निजभूजजये किं कृतं रामनाम्ना २९ अंगदः रामो नाम स एव ये
न भगिनी नासावसापं किलः रघु स्ते रघु रदूषणविशिरसां धोतः शिरः शोणिते: नद्वालां तिनितां तवद्वपुषः संमूच्छित-
कृष्णवं धाणं दर्पमिव स्वस्फुर्विलुठितं रामः कथं विस्मृतः ३०

रणार्थो वस्य एव वागर्थः प्रतिपाद्यते किमित्यपूर्तो रामनाम्ना निजभूजं ज
नार्थं न कृतं परं तु न दंगे रेव कृतं सतु जगदुद्दरणा सक्त इति भावः ३१ नामेति प्रसिद्धं स एव ये न ते भगिनी शूर्पणरवातस्या: नासावसापं किलः
दूषणविशिरसां त्वद्वानृणां शिरः कृत नोत्य शोणित धोतो कोधातिशाया त्पुनः मर्मस्पृशनि येन रामेण संमूच्छितस्य पर्यस्तलोचनस्य तवदर्प

सकाशात् लम्तमतः वाण्याः सकाशात् वर्णनद्वारेण तं राघवं ईक्षसे न विचारयसि तं कं यस्येद्द्वात्यकरमित्यादियोज्यम् यज्ञदोर्नित्ययोगात् कीदृशं सृक्षयग्निं भृत्याणिवध्यानियस्य एवं भूतं भूत्यमात्रं भूत्यमात्राभंशायस्य एवं भूतं वपुष्यस्य २३ हीनाऽत्यात्मापिदीना अनुकूल्याविमतिर्विनात् त्यात्मायस्यतत्संबुद्धिः उक्तं रसोदधौ शास्त्रविचारसमुक्तं निर्धारणमर्थतो भूतं विबुधैरिति अत एवाशास्त्रीयमते विपद्वासंबोधनम् वैकोक्ष्येप्र

अंगदोविहस्य रेरेशवणहीनदीनकुमतेरामोपिकिंमानुषः किंगंगापिनदीगजः स्करगजोप्युच्चैः श्रवाः किंहयः किंरंभाष्यव लाकृतं किमुचुगंकामोपिधन्वीनकिं भैलोक्यप्रकटप्रतापविभवः किंरेहनूभान्कपि: २४ रावणः सरोषम् कस्त्वं कस्यासिपु-भः क्षुपुनरिहगतः किंनुकृत्यचक्षमाद्यस्यष्टिष्ठपानां विजयिनमपिमामन्यसे त्वं तृणाय हं होपौलस्त्वपुच्चस्तवबलमथन श्वांगदोहं स्कवेलात्संप्राप्तो विस्तृजजडमते जानकीं वाशिरोवा २५

कटः प्रसिद्धः प्रतापस्यविभवो वैभवं यस्य सद्गति स्करगजः इद्द्वात्तीकिं साधारणोगजः अपित्तुनतयोच्चेश्वः कामहनुमतां ग्रत्येकं प्रथमैकवचनं विधोषणम् यद्वा बहुवचनं किंविशिष्टाः सर्वेचेत्तोक्यप्रकटः प्रसिद्धः यः प्रतापस्त्वेनविभवः ईश्वरः एतेनैतेषामैश्वर्यभीषणत्वं द्योतिनं उक्तं चरसोदधौ एश्वर्यैराकृतिभिः प्रकृतिभिरपि भीषणा स्त्रिधागदिताइति २४ इहलंकायां पूर्वं गतः हनूमानकृ अधुनाकुवास्ते विष्ठपानां स्वर्गनिवासिनां देवानामपि विजयिनं मांतृणाय मन्यसे तृणप्रायं अंगदः हं हो आश्वर्यं हेपौलस्त्व नवबलमथनस्यवालिनः पुन्नोहम् २५

रामस्योन्तुंगो सर्वोत्तमो यो पतंगचापो वाणधनुषी तथा युगले तेजो भिः क्षात्रप्रतापैः कृत्वा आडबरे समारब्धे सति पतंगो रविमार्गणा विनिविश्वः आडबरः समारंभगजगर्जित सूर्यो रिनिविश्वः यदा कीदृशो समरे रामस्योन्तुंगपतंगचापयुक्तः अलादिशो यवसर्वदिक्षरामवाणचापावेदृश्येते यवनान्वत अलोस्त्रीदिक्षभद्रानयो रिनिचरकः पुनः कीदृशो समरे तेजो भिराडबरे प्रागलभ्यं यव अरिविलं शीर्षदशकं तस्य समृहः अनेन शीर्षाणां समृहः शीर्षम् २० कृते ति

अंगदस्त्रक्षणा विष्कृतक्रोधः कंपमानः पाणितलेन भूतलं ताडधित्वादोः स्तं भास्कालके लिंगादयति रे रेशक्षस वंश धातसम रेनाराच्चक्राहतं रामो न्तुंगपतंगचापयुगले तेजो भिराडबरे मन्येशैर्षमिदं त्रिदीयमस्त्रिलं भूमंडले पातितं गृध्रे रालु रिनिशिवा कवलितकाकैः क्षतं यास्यति २० रावणः सप्रपञ्चं रे रेशारवा मृगत्वामहं धर्मशीलतया कदुप्रलापि नमपिनहन्ति उक्तं च यथोक्तवादीदूतः स्यान्न सवध्यो महीभूजा कृरस्त्रीयको पेनक्षचिद्वृष्ट्यमहन्ति २१ अंगदः सवेदग्ध्यम् परदारापहरणे नशुतायादशीनन दृष्टादूतपरित्राणे साधो स्ते धर्मशीलता २२ रावणः सगर्वम् इदं भात्यकरं सहस्रकिरणं हारिपतीहार च द्रुष्ट्वधरसमीरवरुणो समार्जयतो गृहान् पात्रस्य परिनिष्ठितं हुतवहं किं भद्रृहेनेक्षसे रक्षीभृत्यमनुष्यमात्रवपुष ते नवस्तोषिकिम् २३ कदुप्रलापीतदीयको पेनस्मिन् दूत एव यः कोपस्तेनक्षचित्क्षिंश्चिदंगो वै रुष्यं विरुपत्वं कर्णनासाधभावम् २४ २४ धर्मशीलत्वमुक्तमबलत्वं च यक्षरणार्थस्त्रस्पष्ट एव अथवागर्थः पतीयते वाणीकथयनि हेरावणस्त्रकीये गृहे किं वस्तुस्तोषि तवतु किमपि

सकाशात् लोयानः गगनमधितिष्ठे अधिश्चिये गगनलोकानपि जितवानि निभावः कीदृशो ह इंद्रविजयी अवैकारादिकारलोपः तदुक्तं शब्दभास्करे
स्त्रव्यग्निराकरेकाराणां क्वचिल्लोपः स्यान्नशश्वत् स्त्रगमम् अथवागर्थः तृणं पिशितशब्दयोरिति हैमी तृणचरं मांसाधिनं रक्षोरूपं वृक्षो नादी
त्वात्पूरितिधनं जयः द्वीपादपिद्वीपपूर्वनेद्वीपोल्लंघननेविदग्धः कुतोरामएवतद्वता वह्निज्वालेत्यादिरामविशेषणम् पुनः कीदृशोरामः इंद्रस्य विजयः
विजयः इंद्रजयकारकइति कुतोहंरावणः उद्गतो योगः उद्योगः उद्योगीरणसमयः सन् अधितिष्ठेगगनलाघवम् १६ संधो अक्षतः दशाननीतिपाठे

अंगदः समदम् संधौवाविभवापि मयिदूतेदशानन् अक्षतो वाक्षतो वापि सितिपीठेलुठिष्वसि १७ अवेहिमां रावणरा
मदूत वाणायदीयाः खरदृष्टपौणम् भक्षात्तुषार्ताइव शोणितांभः पास्यन्ति तेकं ठघटेः सरं धैः १८ रावणः रे वानरा
धमकेटुप्रलापिन्पश्य मृत्युः पादानं भृत्यस्तपत्तिदिनकरो मंदमंदं ममायेप्यष्टो नेलोकपालाममभयचकिनाः पादरेणुं वर्षं दुः
हक्षात्तचद्रहासंस्वति स्तरवधूपन्नगीनां च गभीर्निष्टज्जोनापसौतीकथमिह भवतो वानरान्मेलयित्वा १९

समाहारै ईपृ दशानामाननानां समाहारस्त्वमिति १७ रवरदूषणो इत्युपलक्षणम् रवरविशिरस एष एणाः एणानां मांसं ऐणं अन्यतस्कगमम् १८ एनन्म
मे श्वर्येसति निर्लज्जो तापसो इह भद्रेवान रात्मो लघित्वानां सीतां कथं भवतः प्राप्तुनः भूषासावात्मने पदीवा अथवागर्थः प्रतिपद्यते निर्गताब्रह्मांडेलज्जाया
भ्यां योवीद्यान्येसलज्जाभवंतीति तापसो तपो हृदये तपो मे हृदयं साक्षादित्युक्तत्वान् कथं विशिरश्वालने कथं भवतः अपि तु न भवत एव १९

किंकृत्वाहनः सर्वैलसागरधरश्चासावुरगेदः शेषः तस्यागदउदस्यलक्ष्मणपादागुष्ठनाक्षिय धिरोवानरसूषास्तु जनकेष्यंगदः पुमानितिधरणिः जलधिर्वदः किंकृत्वा वरुणार्कयुक्तोदकस्यतद्गृहत्वात् सादिर्वरुणपंक्योरितिहैमः अद्योद्गुमर्षैलार्काइत्यमरः असौरावणोनिजपूजान् जानातीतिकराक्षः कीदृशोसो तः चौर्यकृत् तकारश्चौर्यगर्वयोरितिहैमः १३ ध्यानपूर्वकं संध्यार्चनं च नेन चरितं कृतं एवं भूतोवाली येन रामेण एके नैव वाणे

अंगदः साटोपंस्वामिभक्तिभिनीय कृत्वाकक्षागतं त्वां कपि कुलतिलकोवालिनामावलीयान् भ्रांतः सप्ताव्यितीरेक्षणमि वचूरितं ध्यानसंध्यार्चनं च वाणो नैके न येनाहत इति पतितोवानर ब्रीडयैवत्यक्षासोपि प्रगर्वद्युमणिसूतपुरं मुंचलं केशगवम् १४ यत्संदेशहरेण मासूत सतेनातारिवारान्निधिः क्षिप्रं गोष्यदवन्निजालयमिव प्रावेशिलं कापुरी सीतादर्शिसम-प्यभाषिचवनं चाभंजिरक्षः पते: सेन्यं भूर्यवधिव्यदाहित्पुरीरामः कथं वक्ष्यते १५ रावणः सक्रोधम् कुतोहन्तारणयेक-नकमृगमावं तृणचरकुतोद्वक्षा हृक्षपूर्वनेनिपुणोवालिनिहतः कुतोवन्हिज्वालाजटिलशरसंधानसूदृढस्त्वहं युद्धोद्योगी नमधितिष्ठेद्विजयी १६

नहतः कोपेनहतः सोपिवालीप्रगर्वत्यक्षाद्युमणिसूतोयमस्तु त्वरं पतितः प्राप्तः तस्माद्गोलं केशगर्वमुं गो ब्रीडयैव वानराणां लज्जयैव यमपुरं गत इति तद्विजयीवाल्येवाहतः भवतः काकथेतिषावः १४ निजालयमिव निजगृहमिव सीताअद-गषिचयस्य संदेशहरेणैतत्कृतं सरामः कथं कथ्यत इति ध्यनिः १५ अरप्येतृणचरं तवापिकनकमृगमावं न तु सिंहादिहतवानितिशेषः

सकाशात् लालिहननाद्रामबलभुपदिश्यपुनः केमुनिकन्यायेनराममनुवर्णयति दुर्भीद्यान् अजेयान् देत्यनिवहान् समुद्रलंघनविघ्नकरान् देत्यवजान् संपी-
सृक्यगिरिपुरीपविवेशोनियोज्यम् क्षित्यानिरस्त्वत्यत्वात्यधिविद्यमानेत्वत्सतहननंत्वद्वननम् पुरीलंकाप्रदहन् सचवानरोपितूष्णींगतः असद्व-
त्यानधरामः कथंवर्ण्यतइति १२ आः कोपे तेनरामेणकिंनकिमपीत्यर्थः असोमद्वक्ष्यणः रावणः निजभुजान् आत्मभुजपराक्रमान् जानानिकिं
शिवनिर्भजान् साद्रिंरुद्रमुदस्यतः उस्तृतवतः कीदृशारुद्रशेलाश्वसागराश्वधराच एतेषामाधारश्वासावुरगेदश्वस एवांगदबाहुभूषणं यस्यतम् पू

अंगदः आदेवानरशावकः समतरदुर्लभ्यसंभोनिधिदुर्भीद्यान् प्रविवेशदेत्यनिवहान्त्संपेत्यलंकापुरीम् क्षित्यानद्वनर-
क्षिणोजनकजाहस्यानुभुक्तावनंहत्याक्षंप्रदहन्पुरीचसगतोरामः कथंवर्ण्यते १२ रावणः समाक्षिपति भग्नभग्नभुमा-
पतेरजगवंवालीक्षतः सूक्ष्मतस्तालाः सप्तहताहताश्वजलधिर्वदश्वबदश्वसः आः किंतेनसशेलसागरधराधारोरगेद्रां-
गदंसाद्रिंरुद्रमुदस्यतोनिजभुजान् जानात्यसोरावणः १३

र्वप्रागप्रकरणेस्पृष्ठएवार्थः प्रतिपाद्यते तेनरामेण अजगवंभग्नं रामेतरैर्मनसाप्यधृष्यं किमुभंकुं त्रुटिनाधृष्ययोर्भग्नं भग्नोर्वीनाधारवंडयोरितिशाश्वतः रामेणोनिसर्ववालीक्षतः घातितः कीदृशोवालीस्तक्षतः शोभनाविजयस्त्रूचकाः क्षताः प्रहारायस्य अनेकसुद्धविजयीत्यर्थः तालाः हनाः हिसिनाः परमारणोपायज्ञाः हनहिंसागत्योः गत्यर्थाः जलधिर्वद्धः किंभूतोजलधिः दुष्प्रेक्ष्यः किमुकद्विनिबंधनेपदुरालोकेष्वद्वः संरव्याजयोः पुमानितिधरणिः किंहत्याधनुर्भग्नं रुद्रंदंडमुदस्योच्चेराक्षिप्येतितालाः

स्तद्वासिजनानां आतंकविटंकः भयनिर्भिन्नो यः पावकः तद्वानेपदुःमध्यमपदलोपी समासः यद्वा रुद्रीविः अहेण हा अरितवपुरिनिपदच्छेदः -
रुद्रीविः सीताकामुकोरामः अहेण कोपातिशायेन अरितवपुः शब्दानकशरीरः हेनिकष्टम् पक्षिकामुकयोर्विः स्यादित्येकाक्षरः अहोरिनिदिनकोपाति
शयोरिनिलिंगानुशासने अरितः शब्दानुकइतिसारस्वतः अयंवार्थः ९ वन्यपतेर्वालिनः एकस्मिन्नहनियातः एकाल्हिकः अवविषयेरावणः कोभूयात्

कृत्वं वन्यपते: सक्तो वनपतिः कः सार्थिकस्त्वेकदाप्रातः सप्तसप्तमुद्गलं घनविधावेकोन्हिकोवेच्चितम् अस्ति स्वस्तिसम
न्वितोरयुवरेकष्टेऽवकः स्वस्तिमान् कोभूयादनरण्यकस्यमरणातीतोचितां बुपदः १० रामः किंकुरुते प्रतीपविजयं को-
सौभ्रतीपोजितोवाली सोपिचकोनवेत्सिकिममुकोवेत्तिशारवामृगम् आस्तेवापितवास्तिविस्मृतिरहो मोहो महानीद्वाः
पर्यकेनिजबालकेलिकृतये बद्धो सिद्धेनोपरि ११

कोपिभवतु अंगदः अनरण्यारव्योरामपूर्वजः अपूर्वरणेरावणे
नेत्मारयति अनरण्यकस्यराजः परणसमयादागतं यदुचितां बुत्वद्विरतर्पणं तत्प्रदः यस्त्वद्विरेणानरण्यं तर्पयिष्यतीनिभावः अवस
र्थवादः नियोक्तृविस्मृतिल्लात् १० असौत्वदुक्तोरामइतियोन्यम् आस्तुस्यात्कोपयीडयोरित्यमरः येनवालिनामदीयकीडार्थं उपरि
पोऽधः शिराः त्वं बद्धो सित्तवापितस्मिन्पिवालिनितवापिभवतो विस्मृतिः अहो महदार्थं मोहो मृदत्तामहानस्तीनि ११

सकाशात् लावितः कियते अदीदलत् उन्मूलयामास स्तुगमम् ७ अवानेकानिपद्यानिक्षेपकानि तेषुकानिचिद्विरच्यन्ते योजनकजांपति कोशत्वंरा
स्तुव्यगीर्वीवदत् आराममम्भूमुटन् भंगीचकारमुटभंगे सहनूमान् प्रवीरोद्यमे प्रकृष्टानांवीराणांसंमर्द्दसति योनुनादिश्यने परंतुदूरोह्यं घनेदो
त्यात्तदेत्तेइति यस्त्वताद्वगवमानकृतवान् सोस्माकनकियानपीनिभावः ८ रेअंगदसएकएवकपिर्वध्योस्ति ननुबहुषुवीरेषुसत्त्वकथमेकएवव-

अंगदः योयुष्माकमदीदहसुरमिदंयोदीदलत्काननंयोक्तंवीरममीमरद्विरिदरीर्येवीभरद्राक्षसेः सोस्माकंकटकेकदाचिद्
पिनोवीरेषुसभाव्यतेदूतत्वेनइतस्ततः प्रतिदिनंसंप्रेष्यतेसांप्रतम् ७ अपिच योलंकांसमदीदहत्वस्ततंरक्षांस्तिचापी-
पिषद्यः कोशत्वमवीवदज्जनकजामव्यिंतथातीतरत् यश्वाराममम्भूमुटत्सहनूमानस्मत्प्रवीरोद्यमेदराक्रामणदोत्यए-
वनपुनर्योनुसमादिश्यते ८ रावणःसावज्ञम् रामःस्त्रीविरहेणहारितवपुस्तचिंतयालक्ष्मणः स्त्रीवीरंगदशत्वमेदकत
यानिभूलकूलद्वुमः गण्यःकस्यविभीषणःसचरिपोःकारुण्यदैन्यातिथिलकानंकविटंकपावकपटुर्वध्योममैकःकपि: ९

ध्यइत्यपेक्षायामाह रामःस्त्रीविरहेणहारितंवपुर्येनसः नचिंतयारामस्यचिंतयालक्ष्मणोपिहारितवपुः स्त्रीवः निर्मूलकूलद्वुमः निर्मूलितनदीतट
चृक्षवन्पत्तुकः अनिवृद्धत्वात् अंगदशत्वमेदकतयावालीतुतेनधानितः नत्सनोगदस्तस्यमेदकतयासशत्वोनिरुत्साहःसन्मृतवत् विभीषणः
कस्येति केनगण्यः सचरिभीषणः सिपोःरामस्यकारुण्यस्यदैन्येनमनोष्टाभावेन अतिथिर्जातिः कारुण्यंकरुणाद्योत्यमरः कीदृशः कपि: लंकाया

रेइवेदं पूर्ववृत्तं मंदरपर्वतस्थो विश्वकर्मा नलपिता प्रसन्नः सन्नलमात्रेवरददो तव पुत्रो नलो मन्तु ल्यो भविता अन्यच्च शिल्यकर्मणि अनेन विक्षिप्तं शिला
द्वयकाष्ठादिकमपि जले प्युपर्येवस्थास्यते अतो नलेन सेतु वर्ष्ण इति रामायणोक्तम् एते गुणाः प्रस्तरतरणरूपाः ग्रावाणः प्रस्तराः शिला इति शाश्वतः हे
श्रीमद्वाशरथे यदा षष्ठ्यंतं श्रीमद्वाशरथे स्तव १९ एतत् पद्येन सैन्यबहुत्वं द्यो नितम् न तु वास्तवं यदा न राणां उन्मादो जातः सचानि आहवानं तः ततो

ततः प्रांजलि पुटो पस्थितस्य समुद्रस्याजयानलेन निबध्य मानेसे नौतरतः प्रस्तरान वलोक्या हहनूमान् ये मज्जं तिनि मज्जं
यंति च परास्ते प्रस्तरादुस्तरे वान्दौ वीरतरं तिवानरभद्रास्तंतारथं तेपिच नैतेयावगुणानवारिधिगुणानोवानराणां गुणाः
श्रीमद्वाशरथः प्रतापमहिमारभः समुज्जुभते १९ कपेश्वर सेना पूर्वगैः पुरोगैः पाथोमयं भूवलयं व्यलोकि तत्पृष्ठगैः पंकम
यंतदान्येरासीदिहामोनिधिरित्यचादि २० इति श्रीहनुमन्नाटके सेतु वंधनं नाम सप्तमोऽकः ७ रामः संवेला द्वित
देवतीर्णः समुद्रमुलध्यविकीर्णसैन्यः कृपासु पैत्यारिकुलस्थदूतं सर्वेन सारमथादिदेश १

हनुमन्नस्मादियमुक्तिः अ
पंकादिदर्शनं पुनस्तदभावो पिवास्तवश्चेत्ततः सेतु वंधनादिकमप्रयोजकं स्थान् उक्तं चरसोदधो श्रीढानंदयुजो योतद्रूपः सउन्माद इति

न्नाटके दीकायां सेतु वंधः सप्तमोऽकः ७ विकीर्ण सर्वतो विक्षिप्तं सैन्यं च स्थसंवेलपर्वतावतारे १ ७

सकाशात् लवाशुवारिधिः स्वस्मिन्कृपामुत्सादधितुंतस्तूर्वजकर्तृत्वमात्मनोद्योतयन्वयध्यत्वमाविष्करोनि अस्मद्गोवेइति भोराम नवप्रागभवः पूर्वजः स
सृक्यगीर्धिः सविधंगंगाभवाक् निर्ममे आनीतवानितियावत् यद्यपिभगीरथेनानीतागंगातथापि अश्वान्वेषणपुन्नदाहादिबीजत्वात्सगरएव आ
गात् त्यातधेनध्यन्यर्थः उपर्यध्यधसः समाइनिशाश्वनः गंगावांतिकगम्भीर्दवित्तेषु सविधोस्त्रियामिनिधरणिः अवगम्भीदसविधार्थेक्ष्येनगंगागृह्यते
॥ १ ॥ तेवचिनिर्मणेइति अस्यथातोर्लुडि-कृष्णम् कविकामधेनो ननुपुनरपि सप्तांबुधीनांवाताः अधोगताः येरश्मयस्तरंगास्तेषांस्वर्वतीम् अष्टमंसमुद्रंमामं

समुद्रोरामंप्रति अस्मद्गोवेभविष्यद्वशरथनृपतेरश्वमेधेषु सर्पिः संपातोत्तापलोलज्ज्वलदनलकलाव्याकुलं कूर्मराजम् शात्वा
रोदः पुर्वाननुत्वसगरः प्रागभवोभाविवेत्ता नेतासप्तांबुधीनामपि सविधमवाग्वांतरप्तिः स्वर्वतीम् १७ चापमानयसोमिवे
राघवेधिज्यधन्वनि समुद्रंशोषयिष्यामिपदागच्छतुवानराः १८

गीकृत्येत्यर्थः यद्वा सप्तांबुधीनांमध्येसमंमामकृतेत्यर्थः विसर्गात
पाठेवांताः सर्वगताः रश्मयस्तेजांसि अश्वरूपश्वभेदेपुमानितिधरणिः नद्यश्वमप्यधानेषु स्वर्वतीस्यात्मान् हरेरितिचरकः अतः स्वर्वतीं अश्वमंकिंकृत्वा
अस्मद्गोवेवंशोभावीयोदशरथारव्यनृपतिस्तस्याश्वमेधेषु यः सर्पिः संपानः द्यतादिहोमस्ततो यउत्तापस्तद्युक्तायाः लोलाः सर्वतः प्रसरंत्योज्ज्वलदनल-
ध्यकलाः ज्वालास्तामिर्बाकुलं अधः कूर्मराजः शात्वाऊर्ध्वचरोदः पुर्वं द्यावाभूमीचरोदसीत्यमरः द्यावाभूमीशात्वानन्वेत त्युरैवकर्थं ज्ञानमिनिचेत्तवाह भा
ने ताएतद्विष्यतीनिज्ञानवान् यतस्त्वत्पूर्वजकर्तृकोहमनोभवदवध्योम्भीनिभावः विषद्वक्षोपि संवर्ध्यस्वयं च्छेतुमसांप्रतम् १७ १८ ५

रेइशकित्समानान्काश्चिदाहुः इहसंदेहे एतस्यरामस्यैव भज्जोस्य श्रीवराज्यार्पणप्रतिभूवावुदारो आद्रौवा शत्रुजारमहोदारजलेषु पतिभूमियामिति
राश्वतः अत्रसर्वेवयं साक्षिणः कीदृशा: त्रैलोक्यप्रथिमापृथुत्वं सर्गसमयः अनः अस्त्रवं नाशाइति नश्चनिर्वृत्तिवाचक इत्युत्त्वान् सर्गनाश-
योर्मध्येसत्यचरं पूर्वसत्यचरम् भूतपूर्वेचरद् विश्वादिमध्यावसानेच सत्यं रामं इता: शरणं प्राप्ताः तद्रक्ताइति अन्योर्थः स्फुट एव तथास्फृतीवा-
यं इत्वान्तस्मैराज्यदत्तं अस्याभ्यजमपि हता अस्मेराज्यदास्यतो तिभावः १३ शिरसांकर्तर्नेकृतेसति एतेन सेव्यत्वं तमः शरीरत्वं द्योतितम् १४ ततः

या विभूतिर्दशशीवेशिरच्छेदेपिशंकरान् दर्ढनाद्वामदेवस्यत्त्वाविभूतिर्विभीषणे १४ ततो रामेण अथ दशरथ पुने तत्र सो
मिभिमित्रे प्युद्युदधितटां ते गर्भदर्भावकीर्णे अहमिहहनिविष्टे नागतो येति रोषा द्यदिजलधिरनेनाप्यात्तमायेयमस्त्रम् १५
श्रीरामचंद्रेदशवक्त्रहानोकृतो द्यमे क्रच्यभुजः समस्ताः मित्राप्यमन्यं तमृगंकपिंचतपो धनं गाढतरं वनं च १६

परिषणः रामपादो मणम्योपविशति दशरथ पुने उद्कुउदधितटां ते उत्तरदिक् समुद्रते विनिविष्टेसति यदियदाजलनिधिः अयेराम पुरतो नागतः
तेजाविर्बभूव तदा अनेन रामेणापि आयेयं तज्जलशोषण हेतुं अस्त्रं बाणं आददेगृहीतं कीदृशो तटे गर्भमध्यदेशो उपवेशन स्थाने दर्भेरा-
यो तदर्भे इत्यर्थः १५ मैनाकवात्सत्यादिति भावः मृगं मारीचं वनं हेतुत्वान् कपिं हनुमं तं सीतामार्गण हेतुत्वान् तपो धनं शायदानारं वै
पदानृत्वान् वनं सीताहरण हेतुत्वान् राक्षसवधेमासबाहुत्यादिभिरुपकारः कृत इति भावः १६ ४

सकाशात् लूपांसमर्पयेति अन्वेदंदृत्तम् पुरारावणेन धर्मस्याज्ञिनैर्मुनिभिः रुषास्वरवांगजनितधर्मजलं कुंभेशक्षितं एतेनतवनाशोभविष्यतीत्सुर्काकुं
सृक्यग्निं प्रगताः ततोजनकप्रजार्थं हलाकर्षणकालेन द्वेदादाविभूतासीनासमुत्तितासाजनकजेत्युच्यते अतोजनकप्रसूतामित्युक्तम् ९ १०
त्यात्प्राप्तमीत्यनेनममवधोवध्यं भविनेति ध्वनिं तांतुनसमर्पयामीत्युक्तं कुतोनसमर्पयसीत्यनाह दशास्यइति दशास्योभूत्वा एकास्याय-

त्यजस्वकोपं कुलकीर्तिनाशनं भजस्वधर्मकुलकीर्तिवर्धनम् प्रसीदजीवेमसबांधवावयं प्रदीयतां दाशरथायमेथिली १०
रावणः सक्रोधम् जानामिसीतां जनकप्रसूतां जानामिरामेमधुसूदनं च वृद्धं च जानामिनिजं दशास्यस्तथापिसीतां नसमर्प
यामि ११ इतिवामचरणेन विभीषणं ताडयोमास विभीषणः ततश्चतुर्भिः सहमं विपुवैरुत्सृज्यरक्षः कुलधूमकेतुम्
लंकामहातंक इवांवरेणविभीषणोराघवमाजगम् १२ आगतेविभीषणोपरस्परं वानराः अद्यैवास्यविभीषणस्यश-
रणापन्नस्यमूर्धानतेरानृण्यायददूत्ययं रघुपतिर्लंकाधिपत्यश्रियम् एतस्येवमूजाविहप्रतिभुवो सर्वीवराज्यार्पणे
वैलोक्यप्रथिमानसत्यचरिताः सर्वेवयसाक्षिणः १३

कथं समर्पयामीति गूढोभिषायः अन्यतस्कर्गमम् ११ कदृविभीषणः उंका
याः महातंकः भयमिवपुनः रक्षः कुलायधूमकेतुर्शिव अत्ययहेतुरित्यर्थः कर्गमम् १२ अयं रघुपतिः अस्यविभीषणस्याद्यैवलंकाधिपत्यं शियं ददा
ते दास्यनिकस्याः मूर्धानतेर्विभीषणेन कियमाणायामूर्धा मस्तकेनाननिर्देवत्यणिपानः स एवानृण्यं तद्वानायनमतः आनृण्यायेत्यर्थः अन्व-

५८८८ केकाचिन्नृपतिरचनानास्ति इतिभिल्लीभिरभाषि उक्तं इनिकिं बनहास्यं हास्यहर्षविषादेषु बनहाकष्टकोपयोरितिधरणि: उक्षाणोरुषाः शेषं सूगमम् ६.
इतिहनिष्वति वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा प्रतिबलं शत्रुसेन्यम् क्रियासिद्धिः कार्यसिद्धिः सत्येधेये उपकरणं रथक्षान्वादिसामयी सूगमम् अवान्यपद्या
निसंतितवक्षेपकानीतिज्ञेयम् ७ मन्त्रशालातुमं वणेतिशाश्वतः रामबाणाः तवशिरांसि ८ ननु न राः वानराः किं करिष्यति तवाह वानरमानुषीं जातिं मानय

भिल्लीमातरः विजेतव्यालंकाचरणतरणीयो जलनिधिर्विपक्षः पौलस्त्योरणम् मुविस्हाया श्वकपद्यः तथाप्येकोरामः सकलम-
पिहनि प्रतिबलं क्रियासिद्धिः सत्येष सतिमहतां नोपकरणे ७ अवान्तरे तत्र लकायां मवणायोपविष्ठो मंविष्मि: प्रोत्साहितो लंका
भटानुत्कृठवभाषेविभीषणः सर्वण्पुरं वाः सूभटाः सूतीक्ष्णा वज्ञोपमावायुमनः प्रवेगाः यावन्न गृह्णन्ति शिरांसि बाणाः
प्रदीयतादाशरथाय मेधिली ८ विभीषणो रावणं पत्याह जानिं सानयमानुषीमभिमुखो दृष्टस्त्वया हैहयः स्मृत्यावालि-
भुजो च सापतमवज्ञातुं न तेवानराः तस्योलस्त्यमहाभिहो विणमहं त्वामेवमप्यर्थये सीतामप्यमुंचवक्तुभुजः काराकु
मीकृतान् ९ वहुजानीहि केयं जातिरितिनवाह अभिमुखोरणाभिमुखो हैहयोर्जुनः त्वयेवद्दृष्टः ज्ञातः तत्कारागृहनिवासित्वात्तत्पसि-द्वाः

तातु निरस्करुं सापतंयोग्यं योग्येसद्योपिसां प्रतिविश्वः कुनः वालिभुजौ स्मृत्या भूक्तामणेकक्षान्तरावर्स्थितत्वान् तत्स्मादतएव
होविणं त्वां रामप्रतापाभ्योराक्षसकुलहविष्वहो नारं प्रार्थये किं प्रार्थयसीत्यन्वाह सीतामुंचकाराभद्रमेवकुटुं बंयेषां नारं त्वकारागृहनि

सकाशात् लातद्विः निपतत्स्वानरेषु रवर्पे पतद्विः ३ पुनरपि शवासो मीनि पद्ये न वाहिनी भरमेवानुवर्णयति वहुत्वादच्छिरसि इयं भूरत्यर्थराजनेसएव
सूक्यगीरिष्ठो भिर्मुखं धत्ते कीदृशः वानरवीराणां विक्रमेण कंदनादिविक्रमेण यो भरस्तेनासमंततो भुमः वक्त्रो भूतः पुनः किं भूतः कृतमतः फणानां
त्यात्मध्यं भंजिकायाः भंगक्रमेण यन प्राणारो भंजिकामतेति विश्वः कीदृशैः शिरो भिः श्वासानां याऽमध्यस्ताभिः संधिः प्रतिश्वासनिर्गमनमार्गः संधिः

श्वासो भिर्प्रतिसंधिरुंधितगल्पच्छिन्नहारावली रल्लैरप्यदयालुभिः कृतफल्याप्राणभारभंगकमः श्रोत्राकाशानिरंतरालमिलिन-
स्त्व्यैः शिरो भिर्भंधत्तेवानरवीरविक्रमभराभ्योऽक्षजगाधिपः ४ रामः अयेमकृतनय कूर्मकूशयितुं दिशः स्थगयितुं भे-
तुं धरित्रीधरान् सिंधुधृतिभरेण कर्दमयितुं तेनैवरोत्थुनभः नासीरेषु पुरः पुरश्चलबलालापस्यकोलाहलात्कर्तुवीरवस्तुथि
नोममपरं जेच पुनस्त्वद्भुजेः ५ भिल्लीभिः सहासं नोशस्वनाचिशास्त्रं नहिचरथकथानापिदं तीनवाजीनोक्षाणोनापिचोष्टा
बननचशिविरोनापिराजाजदावान् नोवित्तं नापिवस्त्रं न च नृपरचनाकाचिदवास्तिमानः प्रातर्द्वष्टुं स्थिताभिर्गिरिवरकुहरेभा-
षिभिल्लीभिरेवम् ६ मुखनासादिः तेरुंधितोयोगलः कंठस्तस्य वायुरोधनस्थलत्वान् प्रच्छिन्नानिवृटितानि हारावत्याः रत्नानियेभ्यस्ते: अत

एवदयालुभिः मिथः संधानपीडानभिज्ञैः पुनः श्रोत्राणामभावान्निरंतरालं अनंतरालभून्यं यथास्यान्तथाअभिनः सर्वतः स्त्व्यैः तव्वनेसर्गिकसोकुमार्यैः ४ तेन
वूर्णाभरेणरो द्वुमाच्छादयितुं नासीरेषु अयथायिषु पुरः अयेचलं चलितं यद्वलं सेन्यं तस्यालापस्य वागाङ्गवरस्यत्वद्भुजेरिति पूज्यत्वाद्वृवचनं त्वद्भुजेनिवापाटः

५ हैमानः अव

रामदूतेनोक्तःस्फुर्यीवः कपिनृपतिरपास्यप्रेयसींप्रेमभिन्नःकिमितिजनकपुर्वीरामयोःकार्यमुच्चैः गतिरपिहरिसूनोर्विस्मृताराज्यगवादितिरघुजनवाक्यादागतःसैन्यसुक्तः १ अथविजयदशम्यामाश्विनेशुकूपक्षेदशमुखनिधनायपस्थितोरामचंद्रः द्विदविद्युमहाङ्गेर्वृथनाथैस्तथान्यैःकपिभिरपरिमाणेव्याजभूदिवस्वचक्रैः २ हनुमानरामप्रति नृपतिमुकुटुरत्वत्ययाणप्रशस्तिपूवगबलनिमज्जद्भराकांतदेहः लिखतिदशनटकेस्ततद्विःपतद्विर्जरठकमठमर्तुः रवपरेस

३ पिभिः सह कीदृशैः व्याप्तं भुवः दिशामाकाशस्य मंडलं यैस्ते: हिरदविधुमहक्षेत्रिनिपाठे हस्तितुल्ये र्भिद्वै जं विवत् भ्रमुखैः २ हेतुपनि-
ल सर्पराजः शोषः त्वत्प्रयाणवर्णावली जरठकमठभर्तुः जरठोद्ध-ः प्राचीनः सचासौकमठभर्ता महाकूर्मस्तरस्य रवर्परे पृष्ठकपाले दधानटं के दधा-
ल्लिरवति स्यात्तर्परः कपालोस्मीत्यमरः वानरबलेन निमज्जन्तीभूस्तस्याभरेण कांतो भोगो धस्यसः कीदृशै दधानटं के रुत्पत्तिद्विः उत्पत-

सकाशात् लभा काएव मुन्नरवापि ज्ञेयम् एवं विधनिकृष्टे पूर्वोत्तरपक्षे स्थापनात्मकं वाक्यमुक्तम् ४१ ४२ पूर्वदग्धादग्धपूर्वाक्पिरहं निमित्तमेवाभवम्
सृक्यर्जिग्निभिर्मरो भृमरो भवति भूमरीभूतं कीटकं वीक्ष्य एवं तत्त्वानात् तस्य रामस्य रूपरणात् त्वयि पुंस्त्वमागते सति तेन रामेण सार्वतरतिः कुतः
त्वात् त्वात्

अंक
६

“भः मारुते काकथा हनूमान् भोग्रामो काश्चंगरकथा कुपूहलकथा गीतादिविद्याकथा माद्यत्कुंभिकथा तु रंगमकथा कोदंड-
दीक्षाकथा एकेवास्तिमिथः पलायनकथा त्वद्वीतरक्षः पते देवश्रीरघुनाथ तस्य नगरे स्वमेपिनान्याकथा ४१ रामः ग्रि-
दशोरपिदुर्धर्षालकूनामभृमहापुरी कथं वीरत्वयादग्धाविद्यमाने दशानने ४२ हनूमान् विश्वासेनैव सीतायाराजन्को
पानलेनते दग्धपूर्वातु सालं कानिमित्तमभवत्कपि: ४३ शारवासृगस्य शारवायाः शारवां गंतुं पराक्रमः यत्पुनर्लघितो भो-
धिः प्रभावो यप्रभोतव ४४ अत्रांतरालेलं कायां सरमानामराक्षसीं धर्मिणी जानकी वाचमुच्चे विभेमिसखिसंवीक्ष्य भृ-
मरीभूतकीटकम् तद्वानादागते पुंस्त्वेन सार्वतरतिः ४५ सरमा माकुरुष्वाच संदेहं रामेदशरथात्मजे त्वद्वा-
नादागते रुद्रीत्वे विपरीतास्तुतेरतिः ४६ इति श्रीहनुमन्महानाटके हनूमद्विजयोनामषष्ठोऽकः ६

४५

पुंस्त्वमन्मरामत्वम् ४५ अवरतो धोषं सगमम् ४६

इति श्रीमिश्वमोहनदासविरचितायां हनुमन्नाटकदीपिकायां षष्ठोऽकः समाप्तः ६

परामः सविकल्पमिति स्पष्टार्थं एते नैव मुक्तं भवति अघटिनघटनाचातुर्यशालीविधाता सीतामपि मेलयिष्वतीनिभावः कूरोदयेविचित्रेचेति परणः विचित्रकर्मा
३७ जगतामानं दोयस्मान् किमिदं विमनस्कते निपाठः ३८ सर्वं सुगमम् ३९ हेरामयदितस्याः काश्यं वर्ण्य नेतर्हि हिमनिधेश्वं द्रस्य प्रनिपत्कला स्थूलाचेत्यां दिपा

रामः सविकल्पं विधाता रमुपलं भते कूरकर्मा विधाता किं विधास्यतीति हनुमान् देव कुञ्चयोध्याक्षरामोदशरथवन्नाहं दका
रण्यमागात्कोसोमारीचनामाकनकमयमृगः कुञ्चसीतापहारः स्कृदीवेराममेत्रीक्षजनकतनयान्वेषणे भेषितो हं योथो संभाव
नीयस्तमपि घटव्यनिकूरकर्मा विधाता ३७ हेवीरविदीर्यमाणहृदयहृरेण प्राणालोकांतरं गंतु मिच्छंति किमिति तर्णं चंद्रघटनां
नावेद्यसि हनुमान् सत्वरम् हारामजगदानं दकिमिदं शिवमस्तुते तव प्राणगनि हारस्याग्नेयं करेमम् ३८ इति जानकी शिव
रोरत्नरामाय प्रवच्छति तथाच मनः शिलायास्तिलकं स्मरणं दस्थलेत्वया संमृष्टं जानकी वक्षः स्पर्शात्काणीकृतं रवगम् ३९
रामो अभिज्ञानवयमासाद्य साधुमारुते साधु अयोग्यियायाः कुशलमस्ति आजनेयः काश्यं चेत्प्रतिपत्कला हिमनिधेः स्थू-
लयचेत्यां दिमानीला एव मृणालिकायदिघनाबाष्पाः कियान्वारिधिः संजापो यदिशीतलो हुतवहस्तस्याः कियदृपर्यते राम
तानि मात्रमेव हृदयलाघप्यशोषं वपुः ४० पांडुता अथ पांडिमावर्ण्य नेत्रे त मृणालिकानीला एव यदिघनानिरंतरा वाष्पावर्ण्य नेत्रे तर्हि वा
यहा वाष्पावर्ण्य नेत्रदा घनावर्षतो मेघाः तथाचारिधिरपि कियान् अन्यहृतं कियदृपर्य नेत्रे हृदयत्वन् स्मृति मात्रमेव वपुर्लवण्यशोषमेव ४०

सकाशात् लहंत्वदागमनायमासमावंकालं जीवामीत्यपिवाच्यम् इतिशेषः अन्यतक्तगमम् ३३ पाणिभ्यामंधियुगमम् पुनः उदधितटे मंत्रधित्वा अक्षाणिग
स्त्रव्याणीमूर्तिनाकाशमार्गेणजगमेत्यन्वयः किं कृत्वा ऊर्मिसमुद्ग्रोर्मिभित्वाप्यतन्मानं समुद्रप्रमाणं उत्पत्यसमुद्रोर्मिप्रमाणमात्रमुत्पत्येत्यर्थः किं विशिष्टे
त्वात्धैर्गण्डकृष्णबलस्यादंबरोयस्मिन् अन्यतक्तगमम् ३४ अन्वहनूमद्वसंतयोर्वर्णनम् मरुचुंवितचारुकेसरः चारुकेसराः पुच्छलोमानिकुरु

इतिद्वितीयमभिज्ञानम् मनः शिलायास्तिलकं तथामेगं डस्थलेपाणितलेनमृष्टम् स्मरेति संज्ञानमपि प्रयच्छ जीवास्यतोरा
घवमासमावम् ३३ इतितृतीयमभिज्ञानम् हनूमान् रत्नयत्नाद्ग्रहीत्वातद्वनुकपिभट्टश्चिवकृदस्य संज्ञां नत्वा पादारविंदद्
यमपिजनकं स्यात्मजाया हनूमान् पाणिभ्यामंधियुगमं पुनरुदधितटे मंत्रधित्वा अवगर्भेणोर्म्यो सुत्पत्यमभन्तदुरुभुजबला
दंबरेणाजगाम ३४ ततो भरुचुंवितचारुकेसरः प्रसन्नताराधिपमंडलाधणीः वियुक्तरामातुरदृष्टिवीक्षितः समागत श्रीहनु-
मानवसंतवत् ३५ सीतापतिं संभवमालिंगितुमुद्यतं दृष्ट्वादेव पीतोन्नामुनिधिर्नकोणपपुरीनिधिष्यचूर्णीकृतानानीता
निशिरांसिराक्षसपतेर्नानाधिसीतामथा आश्लेषार्पणपारितोषिकमहनाहामिवाताहरोजत्यन्तिर्निलोत्मजः सजयति-
श्रीडाजडोराधवे ३६

मकोशतंतवोवा ताराधिपः सुश्रीवश्चंद्रोपि वियुक्तोरामस्तस्यातुरदृष्ट्वावियुक्तविद्योगिन्यरामस्तासामप्यातुरदृष्ट्वेति-
योज्यम् ३५ आलिंगनार्पणमेव पारितोषिकप्रतिदानं तं प्रतिनार्हमि नयोग्योर्मीति कुनैत्यन आह यतोवार्त्ताहरः संदेशमात्रहारक इति जत्यन् अनिलात्मजो
विजयते ३६

पूर्वान्दिसगमम् शक्तश्चेत्कथं मानहन्याः सीतांचननयसीत्यत्राह पुरापूर्वरामेण सुर्यीवतः सुर्यीवाये सर्वीवं प्रतिवासार्वविभक्तिकस्तस्मिल् त्यांहन्तुवचनम्
क्तं यत्तद्वचः अनृतं स्यादतो नहन्तीतिभावः ३० अन्यतत्पष्टम् रक्षितां अभिना अदग्धांशिरखां वेणीसुद्यम्य कीदर्शीं धूमशिरखां धूमस्येवशिरखायस्यास्तां
मध्यमपदलोपीसमासः रावणदाहार्थं मलयाभि धूमशिरखामिवेत्यर्थः यदा धूमस्य धूमकेनोरिवशिरखामिवकालमर्पस्यस्त्रियमिव ३१ यदाचिभ

अथाहगगनमंडलस्थोमारुतिः एकोहंपवनात्मजोदशमुखत्वंचापिकोटीश्वरस्त्वांजित्वासमरेपभोः प्रणयिनीसीतांचनेतुं
क्षमः किंतृत्थायभुजंपुराभागवतारामेणसुयीवतोहत्वादक्षिणपाणिनावस्तुमतीत्वांहंतुमुक्तंवचः ३० इत्युक्तादधार्थीव
नगरीभस्मसात्कृत्वारक्षितामशोकवनिकामागम्यजानकींप्रणम्यरामाभिज्ञानंयाचतेस्महनूमानुमेथिलीशिरवांधूमशि
रवांशशोः कालव्यालवधूमिव उद्यम्यास्यशिरोरब्लसंज्ञानंस्वामिनंददौ ३१ तथाचचित्रकूटपर्वते वक्षोभिचारिचरुभांड
मिवस्तनंयोदेव्याविदेहदुहितुर्विददारकाकः ऐषीकमस्त्रमधिकृत्यतदानतोक्षणाकाणीचकारकरुणोरघुराजपुत्रः ३२

कः काकरूपधरश्वेदः वक्षोभिचारियथास्यात्थावक्षसि अभिचरतीनिवक्षोभिचारिदेव्यास्तनंविददार तदाचरामः रघुराजपुनः ऐषी
कृत्यतंकां अक्ष्यानेवेणकाणीचकारेति किमिवचरुभांडमिवहविः पात्रमिव ३२ ६१ ६२

सकाशात् लापद्व २५ पलाशिनांरक्षसां पलानिमांसानि चपलः शीघ्रदाहकः प्रतियातना प्रतिबिंस्तम्भिषेण २६ हियतः पंक्तेर्भदः भेदनं शिवायमंगलाय सूक्ष्यर्थिर्गमम् २७ सः प्रसिद्धः कपि: पुच्छेन साम्निपुच्छेन रवेराजते तत्र कविरुत्पेक्षनेकेनक इव सर्वसुगमम् पुनर्मेधमहणं धनुरुत्पेक्षार्थं अलंकारदूषित त्वात् धैर्य तदुक्तं दंडिना असंबद्धोपमं पद्यं नकुर्वीत विदूषितमिति २८ लंकापुरवासिनोराक्षसाः नीचेर्मदमंदमिति प्रोत्तुः इतीतिशेषः इति किं अहहेति कष्टं

पलानिभः क्वाचपलः पलाशिनांहुताशनस्त्रृप्तिमुपागतः पराम् विराजते स्म प्रतियातनच्छुलाज्जलानिचाब्ध्यौ तृष्णितः पिबन्ति व २६ रावणः स्वगतं यद्यवं रुद्रो मारुतिस्त हीकमिति रुद्रमत्तस्य मेनगरीं दहति अहह ज्ञातम् तुष्टः पिनाकीदृशामिः शिरो भिस्त्तस्थोनचेकादशमो हिरुद्रः अतो हनुमान् दहतीनिकोपात्पंक्तेहि भेदोनपुनः शिवाय २७ आपिच अव्यिः किंवडवान लेनतरणे विष्वेन किंचां बरं मेधः किंचपलाचयेन शशिभूत्किंभालनेवेणवा कालः किंक्षयवह्निनेद्रं धनुषाधाराधरः किंमहा न्मेरुः किंक्षवमंडलेनसकपि: पुच्छेन रवेराजते २८ अथराक्षसाः मरुत्पुत्रस्त्वेकः कपिकटकरक्षामणिरसो समुद्धानं गूलो ध्वज इव समाप्तिष्ठगगनः पुनः प्रत्यायास्यत्यह ह कपि सेन्ये प्रचलिते पदं प्रोत्तु नीचेर्मयच किंतलं कापुरजनाः २९

ततः कपि सेन्ये प्रचलिति सति मरुत्पुत्रो हनुमान् पुनः पदं अस्मदीयं स्थानं लंकां प्रत्यायास्यति आगमिष्यति यद्यापदं वचनं कीदृशः एक एवासो कपिकट करक्षामणि: यद्या एकः असहायः असो मरुत्पुत्रः पुनरायास्यतीतियोज्यम् पुनः समुद्धानं गूलः ऊर्ध्वगतपुच्छः क इव पुच्छः समाप्तिष्ठगगनध्वज इव २९

कृता न तश्च ब्रह्मणा प्रार्थिनो ह नूमान् स्वयं निबद्धः विद्युः ब्रह्म संकटात्महनन निवारण विधिः २१ रेरेवानरभवान् कः हेरावण अहं आहवेत्वत्सूत्रुहं ताक्षघाती एतेन स्वतो बलं उपदिश्य स्वामिनो प्यात्मनो बलं द्योनयति खररखंडनस्ये त्युपलक्षणं खरदूषणं निशिरसां त्वद्भातृणां खंडनस्यहंतुः रामस्यदूनः किं भूतस्य रामस्य जगतो विश्वस्य याको दं दीक्षाधुर्विद्याशिक्षणं तस्य गुरोः शिक्षकस्य मद्दोर्द्दाम्यो यत्कठोरताडनं तस्य विधो सति भविष्यति प्रहरति सति

रावणः तमालोक्य रेरेवानरको भवानहमरेत्वत्सूत्रुहंत्राहवेदूनोहं खररखंडनस्य जगतां को दं दीक्षागुरोः मद्दोर्द्दाम्यो रताड नविधो को वानि कृटाचलः को मेरुः द्वचरावणस्य गणनाको दिस्तकं कीटायते २२ ईषद्सज्जनमेवीवनाभिघातकपे स्तनुः निह ताचंद्रहासेन रावणे नातिरंहसा २३ लां गूलेचैलते उपुत्वहलधाणे वैष्णवे दीप्यमानो रक्षो भिर्वीक्षितो भिर्विजपरुषगिराराघवो यधुतुष्टः तुष्टो यद्याज्यहो मे स्वमपिरघुपते यद्यहं भक्तियुक्तासंतमः प्रार्थितो मानदिहहनुमतः सीतयार्थीतलो भूत् २४ व द्विं व. मीवानरपुच्छजन्मासंदद्यलंकां खमिवोत्पत्तिष्णुः रामाद्वयं प्राप्य किल प्रतापः पलायमानो दशकं धरस्य २५ विकृटादयः केनके

२२ ईषदपिनोभिघात चंद्रहासारव्यरखद्वेन तत्राप्यतिरंहसा अनिवलेन २३ खद्वेनिष्फले आत्मनः पूर्वोक्तवैदग्ध्यमाविष्कर्तुं मांदहेनि शिक्षितो रावणः सीतयाइति प्रार्थितो भिर्विहनुमतः शीतलो भूत् न परेषामिति इति किं भी अन्येयदिसंतुष्ट इत्यादिस्कगमम् इनुमतः संतसो माभवेति शेषः न न तदाय शिद्धशः अभिः चैलादिवनिलां गूलेसनिदीपितः स्कगमम् २४ व द्विं लर्कां विद्युवभी कीदृशः खंडनस्य उच्चेर्गतुकः कङ्क खंडनप्रतिपलायमान-

सकाशात् लते वापारः न नून्यं गनियस्यासे रामः स्वभावादेवत्वाद्वियोगाद्विशेषतस्तनुतां गत इति योज्यम् तन्वं गीडन्तः १८ चंद्रेति शंपाविद्युत् का
स्त्रव्यर्णीर्णचूर्वित्यर्थः तत्र गत्वा यात्रां रामप्रस्थानं कारयेत्यर्थः १९ न नुसमुद्रां तरितरक्षो गृहमागता हंदूरस्थो रामइति मीमांसा नां संबोधयति
त्वात् धैर्यप्राकारादीनि भिंदीत्यर्गलभिदस्तेषां शोषं सूरगमम् २० उद्दिघउत्पात्व तत्सतं रावणपुत्रं अक्षनामोनं वनभांगं शुत्वायोद्धुमागतं तस्मिन् ह

अंक
६

जानकी चंद्रो यवदिने शरीरधिनिसमः पद्मं स्फुलिंगोपमं कर्पूरः कुलिशोपमः शशिकला शंपासमाभासते वायुर्वाडिववह्नि वन्
मलयजोदूषाभिवत्सां प्रते संदेशं नयरामस्तान्निधिभितो यात्राद्वृतकारय १९ हनुमान् किंदूरमिंदुमुखिरामाशलीसुरवानां-
किंदुरगमगलभिदाहरियूथपानाम् दैवं प्रसन्नमिवदेवि नवाद्यसत्यं रक्षां सिकानि कुपितस्यैसलक्षणस्य २० अन्वांतरेजा
नकोसप्रपंचपृच्छन् हनुमान् मानः कुव्रास्तेराजवार्दिकादर्शयति जानकी रेपुत्रपश्चिमदिग्भागेनास्यास्तिवाटिकाहनुमा
न् उद्यस्तां गूलप्रचडरूपणप्रचलितः इत्युत्कोरजनीचरस्य हनुमानुद्दिघलीलावनं वीरं तत्सतमुक्षमात्परिघाघातैज-
घानागतम् तत्कोपारुणलोचनेद्रजयिनाप्राङ्गिष्ठकलत्वात्स्तत्त्र ब्रह्मास्वयं विगर्हिते नविधिनावद्वो विदग्धः कपि: २१

नूमतियः कोपस्तेनास्पोलोचनेयस्य तेनेद्रजयिनामेघनादेन कृत्वा प्राङ्गिष्ठकलत्वाद्विगर्हिते नविधिनाब्रह्मणा हेतुभूतेन ब्रह्मणाब्रह्मणार्थेण ब्रह्मदत्त
पाशो न बद्धः अव्रेयं कथा पूर्वं ब्रह्मणादत्तो ब्रह्मपाशः एतेन त्वं कपि बधी हीति रुद्रावतारे हनुमनि पाशो निष्कलो जानः न तो मे घनादेन ब्रह्मणो गर्हा

४२

स्तिष्ममकोपयोरितिचरकः इदं सर्वर्णस्य हेमः अंगुलीयकं रामेण नवतु प्रथं प्रेरितं प्रस्थापितम् किं भूनस्य सर्वर्णस्य शोभन पीता रक्तं गवतः पुनः किं भू-
तस्य सुवर्णस्य शोभन रामनामाक्षर वतः पुनः सर्वर्णस्य दशमाष्माचरस्य सुवर्णं दशमाष्माचरकमिति १५, मुद्रेनि परपुरुष संभाषणा त्यातिव्रत्य भंगभयान्मुद्रिका
मुपन्यस्य पृच्छति मुद्रेनि रामः अस्ये मुद्राये चिरंत्वद्विरहेण कं कणपदं कं कणस्थानं दत्तवान् एतेन व्याधिर्दर्शितः उक्तं च रसोदधौ व्याधिस्मरवेदनया समुत्थ

जानकी आशालेशमासाद्यक्षणमभूषिप्रभूज्य मुद्रेसंति सलक्षणाः कुशलिनः श्रीरामपादाः सर्वं संति स्वामिनिमाविधे-
हिविधुरंचेतोनया चिनत्या एनाव्याहरमेधिलाधिपस्तनामांतरेणाधुनारामस्त्वद्विरहेण कं कणपदं द्यस्ये चिरदत्तवान् १६.
अवां अंगुलीयकमणो प्रतिबिंबमासीद्वामस्य सादरमतीव विलोक्य यंती मद्रूप एव किमभून्ममवीक्षयेति मीमांसया जनकरा-
जस्तामुमोह १७ कथं चिच्चेतनां प्राप्य अये मरुत्तनययद्यगुलीकमेव कं कणमभूत्स्वामिनोरामदेवस्यत हिं किमिचन-
नुतागतः हनूमान् स्वभावादेवतन्वं गित्वद्वियोगाद्विशेषतः प्रतिपत्याठशीलस्य विद्यवत्तनुतागतः १८ संतापदोषकृतः कृशिमे-

ते १६ अवां अंगुलीयकमणो सादरं यथा स्यात्तथा अनीवरामस्येति कर्मणिष्ठी रामं रामनामाक्षरं विलोक्य यंती सीता प्रतिबिंबं आसीत् मणो
उभूवेत्यर्थः यद्या अवभ्रमः अवमणो रामस्य प्रतिबिंबमासीत्तदस्ति नवेति परीक्षया विलोक्य यंति स्वप्रतिबिंबं तत्र सादस्य विचिकित्सति म
प्रमच्चिन्तया भद्रूप एवा भूत् किमिति मीमांसया विचारेण मुमोह वैचित्यमाप १७ हेतन्वं गि स्वभावादेवतनुतागतः त्वद्वियोगाद्विशेषत इत्य

सकाशात् लादशोगिरिः विश्रांतः पक्षच्छिदोगोवभिदः भयात् निलीयस्थितः अन्यत्कगमम् ११ अंजनेयः अंजनीपुत्रः हनुमान् सहसा अनायासेन कल्पे
सृक्षयर्णिर्सुद्रुपुलुलं धेलं धिनवान् वालधिः पुच्छं तदेव वल्लीता मुलोलयन् उच्चेश्वालयन् अत्योभूत्वालंकां पविष्ठोति रामाजयाद्विदं शप्रमाणदेहः
त्यात् धेलमक्षिकेति विश्वः मात्रयापरिमितदेहेन शिंशुपाशान् अशोकावादवतीर्णः समौस्तः शिंशुपाशोकावितिनिघंटः १३ सुद्रादानप्रकारमाह

अंक
६

वलात्तेशालतमालमालां विलोक्यमानः सहसां जनेयः उल्लोलयन् वालधिवल्लिमुच्चैः कल्पोलिनीवल्लभमुल्लुलं धे १२ अथृदशर
थसूनोराज्यावायुपुत्रोरजनिचरपुरीमालोक्यभूत्वाद्विदं शः अकलितपरिमाणोभावयासन्नपस्तांक्षिपतिजनकजायेशिंशु
पावावतीर्णः १३ जानकीं नमस्कृत्यमारुतिः मातजानकिकोभवनिहमृगः केनाभूसंप्रेषितस्त्वद्दोत्येन रघूत्तमेनकिमिदं हस्ते
स्तिनसुद्रिका दत्तातेनतवेवतां निजकरादालभ्यचालिंग्यचप्रेम्याशूणि ससर्जसम्यगुदभूद्वात्रेषुरोमोद्गमः १४ हनुमान्
अविरलगलदश्चुपूर्णलोचनाप्यामृसोवर्णमंगुलीयकं मन्यमानं जानकीं सभावयामास हेभामिनि सवर्णस्यसवर्णस्यसु
वर्णस्यचमेधिति प्रेषितं रामचंद्रेण सवर्णस्यां गुलीयकम् १५

अवाषुकिप्रसुकिः हनुमान् मातः जानकि सीता० भवान् कः हनु० मृगः वानरः
सीता० अवकेन संप्रेषितोमि हनु० रघूत्तमेन तवद्दोत्येन त्वद्दोत्यनिपित्तं सीता० इदं हस्ते किं ह० तन्सुद्रिका सीति तेन तु भ्यं दत्ता तवेव दत्तेति परस्परसुक्षा सीतातां-
मुद्रिकां निजकरादालभ्यगृहीता आलिंग्यस्वहृदयेविन्यस्य प्रेम्याशूणि ससर्जसम्यक् सृष्टं यथास्यात्यागात्रेषुरोमोद्गमोभूदिति १४ हेभामिनिभमवति भामो

४१

हनूमानितिशेषः सिंदूरपूरारुणं दिग्वारणानां कर्तितमभितः सर्वतस्तेजसः संविभागे: स्वांगदीप्तिसंचारणैः सूर्यविद्वां बुदाभं सूर्येणविद्युतिं-
गितस्यां बुदरस्येवाभायस्यतादृशं चक्रेयथालभरविकरामेघादृश्यन्ते तथादूरादेवलभांगदीप्तयः दिग्वारणाअभवनित्यर्थः सूर्यसादृश्येहेतुमाह अरुण
रुचिः वानरजानित्यान् यदा समुद्रो हृष्णघनाविष्कृतरोषावेशाच्च अरुणारुचियस्य रोषमेवद्योतयति लांगूलमेवोत्तालः केतुर्यस्यनभसियापृथुगतिः शीत्रग
मनंतदर्थयः स्फारउत्पत्तनंतेनसीमनितितानिद्विधाभूतानि अफाणियेन अभ्यंमेघोवारिवाहस्तनयिलुर्बलाहक इत्यमरः स्फूर्जन्तनिर्गच्छत् यः प्रोढोऽनिवहु

लांगूलोत्तालकेतुर्नभसिपृथुगतिः स्फारसीमनितिताभिः स्फूर्जत्येषोढोरुधेगोऽल्लितजलनिधिः पृष्ठकृष्टोधसत्यः दूरात्सिंदूरपूरा
रुणमरुणरुचिस्तेजसः संविभागे श्वकेदिग्वारणानां कर्तितमभितः सूर्यविद्वां बुदाभम् १० तभावसरेसमुद्रादुत्यनामे
नाकः विश्रान्तस्तत्त्वहर्षात्सपदिजलधिनाप्रेरितोरत्तनाभ्योमेनाकः कांचनागस्तुहिनगिरिसुतः प्राहदूरागतस्तम् १० हं होदूराध्य
रवेदं जहिममशिरवरेप्राप्यतस्येनिवाचं स्पृष्ट्यां गुल्यातदयभुजरयपवनापूरिताशजगाम ११ ऊरुवेगः जंघाजवस्तेनउल्लितः जलनि

त्येषेनाकृष्टानिउयाणिराक्षसादीनिसत्वानियेनसः समुद्रलंघनेराक्षसयुद्धं प्रसिद्धम् १० मेनाकोगिरिः कपिं प्राह हं होसंबोधनेव्ययं हेहनूमन् त्वं दूरादा
या । शुशिरवरेदूराध्वरवेदं जहीत्यन्वयः तस्यगिरिरितिवाच प्राप्य शुल्याभगुल्याचरणागुल्यातदयं तच्छिरवराध्यस्पृष्ट्याभुजरयपवनेनापूरिता आशा:
तथाजगाम कीदृशोमेनाकः जलनिधिनासपदिहर्षात् मत्कर्तृसगरगोवापत्यरामसहायकृदयमिति प्रीत्याप्रेरितः नं तु कुनस्तत्त्वगिरिरित्यपे-

सकाशात् लगः इं ज्ञानामानो वायवः कदं बसं वं धिना रजो भरेण कुमो रुधं त्याच्छादयंति किं भूताः दुरनिकमा: दुर्लघ्याश्चते क्रमेणैव मिलं तएकी भवं सृक्षयाणीर्मयश्च धूमायिपाणतरं गास्ते रेव लोकानां भर्माणि छिंदनिइति पुनः कीदृशागाढाम्बेडनेवातानिशयमेलनेन रुद्गाप्रद्वद्वायानीरदघदात- त्यात त्यात धैहृनेन संयोगेन नीली भवत् इयामी भूतं यद्यो भवति स्मिन्स्फोटनं तद्वुक्तं श्यासीकटाहश्च कटाहो ब्रह्मांडकटाहः तस्माद्यन्नि इरत्ययः गंगा

अंक ६

हनुमांस्तथेति श्रीरामस्त्री वो प्रणस्य समादाय मुद्रां समुद्रो पकं रुपी ठावता रमासाद्य सद्योऽर्चित्यन् एतेते दुरनिकमा: क्रममिलहृणोर्मिमर्मच्छिदः कादं वेन रजो भरेण कुमो रुधंति इं ज्ञानिला: गाढाम्बेडन रुद्गनीरदघदासंधद्वृनीली भवद्यो मास्फोटकेटाहनि इरपयो वेणी कणवाहिणः ८ धैर्यमवलव्यो धृष्टां गूलास्फालकेलिव्याकुली कृतां वरचरः सज्जो वभूव अथसविलसदं भः संभिताक्षिप्रकाशं जलचरवललेखास्फालवाचालिताशम् जलनिधिमधिवीरो हृष्टं धितुं जांधिक त्वं रवगपतिरिव चंडोडीनमंगी चकार ९

तस्याः यवेणी व्रवाहस्तस्मादं बुकणान् गृहीतुं धीलं येषांते आम्बेडनोक्तियोगो रुदीनिविश्वः ९ उद्धृष्टां गूलेति अथ दुरनिकमणविचारानं तरं सहनूमान् जलनिधिलं धितुं जांधिकत्वमंगी चकारेत्यन्वयः जंधालो तिजवो जंधाकारिको जांधिको जवीति चरकः कः किमिव रवगपतिर्गुडः चंडोडीनमिव कीदृशं जलनिधिं विलसितां भसंभितः नेत्रप्रकाशो येन तं जलचराणां मत्यादीनां चराः तीक्षणानिरं तरा याले रवाकीडनं तवये आस्फालाहत्याता स्ते वर्चालिताः मुखरी कृताः आशादिशायेन तम् ९ ४५ ४५ ४५

४०

क्षेपेण ग्रहणं खंडिनं विवर्तमानं प्रत्यागतं अवरुद्धमानं सलिलं यस्य तं वभामि पर्वते रेव स्थली करोमि ६ इत्युक्ते पिकिंकास्यामि इति विचिकित्सम
नः पुनरात्मबलमुक्तार्थं निवादेनैव स्मारयति देवाज्ञामि निद्वाप्याम् अलंकालं केव नास्तीत्येवं चूर्णीकरोमी निशेषः अथ चामानकीणां पाति वत्यो ननि
मनीं जानकी मुपनये सेतुं वभामि किं भूतं सेतुं मनः सकाशात् स्फुटिताये गिरयः तेषां नर्तीभिः भूतानां भंगो यवत्स्मात्तरं गादुचैः भ्रमं तो येन क्रास्ते-

अपिच देवाज्ञां देहिराज्ञां त्वमसि कुलगुरुः शोषये किं पयोधिं किं वालं काधि पति मुपनये जानकीं मानकीर्णाम् से
त्रुं वभामि मनः स्फुटिताये गिर्ती भूत भंगो तरं गादु इत्यन्वक्तव्यो पिचमकर कुलयाह चीत्कारधोरम् ५ अथ किं भ्राकार
विहारनो रणवती लंकामि हैवान ये किं वासे न्यस मुद्दतं च सकलं तभ्ये वसं पादये हेलां दोलित पर्वतोच्चिरवरे वैधामि वारां
मिधि देवाज्ञापयकिं करोमि सकलं दोहृडसाध्यमम् ६ रामः सत्वरकर मुद्रास मुत्स्यवीरमारुते मुद्रास मुद्रास मुलं व्यर्णी व्यमा
श्वास्य जानकीम् विन्यस्य पुरत स्तस्यो आगच्छ मधिजीवति ७

बांचक्राणां समूहानां क्रमादुत्कालामकर यह भ्राह्मी त्वारे श्वघोरं नकः

जातीयामकराः स्युश्च तु ष्पदाः एतद्विलायहायाहास्तद्विलाः समुदीरिताः इति वेद्यके यदा किं विशिष्टान्मनः स्फुटिताये गिरय स्तेषां नर्तीभिर्ये भूत
गोणिनाशास्ते रातः स्वीकृतो रंगो येन तस्मात् ५ मैन्येन सह समुद्दतं तभ्ये वलं कायां सेन्येन सह सम्यगुद्दतं सर्वं संपादये व्यापादये हन्मि सकलं
गमम् ६ रामः शीघ्रं रावणं हत्वा नेष्यतीति वचसा श्वास्य तस्याः पुरतो मुद्रां विन्यस्य मधिजीवतीति ७

७

७

सकाशात् भरपिकिमुतगृहिणिः भवतांमध्येकः आगंतुमहतीति १२ हेस्यामिन् प्रभो अयं व्योमनसः आकाशमेव वृक्षः मम क्रमत्तेऽस्ति पादविन्यासो
सृक्ष्य एति नीचे रस्ति तमेव वृक्षस्त्रूपत्वेन निरूपयति कूर्मेभूलवदिति ३ सूलस्थानीयं जंबूद्धीपं सागरांतर्वर्तिदेशम् इतः सकाशात् तवेव लंकासीपएव
त्वा

रामः वानरभट्टानाच्छेषो भूमिसुव्यवसेनिकाः शृणुत व्यसने महतिप्राप्तेस्थिरेः स्थातुं न युज्यते लंकानि शंकमालो वदक इहागं
तु महति १ हनुमान् सहर्षदोस्तं भास्कालनकेलिमप्तिनीयनिजप्रचडदोदेहयोर्महतीं भौदिनाटयति देवपश्य अष्टांगुलमयः का
यः पुच्छोमेद्वादशायुलः वाहूमेपश्य भौनाथकथं रत्नाकरं तरे २ रामचंद्रः सविस्मयो वभूवततो जांबवान् देवरुद्रावतारोयं भासु
तिः रुद्रस्तक्तिः क्रियतारामचंद्रो रुद्रस्तक्तिं कृत्वा भौभौमासु तेष्याविहीनः कः कर्तुं समर्थोस्ति तवहनुमान् महार्वीराद्गुतपरा
कमः सहर्षवाक्यं देवाकर्णय कूर्मेभूलवदालवालवदपानाथोलतावद्विशोमेधाः पल्लववत्प्रसूनफलवन्नक्षत्रस्त्रूयेदवः स्वामि
न् व्योमनस्त्रूमभक्तमत्तेश्वत्वेनिगांमासु तेः सीतान्वेषणमादिशन्दिशतुवोरामः सहर्षः श्रियम् ३ देवाज्ञापयकिं करोमि सह
सालंकामिहवानयेजंबूद्धीपमितो नयेकिमथवाचारान्निधिं शोषये हेलोत्साटिनविंध्यमंदरगिरिस्थर्णविनेवाचलक्षेपक्षुण्ण
विवर्तमानसलिलं वभामिवारान्निधि ४

आनयेप्रापयामि लंकापिजंबूद्धीपान्तराल एवेत्युक्तार्थेवैपदम् एवं व्याकियते जंबूद्धुक्तोद्दीपः मध्यमपद
लोपीसमासः द्वीपशब्देन लक्षणा शेषो जंबूद्धजोद्दीपो परो व्ययरवराडिति तं जंबूद्धीपलक्षणं शेषत्वात् स्वर्णचिलोमेरुः विनेभाचलः कैलासः विंध्यादीनां

तदत्तु प्रस्थान धोषानं तं मं विभिः कपि भर्तैः वषाकालं गमयितुं संमतः अभूत् वर्षीकालं गमयित्वा यास्यामः इति निश्चितवान् एतेन नीतिशास्त्रपराणां प्राधान्यं दर्शितम् ६३ ६४ ६५ प्रकर्षेण मूलानः अरुणः शोणत्वं यस्मिन् तं कलयापि सीतास्वरलेशो नापि अत्र सर्वमंगसाहश्यं एतेन गुणकीर्तना वस्थोक्ता सोक्तारसोदधी वै रहकांताविषयक प्रशंसनं स्यात् गुणास्वानमिति ६६ यदिंदीवरं त्वन्नेभसमानकां नितदपि सलिलेभ्यं यः तव मुखच्छायानुका

रामात्परः शूरतरोनकश्चित्पराभवः श्रीहरणान्नचान्यः तथापिनाल्पिं प्रविष्टेशारामो बबंधसे तु विजयासहिष्युः ६४ अपिच रामाद्वालीयान्परो त्रकश्चिद्दारापहारान्परो भिमानः तथापिरामः शारदं प्रतीक्ष्य बध्यां बुधो सोतुमरिंजगाम ६५ रामस्त्वं वजन-कृतनया कमनीयतामनुस्मृत्य इंदुर्लिङ्गम् इवांजनेन गलिताद्विष्टिर्मृगीणामिव प्रम्लानारुणमेव विद्वमदलं शयामेव हेमप्रभा पासु ष्यं कलयाचकोकिलवधूकं देष्विव प्रस्तुतं सीतायाः पुरतस्तु हंतशिरिव नां बहर्हः सगहा इव ६६ रामः कांदविनीतां डवाडं वरं विलोक्य यस्त्वन्नेभसमानकां नितिसलिलेभ्यत दिंदीवरं मेघे रंतरितः प्रियेतव मुखच्छायानुकारी शशी येपित्वद्वमनानुकारिगतय स्ते राजहंसागता स्वत्साहश्यविनोदमात्रमापि मेदेवेन नक्षम्यते ६७ इनिश्चीह० ना० वालिवधो नाम पंचमोऽकः ५

शशीमेघे रंतरितः राजहंसा अपिगता: वर्षीकाले कमलाभावात् अन्यत्सुगमम् प्रलापावस्थेयं सोक्तारसोदधी कांताभितकालात्ययव्यवहारः द्वयम् ६७ इनिश्चीमिश्रमोहनदासविरचितायां हनुमन्नाटकटीकायां वालिवधो नाम पंचमोऽकः ५ ५ ५

सकाशात् रीर्योजिसीति हैमः न तु तान दुर्यशः संमृष्टं ममतु रावण हनन रूपं शत्र्यमस्त्येवेति चेन्न असौ सत्पुत्र भाववानं गदः जागर्त्तिजीवत्येव कीदृशी सृष्ट्यकिर्तु शीलं यस्याः सा अथ संगदो रावणं मत्सहायतया हनिष्यति एतेन त्वं विशत्यो भवेति भावः रावणं पुनेण त्वस्तिनेद्वावदः इदं पुनेण त्वयारावत्या

वालीप्राणां स्त्यकुमिच्छन् सर्वीवोपिक्षमः कर्तुं यत्कार्यं तव राघव किमहं नक्षमः कस्मात् पराधां विनाहतः ५९ रामः सबाष्य म् शत्र्युभिर्विष्यति पुरं दरनं दनत्वं मामेव चेदह ह पातकिनं शत्र्यान् म् सौरव्यार्थिनं निरपराधिनमाह निष्यस्य स्मात्पुनर्जनक जाविरहो रस्तु मामे ६० पौरं दरिः तथेत्युक्ता पुनः स्वयं गति स्तेन भविष्यति यावत्त्वांनह निष्यामि स्थास्यसि त्वं यमालये ६१ इति प्राणात्मुभोचह ० दासे रहो रघुपतिः परिभूयते किं वै वस्त्रतादिभिरुवासतदालये पि यो देववाक्यम् न तिक्रमयन्कि यं तं कालं निहत्यपुरुहूत संतु देवः ६२ रामः कथं चिद्विषादं परित्यज्य पौरुषमवलं ष्य राज्ये सर्वीवमादो सदृयितमभिष्यां गदं योवराज्ये रामः सेनाधिपत्ये सपवनननयान्वाने रं द्रान्वतस्थे लंकां संत्यज्य शंकां तदनुकपि भर्ते माल्यवत्यु ज माद्रो वषकालं गमयितु मविरान्मविभिः संमतो भूत् ६३

णो बहूः एतेन सादृश्यं जातं परं तु त्वत्स्ततेन रावण हननात्तवाति शय इति-
भावः ५८ ५९ हे पुरं दरनं दनत्वं चेत् यदित्वं मां आहनिष्यसि तदाममधाद्विः मनः प्रसत्तिभिर्विष्यति अस्मात्पुनर्जनक जाविरहो मास्त्रश
यानं अंतर्निष्टुत्वान् मीलिनाक्षम् ६० ६१ ६२ आदोराज्ये किं ष्किं धाद्रो सर्वीवं वानरराज्ये शंकां समुद्रं नीर्वा कथं स्यामीति भयं त्युक्तालंकां प्रतस्थे

हेबाणपुराद्विजगणेनवेदोद्भवेमंवैः गुणेनसमत्वमूर्धाभिषेक्तोसि अतस्तत्त्वेजसातेषामन्वाणा तेजसासुगमम् ५६ अथेनि प्राप्तवीरस्यवालिनः प्रकर्षणमानमियत्तायेनसः ननिहतः पितुरिंद्रस्यशत्रुः रावणोयेनसः अतएवसशत्योरावणहननमेवशत्यम् ५७ भोक्येयः रावणापत्यंमेवनादः शत्र्यो

रामः सावधं भंनारायणं बाणमादाय वेदोद्भवेद्विजगणेन पुराभिषिक्तो मूर्धासमत्वमपि बाणगुणेन मंवैः तत्त्वेजसापरवधूज नहारिणस्त्वं प्राणान् गृहाणसमरप्तिदारुणस्य ५६ रामबाणः पौरदीरश्च ब्रह्मतेजोधिगम्य परदारापहरण पराभवं च अथरघुपतिवाणः प्राप्तवीरप्रमाणः प्रलयदहनरोचिः कूटिविद्युन्मरीचिः अकृत्वद्यद्यभेदं वालिनः सोप्यरोदीदनिहतपि तृशत्रुः किं सशत्यो हतोस्मि ५७ रामः सकरुणं सविषादं च वत्ससौमिवेगिरिगङ्गरेषु स्वयोनिविहितं महत्सरवमनुभ वत्तमहावीरं अनपराधिनवालिनं हत्यामंदभाग्यः कथमहं जानकी सरवमनुभविष्यार्मा न शिरोधुन्वन्योरदरिं व्याज हार श स्वयोधप्रसरेण रावणिरसो योदुर्यशोभाग्निं च क्रेत्वा गोतमशापयं विनभूजस्थे मानमारवंडलम् कद्भागर्त्तकुलीरतां गमयतावी रत्वयारावणं न त्संसृष्टमहोविशत्यकरणीजागर्त्तिसत्पुत्रता ५८

घप्रसरेण शस्वव्राताङ्गबरेण आरवंडलमिंद्रदुर्यशोभाग्निं च क्रेत्रव

को जितइनिदुर्यभः हेवीरतत् इन्द्रगतं दुर्यशोत्वयासंमृष्टं उज्ज्वलीकृतं दूरीकृतमितिभावः कथं दूरीकृतमित्यपेक्षायामाह किं भूतेन त्वयाराव प्रेतरं कक्षेव गर्त्तस्तन्मुकुलीरतां कर्कटतां गमयता कीदृशमिंद्रम् गोतमशापेन यं वितः बन्दः भूजस्थे माभूजवलं यस्यतं प्राणस्थेपातरः पराक-

सकाशात् रंशः पापं ने नराज मानस्य किलेनि पाठेवा नरजात्यनुकरणः किलकिलशब्दः कीदृशीतारा स्त्रीः धम्मिल्लोकेशबंधनं यस्याः नरो रामस्तस्येषा
सृक्यस्त्रियाणधारं त्यर्थः ५४ हेवत्स एषः वालीके नायुधेन योन्दृव्यः यद्वा केनवीरेण योन्दृव्यः नकेनापीति धर्मीनिः एषः कः वानरपंक्तीनां बहलो योक
त्यर्थः शब्दः तेन चाहूतो देवेन्द्रस्तस्य वज्रमाकृष्य आदाय योन्दुं वांच्छति शिवशिवेति खेदे कीदृग यंतु मुलोन्ये रलक्ष्यः उत्कालः कदनं तेन संचालि

अंक
५

पीठेलुरिष्यामीनि मन्यमानागि रिवर शिरवर मारुद्य रामपौरं दरिस मरमाकांक्षनी चिंतयामास तारासंत्यक्त-
हारा गिरिशिरवर चरास्त्र धम्मिल्लभाराशोकाष्ठिप्राप्तपारापितमदन धाराधीरस्त्री घदाराः नारानाराचयारा
निजरमणरतानापिनः पापिनोस्य प्राणां च्छाणावृतीणाहरतु कलिकलाशालिनो वालिनो द्य ५४ रामः सक्षोभं पौरं-
दरिस् गिरिगिरिमगंभीरमहिमानमवलोक्य सोमिविमिवै मनुस्मृत्याब्रवीत् वत्स किं वाली वानराली वहल कल
कलाहूतदेवेन्द्रवज्रं वांच्छत्याकृष्य योन्दुं शिवशिवतु मुलो त्काल संचालितार्कः प्रोद्धलां गूलवल्ली शिरवर कवलितं चंडदोर्द
उकांडभानामूलाय शैलप्रहरणनिपुणः केन योन्दृव्य एषः ५५

तोर्कोयेन किंभूतं वज्रं प्रकर्षेणोद्यन्ती यालां गूलवल्ली तस्याः शिरव
रेणाय भागेन कवलितं गृहीतं किंभूतो वाली चंडः अजेयः दोर्दौ भजदं दस्तस्मिन्यः कोदं दौ बाणः तेन भानो गर्वितः दोर्दौ स्थवाणेन जातगर्वित
ति गर्वसंशययोर्भवम इति विष्यः मूलं चायं शिरवरं च मूलाय तेष्यां युतः शैलः मूलाय शैलस्तेन यत्प्रहरणं तत्र निपुणः ५५

३७

४

द्विजैः स्तुतायामेतिरस्तुतिस्तुतयायोरोषः तेनहीनः यद्या द्विजानां तिरस्तुतिस्तुतेषु रोषश्च तद्वितः ५० संगमम् एतेभयभृतः आसन्नित्यन्वयः तानाह अश्वारथे: सप्तगाः सप्तद्वीपाः गकारो गगनद्वीपगणेषु च गणेषु च वित्तिसंसारावर्त्तत्राद्वशासनः ५१ रामकराद्विमुक्तो बाणः पुंरवावशेषः सन् इति पक्षान्विद्युनो

रामः करेण बाणमालफ्य भावोस्तिचेत्कुशिकनं दनपादयोर्मेयद्यस्य हं द्विजतिरस्तुतिरोषहीनः नान्यां गनामुचम
नः शरसप्ततालान् भित्त्वान दापविशभृतलमध्यगाधम् ५० एकेनैव शरेण बालकदलीकां उपसंग्रहमात् कृते षु प्रथमेषु दा
शारथिनानातलेषु सप्तस्वथ अश्वाः सप्तजग्निसप्तमुनयः सप्तगाः सत्यं सप्तचमातरो भयभृतः संरच्यान
साम्यादिह ५१ रामबाणः सक्षोभ्म् बाणः प्रमाणमधिगम्य वसंधरायाः संबोधयन्विष्फङ्गं गमसंगभीत्या ब्र
ह्याणमवरचरान्विद्युनो तिपक्षान्विद्युत्तेषु विष्फङ्गिरहितान्समरम् धर्मनि
सप्ततालान् रामेण पापं हृदयेन विनापराधम् कोपानलज्ज्वलित हृत्कमलोधवाली रंगावतारमगमद्विरचत्वरेषु ५३
तारासहस्रम् अवश्यभगवतः श्रीपुरुषोत्तमस्य रामचंद्रस्य प्रसादादद्यचिरविरहिणः प्राणवल्लभस्य सूर्यीवस्य वक्षः

तीति किं भुजं गमः शोषस्तद्वंगभयेन अंबरचरं ग्रह्याणं बोधयन्विष्फङ्गं ५३ विनापराधं हननमेव पापं तद्वित्तुक्तहृदयेन परकांतापहरणत्वं वानराणामस्ते
पापोर्मीक्रोधपंक्योरितिविश्वात् क्रोधयुक्तहृदयेनेत्यर्थः ५३ तारेति चिंतयामास्तेति पूर्वेणान्वयः इति किं अस्य वालिनः श्राणान् हरतु क

सकाशात् सरणशीलानिमूलानितन्निदानमध्योर्थंथिः कंदः यथाच्छिन्नापिकद्दलीउत्यधते एवमाच्छिन्नोपिधर्मः यतः पुनः पुनरुत्यधते सर्वे कीदृ
स्त्रक्यत्तियामाह दिनं करोतीति दिन करस्तस्य कुले जातानां क्षवियाणां संतान एव वल्लीनस्यामालापरं परातस्याः अस्त्रानस्त्रवकाः पुष्पगुच्छाः तेषां
त्वाः रविवंशक्षविययशो वतं समधुपाइत्यर्थः ४६ अजेयानां हनन कर्तृत्वान्भवती मित्रुकंतालां स्तालवृक्षां तर्गतदेत्यानेव सोमिविः अंग्रेभारे-

अंक
५

तनस्ततः श्रुत्वावालीतदनुभृतीं राघवस्य प्रतिज्ञां ताला न्सप्रकृतिकुटिलान्वेरयामासयोद्धुम् सौमिविस्तानकृतसरलां
च्छेषपृष्ठस्थमूलानभारेणाद्येरथरघुपतिः संदधेदित्यमस्त्रम् ४७ लक्ष्मणः साशंकं रासप्रतिदेवज्ञात्वाबाणः प्रहंत
व्यः यतः एकदेव शरणेण केनैव भिन्नकलेवराः भीयंते सप्ततालास्ते द्वंतिहंतारमन्यथा ४८ रामः सावजम् मा
भीषीर्मधिसौमिवेराघवेधिज्यधन्वनि सतांदेहं परित्यज्य निर्जगामासतांभयम् ४९ ४

णचरणां गुष्ठाविष्कृतभूमारेण सरलानकृत अवहेतुः शेषपृष्ठस्थानिमूलानियेषां तेतान् एतेनैव मुक्तं भवति कुंडलीभूतदेह शेषपृष्ठस्थमूल
तान् तेपिप्रकृतिकुटिलाइतिकार्यं निदानाहि गुणं विधत्ते इत्युक्तलान् चरणभारेण शेषशिरः समाक्षमणात् सरलतयावृक्षां अपिसरलाजाताइति
सूचितं शेषं सुगमम् ४७ अन्यथा एकदेव सप्तानामपि हननाभावेतन्नापि एकेनैव बाणेन एकेन ४८ भयं सतां देहं त्यक्षासतां देहं निर्जगामेति अतः
परदारहरणत्वान् वाली असंस्ततभयमिति भावः ४९ ४ ४ ४ ४

३६

रामेणसहकीर्णेनरामेणसहलक्ष्मणेनलक्ष्मणसहितेत्यर्थः तान् हनूमद्रामलक्ष्मणान् दहनान् दक्षिणाभिगार्हपत्याहवनीयान् ४३ शुलेनि वानरेण्टः स्फीवः अस्यरामस्यपुरतो येवलादेववालिनः सकाशान् तत्प्रसिद्धमात्मीयजायाहरणश्ववणं लक्ष्मीकृत्यवदनिरधुपतिः तं वालिनं इनिकिंकानापहरणादुःखानुभवज्ञत्वात् अन्यतस्मगमम् ४४ नत्वेनि ससंभवमंसादरं विस्मृतं चिरं वियोगान् तस्मियाया आलिंगनेकृतप्रतिज्ञेरामेद्वन्भाविनीषुशीघ-

ततो हनूमान्सहलक्ष्मणेनरामेणस्फीवपुरः स्थितो भूत् स्फीवः तान् तवसाक्षात्कपिचूथनाथः पापानिदग्धुंदहनं दर्शी ४३ श्रक्त्वारामस्यकांताहरणमनिलुजस्याननादानरेंद्रोनिः श्वस्यात्मीयमस्यानुवदनिपुरतस्तदलग्नाद्वालिनोपि हानाथविघमाने किमिनिरधुपतिस्तंनिहंतुं पतिज्ञामारुदः यौद्रोषानलवहलकलालंकृतोधिज्यधन्वा ४४ स्फीवः नत्याससंभवममयोज गदेकवीरमालिंगयन् रघुपतिं शशभेकपीद्रः तद्विस्मृतं पुनरिवाभ्यसतेप्रियायाः कृदर्पकेलिषु पुनर्द्वन्भाविनीषु ४५ अयेमस्तनयकोसोचतुण्ठातकांतकः मारुतिः येचत्वारोदिनकरकुलकृत्वसंतानवृद्धीमालाम्लानस्तवकमधुपाजज्ञिरेरात्पुवाः रामस्तेषामभवदमलस्ताटकाकालरात्रि प्रत्यूषोदयं सचरितकथाकदलीभूलकदः ४६ भाविनीषु अन्यत्सुगमम् ४५ येचत्वा

तेऽलक्ष्मणशब्दुभारत्या: राजपुवा: दशरथस्ताः जज्ञिरेतेषां चतुर्णामध्येरामः ताटकेवकालरात्रि: तस्या: प्रत्यूषोदयं रामः तद्वायमित्यर्थः न तु गाः किन्नेत्याह अमलइति अमलत्वेहेतुः सचरितं पुण्यार्थं चरितं तस्यकथानानाविनोदपरिहारवाक्ये गुणकथासेवकदलीतस्याः मूल

सकाशात्

सूक्ष्मलितरासहत्यात् नार्पितः कीदृशोहारः सुकार्थमोक्षिकार्थयः सूत्रगुणोदोरकः नद्युक्ताः येवेधकाः छिद्राणि तत्र विशक्षासारत्लराशिः समूहो
त्वा अनएवदुःखं पंक्तिभैदफलेन दारुणं इति रुसोदेत्यर्थः ४० पुनरपि स्वजीवने पिविचिकित्सानि अहहेति खेदे हेपवन सूनो मे समपरमहसः
ज्ञाजीव एव हंसः एनद्येहं विहाय न व्रजति तलिं गमने हेतुमाह जनक पुत्रीति सोंततः त्वद्वत्तमूषणे स्तंभितः उत्तरथवागं तु मक्षमः ननेहेतुमाह

लक्ष्मणः सवाध्यम् कुँडलेनैव जानामि नैव जानामि कं कणे नूपुरवेव जानामि नित्यं पादाभिवंदनात् ३९ रामः आमूरणा-
निहृदये विन्यस्य गाढ़मालिंग्य सर्वधुसत्स्वपिनवा भरणे षुहारा नारोपितो हृदिचिरं हृदयं गतोपि सुकार्थसूत्रगुणवेधवि
शक्षम्भराशिस्तत्यंक्तिभैदफलदारुणमित्यरोदीत् ४० अहहजनकपुत्रीवच्छमुद्रामपश्यन् व्रजतिपरमहंसोनाक्षमावापि युतु
म् तदुरुविरहवद्विक्ष्यालयादग्धदेहः किमुनपवनसूनो भूषणे स्तंभितो मे ४१ हनुमान् सानुनयम् श्रीरामक्षोणिपालत्य
जनिजदयिताशोकमेकः सलोकं लंकेशं जेतुमीशोनमपि कपिपते राजयाहं हनुमान् स्त्रीवस्याथसार्वं गिरिमवतरणपा-
दविन्यासलक्ष्मीनिक्षेपादुत्पलाक्षपितरिपुबलं दर्शनं त्वं च देहि ४२

तदुरुविरहेति ४१ तमपि विश्वजयिनं सलोकं लंकावासि

राक्षससहितं कपिपते: स्त्रीवस्यरावणस्तु हनिष्वतएव अथवातावत्स्वं स्त्रीवस्यावतरणं अवतीर्यते यस्मिन्नित्यवतरणं वासस्थानं गिरिपा-
दविन्यासलक्ष्मीनिक्षेपान् सार्थविधेहीति कीदृशं गिरिदर्शनात् त्वद्वलोकनादेव निरस्तश्चुपक्षम् ४२ ७ ७

ममाभ्युदयोजान एव उपस्थिति न राज्य भंगात् तर्हि दुःखं भवतु न व्राह अतः सीता वियोगादपि अधिकं व्यसनं किमप्ति न ते न किमपीति मम तु मरणमेव शरणं चेत्सु नः रा ज्यं स्यात् तर्हि लक्षणे अस्तु न द्वसनं लक्षणे भास्तु ३४ वामं अशुभसूचकं काकं दक्षिणं शुभसूचकं खं जरीदं महारण्यमरण्यानीत्यमरः ततो वनां न रेभमन्

रामः व्यसनं किमतो ष्यास्ते ज्ञात श्वाभ्युदयो मम शरणं मरणं राज्यं मापु न र्लक्ष्यणे त्तु तत् ३४ ततो वामं निरस्कृत्य पुरस्कृत्य च दक्षिणम् धन्यो वन्य शरण्यां ता मरण्यानीं स्मगा हते ३५ किंच किञ्चिं धाद्रौ रोद्रु द्रावता रं हस्यारा भोमारु निं वा च मूचे सीता नीता के न चित् का पिहृष्टा हृष्टः कष्टं संहरन् प्राहर्वीरः ३६ पापे नाकृष्य भाणा रजनि च रवरेणां अं वरेण व्रजं तीकि-
किञ्चिं धाद्रौ मुभो च प्रचुर मणिगणे भूषणान्य चित्तानि हारा भ प्राण नाथे त्यह हजहि रिपुं लक्षणे नालं पंती यानी मानी निति तानि क्षिपति रघु पुरः का पिरामांजने यः ३७ रामः सकरुणं सवाष्यम् जानक्या एव जानामि भूषणानीं निनान्यथा वत्स लक्ष्य-
ण जानीषे पश्यत्वं मपि तत्वतः ३८ किञ्चिं धामधिभित्य ३५ किञ्चिं धागुहात द्युक्तो द्रिः किञ्चिं धाद्रिः तवरोद्रसात्रयो रोद्रिः एता दृशो ये द्वतारम् भोमारु ने के न चित्पापे न सीता नीता हृता एतच्छुत्वा हृष्टः यान रोषः हनूमान् रामं कष्टं संपरिहरन्वाह ३६ पापे ने ति किञ्चिं धाद्रौ आं नेता मानि ति ता न्या भरणा निरघु पति पुरः चिक्षेप तानि का नीत्याह अं वरेण आकाशमार्गेण आकृष्य भाणा का पिरामाया नि किञ्चिं धाद्रौ मुभो अथा संदेहं तत्वतः सीता या ः संनिवेति ३८

सकाशाद्
 सूक्ष्मिकामिन्यश्चतासांनीरधपीनस्तनादिभारांतरालेषु अधिष्ठितोयः श्रीखंडांदिसंभूतयक्षकर्दमः तेनविमर्दः संमर्दः नस्माद्विर्द्धितो योविविधगंध
 त्वा भानां बहुपरिमलश्चतयोः समुद्गारीप्रस्तेपकोयः मारुते एवाशनं भौजनं यस्य सचासौ उत्थितः अर्धोदयश्चासौ क्षीरनीहारकाधमीरस्फटिकशुद्धशं रथकर्पू
 र्णपीनस्तनवदनः घनजधनदो मूलधमिल्लभारांतराधिष्ठितश्रीखंडागरुकं पूरमृगमदकुंकुमस्तोमसंभूतयक्षकर्दमविमर्दवर्धित-
 विविधगंधकुम्भमबहुलपरिमलोद्धारिमारुताशनोत्थितक्षीरनीहारकाधमीरस्फटिकशुद्धशं रथकर्पूरकुंदावदातमहाभूजंगस्फीत
 फूल्कारप्रफुल्लफणामणीक्रीडंतं शोकमंजनं रथं जनं चावलोक्यवामेनाक्षणासकलपं सबाध्यं च दक्षणनसविस्मयसानदमभव
 दिति ३० काकः कपोलस्थलसंस्थितोमेकोलस्यवामेव्यसनं सदोस्यम् राज्यं भुजंगस्यफणाधिल्लोव्यनतयहोदक्षिणरवं
 जरोटः ३१ क्षणं विचित्यविश्चाम्यचसबाध्यम् भोभो भुजंगतरुपह्लवलोलजिह्वं वृद्धकुपुष्पवरशोभितपुष्कराक्ष पृच्छा-
 मितेपवनभोजनकोमलांगीकाचित्याशरदचंद्रसुरवीनहस्ता ३२ भुजंगमः स्वार्णीकथयति गतागताचंपकपुष्पवर्णापीन
 स्तनीकुंकुमचर्चितांगी आकाशगंगेवस्त्रीतलांगीनक्षमध्ये इवचंद्ररेखा ३३ रुदावदातः श्वेतोज्वलश्चासौमहाभूजंगश्चत
 स्यस्फीता: येफूल्कारात्तेः प्रफुल्लायाफणातस्याः मणीशिरवरेक्रीडंतम् ३० कोलस्यवराहस्यकपोलस्थलसंस्थितः स्कंधमवलं वितः सदोस्यं समनोन
 वस्थानं अहो एतदाश्चर्यमेकदैवार्थद्वयसूचकशुक्त्वान् दुःस्थितस्यभावोदोः स्थ्यंतेन सहवर्त्तमानम् ३१ ३२ ३३

पुनः किं विशिष्टामटवीं गगन चुंबने आकाशावलोकने बहुलक्ष्यं यैस्तेउ न्तवृक्षाः नेषां ये विपुलाः फलभास्त एवालं बनं तवावलं विता ये अनन्ताः जंतवः तेषां संतोषपोष एव निर्देष भूषणं येषां तेष्व ध्युषितः स्थितो योनि शोषः पूर्णः सविशेषो विविधस्त्रादुः असृतवर्षस्य धर्मी अमृतादपि रमणीयः वर्धिष्युः प्रनिदिनं व द्विमानो योरसस्त द्युक्ताः ये रसालादयस्तेर्दुस्तरां राजादनं प्रियालः स्यादित्यमरः हिंतालो हिंगोटकः कृतमालः कर्णाचिलः मालूरो विल्वः कोविदारश्च मस्तिः सिंदुवारः बहुसारः सत्पर्णः सोभांजनं शिवुनीक्षणं गंधकाक्षी रमोचका इत्यमरः निचुलो हिंजुलो बुजः मंजिष्ठारो भरंगो रुली कर्मरंगो गरुः पुमान् इति धरणि

दक्षिणतस्तु दक्षिणाचल प्रचलित मलय मालती मरुचकल वंगकंकोल दमन क जाती तगर शन पन्ना दिक्मल सुकुल कुमुदिनी कल्हा
रपरि मलमिलित चुंबित तान्नपर्णी किवेरी तुंगभद्रा सांद्रगभीरनी रथारात रंग परिपीत मेत्र वरुण तरुणी लंकाशंशाक रुद्रपादादि
सरल सिंहल साल क श्रीगोपाल कांपांडय मंडल गिरिपवाल चोल कुंतल के रुल पुन्नाटक कणाटक करहाट विद्युधाघ का मिनी नीर

लातकोम्लवेतः वैकंकतः कंकतिकः उत्कटं यथा स्यात्तथा रातं तं करं कांकं वामनः वामभागे काके तुकरटारिष्टेत्यादि २९ रामः सविस्मयं यथा स्यात्तथा दक्षि-
तं रवं जनस वलोक्य सानं दं यथा स्यात्तथा अभवदिति शोकभंजनं काकदर्शनाश्वभहरं च पुनः वामेनाक्षणाकां दृष्ट्या सवाप्यं सकरुणं च यथा स्यात्तथा सी-
नेति दृशं रवं जनं एवं भूत सर्पफणामणौ कीडं तं दक्षिणाचलेष्यः प्रचलिनाः प्रसरिनाः ये मलयसंबंधिनो मालत्यादयः तेषां यः परिमलोतस्य मीलनमेकी-
तो तायुक्ताः याः कावेर्यादिन द्यस्तासां साद्ग्राः गभीराश्वयानीरधारास्तासां तरं गैः परिपीता मैत्रावरुणस्यागस्यस्य न रूपी कांतासाचलं का पर्यन्ते

मकाशान् वेष्टिताः ये गङ्गा राणा मंतराला; मध्य प्रदेशाः तेष्यः विलसत् यो अविरलः सरल परिमलः बहुतर सरल दृक्षगंधः न द्युक्ताः ये बहुलः बहुतराः ग
स्त्रीयाः मकरं द विद्वस्त एव कीलालजालं जल पूरम् पथः कीलाल ममृत मित्यमरः तेन पिच्छिला: पूर्णा: ये आलवाला: दृक्षमूलगत्ता: न बलुलिता: लु
त्ता: भज्ञाः अलयो मन्त्रमरमराः तेषां माला: पंक्तयो एताभिश्च परं मंदा निलां दोलने न वाचाला निशाद्वितानि दरं दलितानि फुक्षा निललितानि यानि बकु

अंक
५

गगन चुंबन बहुत क्षय विपुल फल मारा वलं बना लं बितानं तजं तु संतोष पोष निर्देष भूषण ध्युषितनि: शेष सविशेषा मृत वर्षस्प
द्विवान्द्विष्णु रसर साल प्रिया लहिं ताल तमाल द्युत माल विशाल शाल मल मालूर शालै कीषिरीषा सन शमी शाक शिं शापाशोक च
पक्स करदार को विदार कर्णि कार सिंदु वार बहु सार निं बजं द्यु दुं वर कद व करं जसौ भांजन बकुल निचुल करु रवजूर वीज पूरज वीर
भांडार वानी रकाश मीर नारंग कमरग कदलौ चंदना लिंगिता लवली धात्री वट कुटज पाटला कोल कं कोल चोल भल्लात क वि-
भीत क हरीत क्षया भ्रात क केत कं कत वेकं कत मधू क बंधू कु जयंती जपा अत्यक पित्य तिं तिणी नाग के सरा दिदुस्तरा मर
ण्यानीं पथट न् महावरा हस्कंधा रुद्ध मुत्कट रटं तं करं वामतो विलोक्य २९

लमुकुला निते षु वेलं त्योया: को किल कुल विला सिन्यस्ता

सांको मलाला पेन निशिला नि पूर्णा नि दृक्षशि रवरणि ते षु मधुर नर्तन लीला समूह स्त स्य सानु कूल नर्तनोत्सा हहेत वो इतस्तत अलं त अकोरा ज्ञेषां च केण
युक्त यथा स्यान्तथा गुंजं त्योया: दृक्षस्था: पक्षिण्यस्तासां पक्षस्य आत्मवर्गस्य दृद्धिर्यस्यां ता भटवी मटन्नि त्यग्मेणा न्वयः ३० पुनरपि अटवी मे वर्वर्णयति

३३

ण मोहन शोषण विद्रावण निलायन शीला: एते आपुं रवाघं यथा स्यात् थास मम एक देवम ममन सि हृदये मम: संति इदं मदीयं वपुः नेतववाणैः सार्वभूमि
दन्मिना निर्दग्धं दग्धपटवज्जातं यदा मदने ति संबुद्धिः अभिना वियोग भिना जातं पूर्वं यज्जितं तज्जित मेव पुनरपि अधुना हेकाम भवता जनो लोकः
जेतुं शक्यो नयत स्त्वं निरायुधो सि दग्धवाण त्वादन्या रुद्राभावाच्च कष्टं यथा स्यात् था एक एवाहं दुःर्वीस्याम् त्वद्वाण शत्य मरण त्वात् अन्यो लोकः
कर्तव्यं जीवतु त्वदातं काभावात् २३ हेषशोक दृक्ष आवयोः सर्वं वृत्तं तु त्यं परं तु एतम्भद्वै लक्षणं यत् त्वं अशोकः अहं धावा केना पि दुरदृष्टेन

तत्रापि क्षणं विकसिता शोक तरुतले विश्वाम्या हस्मदा शरथि: रक्तस्त्वं नवपृष्ठवै रहम पि शुद्धयैः प्रियाया गुणैस्त्वा मायां ति-
शिली मुख्याः स्मरधनु मुक्ताः सर्वेषामपि कांतापाद तला हति स्तव मुदेत हन्माया वयो रुद्यं सर्वम शोक के वल महं धावा स
शोकः कृतः २४ पुनरपि प्रलपति हारो नारो पितः कं रेमया विश्लेषभीरुणा इदानीमंतरे जाता: पर्वता: सरितो द्रुमा: २५

कृतः प्रिया विरहि तत्वात् तु त्यत्वमेव द्योतयति शिली मुख्याः भवता: बाणा अपि वा स्मरधनु मुक्ताः पुष्पे भ्यो निर्मुक्ताः पुष्पधन्वा उभ
अशोकः रुद्री पादस्पर्शा त् अलं विकसतीति शुनि: रामेपि पाद तला हति: पद्मारच्य बंधा भिन्ना येण तदुक्तं काभावतारे धृतैकपादा
य पदा हति म् शनैः शनैर्निर्द्युवने पद्म बंधस्तदा भवति २४ संगमं एतेन देवस्य दुर्लभ्यत्वमुक्तम् २५ ४

सकाशान् उज्जिहीतेऽदयते चंद्रेश्यामत्वमातृक्ष्याह धूमसिति अथि इतिको मलामं वर्णे २० आत्मनित्वदये एकेकवयः शशांकेचंद्रे अंकं जगुः अंकं प
स्त्रैवर्ण्यरूपे रशेस्थानं तदभावादनुज्ज्वलत्वं एकेपंकं वियोगिदुःखदातृत्वजन्यपापं श्याममेव अस्त्रीपंकं पुमान् पाप्माइत्यमरः एकेअस्मिन्नेव प्रनिविं
त्वा रुपं गमेतं चंद्रवाहनं मृगं जगुः मृगप्रतिविं बिमिति च शब्दात्पुनर्थहणं प्रतिविं वितां गं धूमं डलं जगुः उक्तवंतः उक्ताक्षेपोद्यमिति अहं तु प्रियायाः सीता-

रामः सकरुणं आत्मनिप्राणवल्लभायाः परमप्रेमाणमधिगम्य शंकेशशांकेजगुरं कमेकेपंकं कुरंगं प्रतिविं वितां गम् धूमं च धू-
मं डलमुद्दताभ्येवियोगजातस्यमभप्रियायाः २१ रेरेनिर्दयदुर्निवारमदनप्रोत्कुरुत्वपंकेरुहान् वाणान्त्सूक्ष्मपुसंदृष्टुत्यजधनुः किं-
पौरुषं मां प्रनि कांतासंगवियोगजातहुतभुक्त्वालाप्रदग्धं वपुः शूराणां मृतमारणो नहिवरो धर्मः प्रयुक्तो युधे २२ अथवा
आपुं रवायममीशरामनसि मेमन्नाः समपंचते निर्दिग्धं मदनाभिनावपुरिदं ते रवसार्द्धं पुनः कष्ठं कामनिराच्युधो सिभवताजे-
तु न शक्यो जनो दुःर्वीस्थामहमेक एव सकलो लोकः सरवंजीवतु २३ याः सकाशादुद्यतो यो भिस्तस्य धूमं शंकेमन्ये कीदृशास्थो द्वताभ्यः

प्रमवियोगजातस्य २१ अथसीतास्मरणादुच्छितं कामभाक्षिपति रेरेइति रेरेनिर्दयकृत्यज्ञानहीन भोदुर्निवारदुरायहमदन पंकेरुहानेव वाणान् संदृष्टु संदृ-
ष्टु उपसंहरेति संक्षमेवीज्ञामभेत्य अव्याहारः वपुः कांतासंगस्य योवियोगः तेन जातो यो हुतभुक्त अभिस्तस्य ज्वालाभिः प्रदग्धमस्तीति अन्यत्करण-
मम् २२ कामव्यथामनुभूयान्यवियोगिनो नुकंपयन्निवाह आपुं रवायमिति अथवामां प्रहरवाणान् मासं वृणु हेकामते अर्मीपंचैव वाणाः क्षोभ

वियोगिपापिविरहिजीवेषु तरुणोस्थियाभित्तिचरकः वलाजरुणाषु वियोगिषु यः कोपस्तनारुणच्छ्रुमुहु यद्वा तरुणेषु पापजनषु यः कोपस्तनारुणं तरणिनंदनं यम-
मिवेति कुरुंगनयननिषेचं चलेनयनेयस्याः सामध्यमपदलोपीसमासः उक्तिप्रत्युत्त्यार्थज्ञानं विषयो यमलंकारः तस्यक्षणं पूर्वमुक्तम् १८ मंदरेणोति हेपापिन् परसं
तापदातः मंदरेणगिरणाअव्यिमंथनेनमधितोसि नचूर्णीकृतः ततोपितमस्तराहुणापिनज्ञालितः कोधाभिनानदग्धः तमस्तुराहुः स्वर्भानुरित्यमरः स्वाशक्तोमोहि

ततः कथमपि भगवतिभास्करेऽस्ताचलावलं विनि प्रलयकालो दित्यचंडमार्त्तिष्ठमंडलभिवो दित्यं चंद्रमंडलं तरुणकोपारुणदारुणं तरणि
नंदनभिवावलोक्य रामः सोमिवेननुसेव्यतां तरुतलं चंडां शुरुज्जुं भतेचंडां शोर्निशिकाकथा रघुपतेचंद्रो यमुन्मीलति वत्सेनद्वता
कथनुविदितं धनेकुरुंगं यतः कासिप्रेयसिहाकुरुंगनयनेचंद्राननजानकि १८ रामचंद्रमधिक्षिपति मंदरेणमधितोसिनपापिन्
ज्ञालितोसितमसानदुरात्मन् त्वांश्चरेण शतधापरिनिष्येजानकी मुख्यसमोयदिनस्याः १९ अपि चलक्ष्मणं पति सोमिवेदावच-
ह्निस्तरुशिरवरगतो चार्यतां निर्जीरो धैः कावार्त्तादाववह्ने रथमुदयगिरेकज्जहीनेहिमांशुः धत्तेधूमंहिमांशः कथयकथमयन्ने
न धूमोधरपयाश्छायेयं संगताभूदयिधरणिसुतेकुवकांतेसिसीते २०

नीसूचनेनापिदुरात्मनित्युक्तं नाभ्यां परिमुक्तमपि त्वां अहमेव शतधा
कुरुंगरिनिष्येप्रापयामि यदित्वं जानकी मुख्यसमोनस्याः अबोन्मादावस्थां तरंगवाचिकव्यथो दितोयासोदर्शितः तदुक्तं रसोदधौ स्यादुन्मादः कांतचित्तव्यथगो
येकवाचिकसेदाद्विधो दितोयं व्यथो दितायासः तत्समद्व्यं हस्यायदुपालंभः सवाचिकारव्यइति तत्समद्व्यं मुख्यादिसहशं चंद्रादि १९ अवाष्युक्तिप्रसुक्तिः

सकाशान्

स्तुव्यग्निथं भावये तिलज्जयावारयनि हेतात्त्वं निजतेजसैव निजदर्पेणीव स्वर्गं गमिनः प्रापितः व्रजते स्वस्ति स्वर्गान्ते मोक्षो रुतु परंतु एकं निरूपमं त्वां
त्वरितं नदित्याह इमामिति बंधुजनेन कुंभकर्णादिना इन्द्रविजयी मेघनादस्तेन सहितः वक्ताशीघ्रं वदिष्यतीर्ति १६ आस्तु स्वाल्कोपीडयोरित्यमरः
न्नाने काननेषु मृगीवधे मृगीवधनिमित्तम् कृष्टः आकृष्टः येनालीकाः वाणाः नस्यरामस्यते अमोघाः सफलाः नार्लीकशरमार्गणाइति विश्वः दूरान्बह

तात्त्वं निजतेजसैव गमितः स्वर्गं व्रजस्ति तेषु मस्त्वे कमिमां वधू दृष्टिकथां तातां तिकेमाकृथाः रामो हं यदितद्विनैः कतिपयै ब्र्दिनमलं
धरः सान्दू बंधुजनेन मेंद्रविजयी वक्ता स्वयं रावणः १६ रामः वनेचरान् मृगान् विलोक्य आः रवलु दुरात्मनाममीषां रूपेण मारी
चिना प्रपञ्चमवलञ्ज्य प्राणवल्लभाम्भेषतो विश्लेषितो ह मिति अहं पुनः मृगीचक्रवधेन कुरुं गाणां प्रियाविरहमुत्पादयामीति वि
चार्य अमोघाः कृष्टनालीकाः काननेषु मृगीवधे रामः किं दूरधानीति सीतानयनशंकया १७

नरमितिवेत्तव्राह दूरधानीदूरादेव हंतुं

रीलमस्यरामस्यास्तीनि वाणसफलत्वदूरधानित्वयोः सतोरपि सीतानयनशंकया इमेनेत्रं सीतायाः नयनेभवतः इतिनन्देव सादृश्यमान्वमासानेत्रे मिष्ठ
तीति तद्दननेस्वीधापराधः स्यादिति शंकया इति किं प्राप्तदयावानभूदित्यर्थः इतिशब्देन दया किं शब्देन प्राप्तिरिति समाप्तो च परिच्छेदेदयायामिति संभ
तमितिधरणि: निंदनेच वितर्कं प्राप्तो प्रश्नेकिमप्ययमिति विश्वः शंको जारसोदधो स्वीयापराधन्तोर्यादितो मताशंकेनि १७ ४

पक्षोयस्मिन् एतेनचैवशकूपक्षोद्योगीनिः पुनः कीदृशोअर्द्धरात्रे अर्द्धः अष्टकलशंद्रोयस्मिन् नवापिकस्यांनिथो हनेत्यपेक्षायामाह यवयस्मिन्दिनेसि
ताष्टमी सितेनशक्तेणसुताअष्टमीमध्यमपदलोर्पासमासः नवापिकस्यांचेलायाभित्यपेक्षायामाह कस्मिनुसनि अर्द्धभास्करेसनि मध्यंदिनवर्तिन्या-
दित्येसनिसर्वपदेश्वैवमुक्तंभवति चैवशुकूपक्षसिताष्टमीमध्यान्हेसीताहनेति केचिदेवंव्याकुर्वति कृष्णपक्षेसीताहना कृष्णोर्स्त्रीमाधकृष्णायोरितिचरकः
कीदृशोकृष्णपक्षे पितृणामर्द्धरात्रेशकूपक्षः पितृणांरात्रिः पुनः किंभूते हष्टःमाधस्त्राननिभित्तं अर्धभास्करोयस्मिन् अर्द्धोदितेरवैरस्मानोमाधेस्वर्ग

यवेतिवाक्यशेषः रामः भग्नोयंकथमस्तिरावणरथस्तानेनवज्ञांकुरं कूरावस्करणोनभंगुरुलसत्कोटिभुटज्ज्यं
धनुः हेसीरध्यजराजपुनिसतथादप्तस्त्वयाधन्ययापक्षींद्रोदशकर्तुंजरशिरः संचारिपंचाननः १५

गेभवेत् अन्यत्पूर्ववत् एतदर्थेन एवमुक्तंभवति माघशकूपक्षसिताष्टमीमध्याक्षेसीताहनेति उक्तंचवाराहपुराणे चैवमासमिताष्टम्यांमुहूर्तेष्टं
राधवस्यप्रियांसीतांजहारदशकंधरइतिवृद्दः पूर्वाहुः इतिधरणिः १४ भग्नोयमिति वज्ञांकुरवत् वज्ञधारावत् कूरंदुःसहंयदवस्करणं तुंडेनो
नेनभंगुरेवकेलसंत्वीयेकोटीधनुषअधभागोत्तान्यांसकाशान्त्वुर्तीज्यायस्य तन्दुनुरपिकथंभग्नमितीत्युत्कापुनः दृष्टवत् सीतेध-
क्षींद्रोजरायुः तथायुध्यमानोदृष्टः धार्मिकदर्शनात् धन्यत्वं यःदशकर्तुंजरः तच्छिरः सःसंचरणशीलः सिंहइति १५

सकाशाऽन्ननेव हुवचनं वै कूव्यादेव तवलक्ष्मणः हेनाथनाथ आदरेवीप्सासंभवेवा यदा हेनाथनाथनाथाः ब्रह्मादयस्तेषामपि नाथस्यामिन् इदं वै-
स्तुक्य इनेदासः लक्ष्मणोस्मि हेवत्स अहंकः लक्ष्मणः स इति प्रसिद्धः आर्य एव भगवान् चिंत्येश्वर्यः रामः ० स आर्यः कः लक्ष्मणः ० राघवः रघुवंशं
लैमः अवविजनेजनशून्येवने किं कुर्मः लक्ष्मणः इतस्ततः देवीसमार्वीक्ष्यतेरामः देवीकालक्ष्मणः जनकाधिराजतनया रामः हाकष्टं हेप्रिये हे

पुनर्लक्ष्मणमासाद्यवै कूव्यं नाटयति केयूव्यं वदनाथनाथकिमिदं दासोस्मिन्नेलक्ष्मणः कोहं वत्सस आर्य एव भगवानार्थः सको
राघवः किं कुर्मोविजनेवनेतत इतो देवीसमुद्दीक्ष्यते कादेवीजनकाधिराजतनया हाहाप्रियेजानकि १२ सोमिविणासहरा-
मः अवांतरे वनांतं पर्यटन् जनकतनया तापिनः पापिनोरजनिचरपते भूज भूजं गमडलीरवंडितोरगवधूवैधव्यधातारं वि
पक्षरक्षनसानिहतं घोरसमरमूर्च्छितं पक्षिराजं जटाद्युषं भग्नं चरावणरथमालोक्य ज्ञात्वादशरथस्येनं मिवंशचुनि षूदनम् हा
तातकिमिदं नामरामः पक्षीं द्रमब्रवीत् १३ जटाद्युः अर्द्धरात्रेदिनस्यार्द्द्वार्द्धभास्करे रावणेन हृतासीताकृष्णाप-
क्षेसिताष्टमी १४

जानकि विषमोयमलंकारः उक्तं च वीरभानौ उक्ति प्रत्यक्षिचानुर्यान्निबद्धो विषमो मत इति १२ इदं तव किं जातम् १३ अर्द्देनि
दिनस्यार्द्द्व देवदिनस्यार्द्द्वसनि तेन चैत्र उक्तः मकरादिष्टदिनं कर्कादिष्टदिनशोनि श्रीपति: मासेनस्यादहोरात्रः पैत्रोवर्षेण दैवत इत्यमरः तवार्यर्द्द रवेसनि-
पितृणामर्द्दरावेसनि अकृष्णापक्षेपितृणां पक्षिकीराविर्भवति तदर्द्द्वपक्षार्द्द्वसनि कस्य पक्षस्येत्यपेक्षायामाह कीदृशो अर्द्दरात्रे अकृष्णापक्षे अकृष्णः शुक्लः

१९ हेतुकाः पूर्यं पर्वतस्थाः उच्चस्थे: सर्वदृश्यन इति भ्यनितम् केनापि सीतानीताहतावाभवतां मध्येकेनापि दृष्टा कीदृशा वृयं गिरिगहनलतावायुनार्वीज्यमानाए नेनवायुवशान् तवस्थापि सीताभवद्विर्जायते एवेत्युत्तम् इत्युत्तेवृक्षाङ्गुः भवान् कः राघवआह अहं रामः शोक एव धन्वं कोभिस्तेन दग्धः सप्तार्चिंदमुनाः शुक्ल इत्यमरः तर्हि कीदृशी सीतेत्यपेक्षायामाह विंशोष्टीत्यादिवद्वानागेऽद्रस्येवकांचिर्यव्यासा यद्वा वद्वानागेऽद्रस्यकांचिर्यव्यासा करिकुंभमणिस्तोमनानारलोकर

सीतेनिहाजनकवंशजवेजयंतिहामद्विलोचनचकोरनवेंदुलेखे इत्यंस्फुटं वहुविलप्यविलप्यरामस्तामेवपर्णवसनिं परितश्चना
र८ हाजानकिप्रचलितोत्पलपद्मनेवेहामेमनः कमलकाननराजहंसि एषप्रियेतववियोगजवद्विदग्धोर्दानंप्रयामिभवतीं
कविलोकधामि ९ रेवक्षाः पर्वतस्थागिरिगहनलतावायुनावीज्यमानारामोहंच्याकुलात्मादशरथतनयः शोकश्चकेणदग्धः
विंबोष्ठीचारुनेभीस्कविपुलजघनाबद्धनागेद्रकांचो हासीताकेननीताममहृदयगताकोभवान् केनदृष्टा १० हेगोदावरिपुण्य
वारिपुलिनेसीतानदृष्टात्वयासाहंतुकमलानिचागतवर्तीयाताविनोदायवा इत्येवंप्रतिपादपंप्रतिनिगंप्रत्यापगंप्रत्यगं
प्रत्येणंप्रतिबर्हिणंततइतस्तामेथिर्लायाचते ११ शिरा लासेंगवर्तीपार्वतीलोकेनदृष्टातेऽप्तेन दीर्घे

धिता मध्येकुंभाकृतिः स्वर्णप्लानागेंद्रारव्यथामतेनि १० ततोवतीर्थगोदावर
रस्यवारिपुलिनेविमोदायवा आगता इत्यनेनप्रकारेण एवं यथागोदावरीपृष्ठा तथे
गानदी अगोगिरिः एणोमृगः ११ ५ ५ ५

हेगोदावरि त्वयासीतानदृष्टा कमलान्याहर्तु आगतवतीरम्यवारिपुलिनेविनोदायवा आगता इत्यनेनप्रकारेण एवंयथागोदावरीपृष्ठा नर्थे
पृष्ठपंपादपंप्रतिजानकींयाचतेस्म इतिसर्ववृत्त्युज्यते आपगानदी अगोगिरिः एणोमृगः ११ ४ ४ ४

सकाशात्

सूक्ष्यः ५ अधुनामदिनाभूतावसरेसकलेरेतेविनाश्यहत्वानीतासिगृहीतासिपशुवत् यथापशुर्विनाश्यगृह्यतेनद्वत् येनांगेनयेषामवमानः नन्दंगत्तै
त्यन्नियाह मानंगैः गजेर्हसैश्चगमनमेवकथंकथंविभक्तमिति अहोएतदाश्चर्यंउभयेरेकंकथंगृहीनमिति एतेनगुणकीर्तनावस्थादर्शिना सोकारसोद-
त्यकांताविषयप्रशंसनंस्यादुणारव्यानमिति ३ युक्तेति आत्मानंशोचन्नाह ईश्वरीअसंबद्धा असंबद्धतमाह हिरण्मयोमृगः क्वापिदृष्टः श्रुतोवास्तेनका-
यथः ४ प्रकीर्णपुष्पमालांपर्णशालामालोक्याह आलिंगितेति रामदीन इतिकिं हेदयिते त्वंक्षगता अवत्वं आलिंगितामयेतिशेषः आलिंगनस्त्रवेन

अंक
५

युक्तमेवहिकैकेच्यायद्वंप्रेषितोवनम् ईश्वरीयस्यमेवुद्धिर्मृगः क्वापिहिरण्मयः ४ आलिंगितात्मसरसीरुहकोरकार्षीपीताधरे-
तिमधुरेविधुमंडलास्या रंगावतारमकरंदविमर्दितानेपुष्पाण्यमूनिदयितेक्षगतेत्यरोदीन् ५ गाहंगाहंगत्वरकुंतारवनांतान्
दर्शन् दर्शन् दर्पकभृषीरिववृष्टीः स्मारंस्मारं दूरगतांतामध्यकांतारामः कांतामद्विचरोदीनमरोदीन् ६ समूरजोरंजितसर्वका-
योवस्त्रोविभुर्मन्युविदीर्णचेताः योषिद्वियोगानलदद्यमानंस्वकांतमालिंगयतीषभूमिः ७ नेत्रसंकोचात्कोरकत्वमुक्तं कलिकाकोर-

२८

कःपुमान् इत्यमरः अतिमधुरत्वेहेतुः विधुमंडलसद्वास्यारंगानांकेलीनामवतार आविभाविस्तत्वयोमकरंदः कोमलरसः तेनमित्यनीत्यर्थः ५ गङ्करा-
रणिसधनानिकांताराणिदुर्गवर्त्मानियेषुतानिगाहंगाहं अवगाह्य अवसर्वत्यवर्थेणमुल् तस्मिन् सनिदित्वंकामभृषीरिववृष्टीः दृष्ट्वादृष्ट्वास्मारंस्मृ-
त्वास्मृत्वाकीदृशीकांतांकस्यरामस्त्रवस्य अंतोभस्याः तांविरहेणरामदुःखदमिति अद्विचरोभूत्वापर्वतचरोभूत्वादीनंयथास्यान्तथाअरोदीन् ६ ७

त्यजाइत्यमरः कोणव्येषु सीतां प्रसमीक्ष्य चतुर्थः शालकोणस्तेन रामेण नदृष्टः कवानदलाभातिशोकमीत्याइत्यर्थः ५६ इति श्रीमित्रै हनुमै दीका-
यां सीताहरणं नाम चतुर्थैऽकः ४ ४ ४ ततो रामस्य किंवृत्तमासीतदाह द्यूतेति विभिवशादेव योगाज्जनकात्मजा
या इदमुत्तरीयं मया प्राप्तं किंतु धर्मदोर्नित्ययोगात् यत् द्यूतेपण इत्यादि सर्वे सुगमम् १ न च रणचिङ्गमलक्ष्यविचिकित्सनि वहिरप्ति वहिरपिपर्णशालार्द्धाह

गद्यम् रामः प्राणोऽक्षमणसमयादपि धोरतरं वियोगसमयमधिगस्य पर्णशालां तरालमालोक्य कथमपि विद्यर्णहृदयमार्गादु
ज्ञिगमिष्टुन्माणान्धारयन् तदुत्तरीयमुपलभ्य जानकीं स्मरन्नरोदीन् द्यूतेपणः प्रणयके लिषु करपाशः कीडा परिश्रमहरच्य
जनसतांते शथ्यानिधी अथ समयेजनकात्मजायाः प्राप्तं मया विभिवशादिदमुत्तरीयम् १ वहिरपिनपदानां पंक्तिरंतर्नकाचि
त्तिमिदमियमसीतापणशालाकिमन्या अहमपि किल नायं सर्वथारात् च अत्येत्तदणमपि नहि सोढाहंतसीतावियोगम् २ मध्यो
यं हरिभिः स्मिन्तं हि मरुचानेवेकुरंगीगणोः कान्तिश्चिंपककुडन्नलैः कलर्चो हाहाहृतः कोकिलैः मातृगैर्गमनं कथं कथमहोहं सैर्व-
त्याधुनाकात्तरसकलैविनाश्य पशुवन्धीतासि भौमै थिलि ३ नागेपिकाचित् स्त्रियः पुरुषस्य वापदानां पंक्तिरंतः कुटीमध्येपिनतदिदं कि
केत्सा इयं यावस्था सा असीतैव न पर्णशालैवान्या किं किल सर्वथा अयमहं राघवएव न चेत्यात् हिंक्षणमपि सीतावियोगं न सोढा एतेनोन्मादो दर्शितः
प्रोढानं दायतो विरहात् यो हङ्क्षसः स उन्माद इति २ मध्यो यमिति भौमै थिलि ज्ञानं कुवापि त्वदीयं चिङ्गमपि न लक्ष्यते

सकाशात्
सृक्षयन्ति तिति करतलप्रहारः सएवशिलातलस्तेन १२ जटायुः आत्मानंशोचयन्नाह राज्यंविषयोयरथ्याः वद्राज्यंपालयामीनि मे-
त्यर्थिनिष्पन्नास्त्वतिनोरामस्ययतः किमपिकृतंनजातं अतएवभाग्यरहितमितिसंतापमकरोदिति १३ हारामेतिउपेक्षसे उपेक्षांकरोषि १४

॥ द्वृत्ततोहृदयपेटशिलातलेनरक्षः पिपेषगहनेद्वृतपक्षिराजम् ईषस्थितासूरपतद्वृविरामरामेतिमुंत्रमनिशंनिगदन्तुमु-
क्षः १२ नमैवीनिर्वृद्धादशरथन्तपेराज्यविषयोनवेदीवाताहृदहरणतोराक्षसपतेः नरामस्यास्येदुन्यनविषयाभूत्सकृ-
तेनोजटायोर्जन्मदीवितथमभवद्वाग्यरहितम् १३ हारामहारमणहाजगदेकवीरहानाथहारघुपतेकिञ्चुपेक्षसेमाम् इत्याविदेह
तनयांमुहुरालपत्तीमादायराक्षसपतिनेभसाजगाम १४ आकृष्यमाणाभरणानिमुक्तासैरध्वजीमारुतिमद्रिमौलौ उवाचरा
मायसलक्ष्मणायवरायदेयानिसदेवराय १५ रामः शुष्केस्थाणोदक्षिणोरटंतंकरटमवलोक्यपुनरागच्छन्निजप्राणप्रयाण
प्रेवमन्वानः क्षणंविश्वस्य मायाकुरंविनिहत्यरामोभावासहागत्यचपर्णशालाम् कोणवयेषु प्रसमीकृत्यसीतां दृष्टश्चतुर्थोन
चशोकभीत्या १६ इतिश्रीहनु० चतुर्थोऽकः ४ आकृष्येति आकृष्यमाणासैरध्वजीसीरध्वजोजनकस्तदपत्यस्त्वीसैरध्वजीसीता अद्रिमौलौ

गिरिशिरवरेस्वाभरणानिमुक्ताउन्मुच्यमारुतिंहनुमंतमुवाच किमुवाचेत्याह वरायश्चेषायरामायदेवरायपतिभावेलक्ष्मणायचाभरणानिदेयानि १५
रामेति दक्षिणभागे शुष्केस्थाणोनीरसदृक्षरवंडेकरटं अवलोक्यपुनरागच्छन् मारीचंहत्वापर्णशालांप्रत्यागच्छन् सन् ककितुकरटारिष्टवलिपुष्टसकृ

सःकःयः जरसावाद्वयेनव्याप्तः सन् वधं वांच्छनि हाकष्टं दृद्धस्य हनने किं यशा इति कष्टं विजयो यमलंकारः तदुक्तं दंडिना यः पूर्वोन्नरपक्षान्यां निर्णेता भवति स्वयम् शब्दचातुर्यनो विज्ञेविजयः समुदीरितः ९ जटायुः कोधमभिनीयमाभेषीः भयं माकार्षीः दारशब्दो भृत्येव दशभिस्वच्छिरोभिर्देशानामाशापाला गामुपहारं करोभिरिष्यामीत्यर्थः कीदृशैः शिरोभिः दिक्षुदशसु दिशासु विक्षिप्यमाणैः पुनः कीदृशैः चंचोः आक्षेपेण ये प्रहारास्ते स्तुटिनाः धमन्योनाडयो

माभेषीः पुनिसीते ब्रजतिममपुरोनैषदूरं दुराभारे रक्षः कदारान् रुद्धुकुलतिलकस्यापहत्यप्रयासि चंचाक्षेप प्रहारस्तुटित धमनिभिर्दिक्षुविक्षिप्यमाणैराशापीलोपहारं दशभिरपि भृत्यच्छिरोभिः करोमि १० अक्षं विक्षिपति व्यजदलयते मृद्गाति नद्युगं चक्रचूर्णयति क्षिणो तितुरगान्नरक्षः पतेः पक्षिराट् रुद्धन्दगर्जति तर्जयत्यभिभवत्यालं वते ताडयत्याकषे त्यवलुपति प्रचलति न्यं चत्युदं चत्यपि ११

ये षांतेः नारीतु धमनिः शिरेति विश्वः अन्यत्सुगमम् १० अक्षेति पक्षिराट् जटायुः रक्षः पतेः गं चक्रकांतरालंकाष्टं विक्षिपति विरुद्धचालयति दलयते ब्रोदयति मृद्गाति मर्दयति गर्जति स्वयं तर्जयति तमभिभवति तिरस्करोति आलं वते यति दृष्टि ताडयति तं प्रहरति आकर्षति तत्कोशान् विलिखति अवलुपति तद्वासां स्यपहरति प्रचलति स्वपक्षलाघवमाविष्करोति न्यं रहारपातेन स्वयं नम्नीभवति उदंचति स्वचरणकृत तत्प्रहारवंचनायुरुच्चेर्गच्छति ११

सकाशान् गृह्णाः मदीयं यच्चंडं तुंडं न देवां कुशास्तेन यकूरं अवस्करपंततो ये ब्रणा स्तेभ्यो निः सृतम् सृकूरुधिरं पास्यं नि यदा एकमेव पदं ब्रणेभ्यो निः सृतम् सृकूरुस्मिन् न दुरभः उरः पास्यति कर्मणि यष्टी न दूरस्करणं प्रोक्तं तुंडे नोद्विद्यकर्षणमिति हलायुधः ७ रावणं ज्ञात्वा अबलाशोर्य कुलवान् चौर्यकरो धिन तु त्ययिनं संभवतीत्याह जन्म ब्रह्म कुले इनि हरा चनविधो धिरः कृतनं कृत्वा वज्जिणि देवेशो शक्तिः मनः धोरदंडदलनव्यापारशक्तये धोरदंडादुर्निधिहास्तेषां निभह व्यापारेशक्तं समर्थभवताके लासोगिरिकृत्यादितः कीदृशः हेतुयाऽनायासेन उल्लासितः उद्भिन्नो यः के लये कीडार्थकं दुकः तत्सदृशः यथैव के लिकं दुकः तथैव गि

जन्म ब्रह्म कुले हरा चनविधो कृत्वा धिरः कृतनं शक्तिर्वज्जिणि धोरदंडदलनव्यापारशक्तं मनः हेतुलासित के लिकं दुकमिभः के लास उत्सादित स्तत्किं रावण लज्जसेन हरसेचौर्येण पत्नीं रघोः ८ मैनाकः किमयं रुणद्विपुरतो मन्मार्गमव्याहतं शक्ति-स्तस्य कुतः सवज्जपतना द्वीतो महेद्रादपि तादर्थस्सोपि समन्विते नविभुनाजानाति मारवण हाज्ञान् सजदायुरेषजरसा क्लिष्टो वधवांच्छति ९

रिरनिभावः तत्समादेवं बले सति चौर्येण यन् रघोः रामस्य पत्नीं हरसेन तत्किं कस्मान्तु लज्जसे गृहाक्षेपः ८ रावणः स कोंधं स्वगतं च अयं मैनाको गिरिः किं किं विनर्के अयं कः पुरतो भूत्वा अव्याहतं देवे रप्यरचंडितं मदीयं मार्गकूणद्वि सपक्षत्वान् तस्य मैनाकस्य शक्तिर्मन्मार्ग रोधनसापर्थ्यं कुतः यतः सगिरिः महेद्रादपि इन्द्रसकाशादपि यद्वज्जपतनं समादेवभीतः इन्द्र एव मत्तो विभेति न निर्जितस्य गिरेर्मयिकाशक्तिरिति भावः तर्थयन्तादर्थ्योस्मिन् सोपि गरुडः निजे नविभुनासमन्विष्णुबलतुल्यबलं मारवणं जानाति रावयति स्वबले न लोकानि तिरावणः हेति कष्टं ज्ञातं एषः सजदायुः २६

ततनान् वियत्याकाशेवहुतरंप्रयातिगच्छति भूमौस्तोकमत्यंप्रयाति ३ ततोवनांतरेवाणेनेति यावत् रघुवीरोवाणेन मृगंविच्चाधनावदेवतपम्बिवेष-
धारीदशाननः इहसीतासमीपे आजगामेत्यन्वयः ४ मारीचेति रामेमारीचमृगयाव्ययेमनिरावणेप्राप्तेसनि अस्याः सानायाः लोचनं भयाकुरंगीणा
मिवपश्यामि किमप्यनिर्वचनीयनेवलोल्यं दृश्याननं देतिभावः ५ सइति सरावणोव्याहरदित्युवाच किंतदाह हेधर्मिणि आतिथ्यदानादानपुण्यपापज्ञेभि

वाणेनदिव्येन रघुपवीरस्ततो मृगं वक्षसि बद्धलक्ष्यः विच्चाधयावत्तरसातपस्त्रीदशाननस्त्रावदिहाजगाम् ४ मारीचमृग
याव्ययेवामेप्राप्तेचरावणे भयादिवकुरंगीणामस्याः पश्यामिलोचने ५ सव्याहरद्वर्मिणिदेहिभिक्षामलंघयन् लक्ष्मण-
लक्ष्मलेवाम् जयाहनांपापितलेक्षिपतीमाकारयंतीरघुराजपुत्रौ ६ रेरभोपरदारचोरकिमरेधीरत्वयागम्यतेतिष्ठाधि
ष्ठितचंदनाचलतटः प्राप्तोजटायुः स्वयम् मुंचैनांपतिदेवतां नखतुचेन्मच्चंडतुंडांकुशकूरावस्करणव्रणासृगुरसः पास्यन्ति
गृधास्तव ७ क्षादेहिलक्ष्मणेन कृतायालक्ष्मणः चिङ्गस्यलेवातां अलंघयन् सन् तद्विरागत्यपापितले क्षिपतीं भिक्षां ददर्तीं सातां जयाहृत्वा
कृकीदशीरघुराजोदशारथस्तत्पुत्रौ रामलक्ष्मणो आकारयंतीं आङ्गयंतीं ६ जटायुर्दशरथमेवीमत्तुमरन् रावणेज्ञात्वाकथयसि रेरेइतिर्नाचसंबोधने भोजहो
परदारचोरत्वया अधीरत्नूर्णयथास्यात्तथाकिंगम्यते धीरास्तु शनैर्गच्छतिनत्वरथा अरेतिष्ठुस्वयमहं जटायुः प्राप्तोस्मि अधिष्ठितो अधिवसितः चंद
नाचलस्यमलयस्थतटोयैन एतेन प्राप्तस्य मुक्तम् एनां मुंच न नुइयमेवप्रयातीतिचेन्कीदशीपतिरेवदेवतायस्याः सातां चेन्त्यजसिनहि तवउरसः

गन इत्यध्याहारो वा कीदृशेन तद्वक्षणाय सीता संरक्षणार्थं लिखिता धनुष्कोट्या तदै द्वारो पांत भागीयस्याः साभूः कुर्तीये न रामधनुर्लेरवांकोपिनाक्तमिष्य तीति २७ इति श्रीमिश्रमोहनदास विरचितायां हनुमन्नाटकदीपिकायां औत्सातिकोनामनृतीयोऽकः ३ ४ ४ ४

आंदोलयन्निति एककरेण सार्वं विशिखमांदोलयन्निति मृगयते अवलोकयति १ हस्ताभ्यामिति मायामृगः प्रांते षुप्रचलति प्रांते षुशालाभ्याशे षुमा यापूर्वकं मृगजात्यनुकरणमाह कदाचिदिति पदाध्याहारः सर्वत्रानुबध्यते हस्ताभ्याशं हस्तभास्यत्वं लेदिति ह आस्वादने न स्पृश्यतां अस्पृश्यत्वं स्फुगम

आंदोलयन्निशिखमेककरेण सार्वं कोदंडकांडमपरेण करेण द्वुन्वन् सञ्जह्यपूष्यलतयापदलं जटानां रामो मृगं मृगयते वनवीथि कासु १ हस्ताभ्यासमुपेति लेदिति चतुर्णां न स्पृश्यतां गाहते गुल्मान् प्राप्य निवत्तते किं सलयानाद्यायचाद्यायच भूयस्त्रस्यति पश्यति प्रतिदिशं कडयते स्वांतनुं दूरधावति निष्पृति प्रचलति प्रांते षुमायामृगः २ श्रीवाभंगाभिरामं मुहुरनुपतनि स्यं दनेव दृष्टि: पश्चार्द्देन प्रविष्टः शरपत्तनभयाद्यसापूर्वकायम् दर्भेरह्यवलीदैः श्रमविद्वत्सुखभंशिभिः कीर्णवत्सपश्यो हिमपुत लाद्यति बहुतरस्तोकमुच्यो प्रयाति ३

म् २ रामो मृगं लक्ष्मणं दर्शयति श्रीवेति श्रीवाभंगेन अभिरामं यथास्यान्तथामुहुरनुपतनि पश्चा दवलोकयति स्यं दने महच्चलने बह्याद्यस्येन सः भूयसापश्चार्द्देन पश्चिमशरीरभागेन मदीय शरपात भयात् पूर्वकायं प्रविष्टः पश्चात्संकुचितगात्र इति अर्द्दमस्तितैः दर्भैः कीर्णविक्षिप्तं वर्त्मयेन सः कीदृशैः दर्भैः श्रमेण विद्वत्सुखादितं यन्मुखं ततो भंशिभिः पातुकैः एनं पश्य उदयपुतत्वात् उत्कटो

यवनराक्षसावितिधरणः ठोमहेश्वरआरव्यात इत्येकाक्षरः नन्वेवंमांसर्वेकिंनविद्युरितिचेन्नगिरांदुर्घटंवाचामगोचरमनिर्वचनीयमित्यर्थः २३ रामा
दिनि वरंरामोनरावणः इत्यस्यायमर्थः रामान् भरणोपरत्रभोक्षः स्यादिहन्तस्याभिकार्यमित्यर्थं हृष्यमिति २४ सुललितेति इतिविचार्यमृगोमृत्वात्त्यर्णशाला-
भ्यर्णगतः दशरथकुलदीपेरसमेसीतया लक्ष्मणेन च सहतत्रकालं गमयनिसति जानकीकनकमयकुरंगं संदर्श कीदृशं दशकं ठस्यउत्कंठितेन उल्कंठयासी

गद्यम् अथमारीचः अतीतानागतवर्तमानविकालदर्शनोलंकापतेराजाभासाद्यचिंतयामास रामादपि च मत्तर्थं मत्तर्थं रा-
वणादपि उभयोर्यदिमर्त्तव्यं वरंरामोनरावणः २४ सुललितफलमूलेस्तत्रकालं किञ्चिंतं दशरथकुलदीपेरीतयालक्ष्मणेन गम-
यनिदशकं ठोल्कंठितप्रेरितं द्राकृकनकमयकुरंगं जानकीसंदर्श २५ देहं हेममयं हरिन्माणमयं शृंगदृष्टवैद्युमाश्चत्वारोपि
खुरारदच्छदसुगमाणक्यकान्तिद्युति नेवेनीलसूतारके रुचिततेतद्वच्चलं प्रस्तितं तत्प्रत्यनिधिमयं किमवच्चुह ना सद्यागरम्योमृगः
२६ सांगमायाकुरंगद्युतनिधननिशाचारिमारीचमये धावनं संचरंतं क्षणमपिगहनेजानकीयाचतेस्म रामकामापिरामंनिशि
तशरथनुर्धारिणं सक्षमणेन क्षिप्रं तद्रक्षणायोस्त्रिविततद्भुवासोप्यगात्तद्वाय २७ इति हनु० तृतीयोंकः ३ ताहरणाभिलाषेण

प्रेरितं प्रस्थापितमिति २५ देहमिति रुगमम् २६ सांगमिति जानकीतं मायामृगं प्रतिरामं याचतेस्म प्रार्थयामासेत्यर्थः कीदृशं द्युतं अविरभाविनिधनं यस्य
द्युतनिधनश्चासीोनिशाचरश्च सचासोमारीचश्चतं अथेधावनं अनिगहनेक्षणं यथात्तथासंचरंतं सोपिरामः लक्ष्मणेन सहतद्वायाक्षिप्रमगात् लक्ष्मणेनानु

गद्दहिर्ववहारनयावालभावाच्चदेवयोगात् नौकासखमनुभूयवनेचरंतीस्थलेपिभारकांतास नौप्रचरतीतिमन्यमानास्माज्जिरतःपरमनयेव
सखप्रयाणकर्तव्यं ननुपद्मामिति बुद्ध्याराममधिकृत्याब्रवीत् वनेजलेस्थलेभूमोउपलेतियदीत्यथैवाशब्दः इयमपि पोतपुत्रीनौकाचेत् केनापिशा
पिताकापिमुनिपलीस्यात् तर्हि नोस्माकमेवश्रीमतीभवनुसखकारिणीस्यात् मुनिपलीमाभूदितिभावः केवगोतमस्यशापात् उपलतनुः पाषाणदेहापि
तेचरणनिलिनसंगानुयथं भजन्तीसती अहत्येवयथाशिलात्मीहिता अहल्यात्ययातातथेयं नौकापिमुनिस्त्रीत्वंमायातु अस्मदारोहणसुस्याभावात् इत्सु

दृष्ट्वातिदैन्यं जनकात्मजायास्तत्त्वेवरामः सहलक्षणेन गोदावरीनीरसमाश्रितेषु वनेषु चक्रेनिजपर्णशालाम् २१ एषापंचव
टीरधूतमकुटीयन्नास्तिपंचावटीपांथस्यैकघटीपुरस्कृततटीसश्लेषमित्तोवटी गोदायन्ननदीतरं गिततटीकल्पोलचतुर्दी
दिव्यामोदकुटीभवाभ्यिशकटीभूतकियादुष्कटी २२

कवत्यांसीतायाम् २० दृष्टेनि वनेषु दंडकसंज्ञकेषु २१ लक्षणस्तत्त्वेवत
कुटीरमणीयतामालोक्य एषेति हेरधूतम् एषापंचवटीकुटीभवत्तिशेषः कीदृशीपंचवटी पंचवटयुक्ताएतेनापिनिविडच्छायात्वमुक्तम् पुनः
कीदृशीयन्नपंचावटी अस्तिपंचानामवटीनांसमाहारः पंचावटीपंचवटवृक्षमूलेषु पंचसरस्यतीर्णाः गर्तावटोमुविश्वफ्लेइत्यमरः पुनः कीदृशी पां
थस्यप्रवासिनः एकमपेक्षितुं जलच्छायादिकं घटयते उद्दीपयति इनिपुनः कीदृशीपुरस्कृतो शोभमानो नटो कुड्यापेक्षयाद्वारभागो यस्याः सा
पुनः कीदृशीसंश्लेषोदारापत्याभिनिवेशस्तस्यमित्तो संचयेवटीतन्निवर्तकोषधवटिका पुनः कीदृशी यन्नयत्समीपेगोदागोदावरीनदीनर्त

मूर्खीं पयः प्रस्वरैः निर्जरस्वरैः एषः शैलेंद्रश्चिवकूटोपिसाशुरभूत् केनयेन रुदितेन कीदृशः शैलेंद्रः उद्दिम्बा येविहंगा पक्षिणः तैः निर्गतापरित्य-
कास्तरवो यस्मिन् निः संमदा: हर्षरहिता: श्वापदा: मृगादयोयस्मिन् सः प्रमोदामोदसंमदाइत्यमरः १७ तत्रैव सुमित्रालक्ष्मणं प्रति राममिति यथा
स्तरवमिति रामस्य यथा स्तरवंस्यात् येव गच्छा १८ तु सरेत्यर्थः १९ पदेनि अथ भरते निवृत्ते रामेष्यन्वतः इति प्रयाणे आहस्म जानकी रामं प्रति विशी-

तवचिन्तकूटेजानकी सकरुणं सबाष्पम् मूर्खाबद्यजटेन वत्कलभूतादेहेन पादानतिं कुर्वणो भरते तथा प्रस्तु दितं तारस्वरैः सीत
या येना हिमविहंगनिर्गततरुर्णिः संमदः श्वापदः शैलेंद्रोपि किलेषभूरिभिरभूत्साश्रुः पयः प्रस्वरैः १७ रामं दशरथं विह-
द्विमां विर्द्विजनकात्मजाम् अयोध्यामटवीं विहिंगच्छु पुनर्यथा स्तरवम् १८ पदकमलरजोभिर्मुक्तपाषाणदेहामलभतयद्
हृत्यां गोतमो धर्मपलीम् त्वयिचरति विशीणुयावविंध्याद्विपादेकतिकति भवितारस्तापसादारवंतः १९ उपलत्तु रहत्या
गौतमस्येव शापादियमपि सुनिपलीशापिताकापिचास्यात् चरणनलिनसंगा तु वहंते भजंती भवतु चिरमिद्यनः श्रीमती पोत
पुत्री २०

र्णसर्वतः पक्षिसाधावाणोयस्मिन् सचासोविंध्याद्विपादश्वतस्मिन् त्वयिचरति सति कतिकतिनापसादारवंतः भवितारइति एतत्कु
त इत्यपेक्षायामाह यतः गोतमः शापाच्छिलास्त्रपां अहत्यां तव पदकमलरजोभिर्मुक्तः त्वक्तः पाषाणदेहो यथा नामलभत इत्युक्तं भवति लच्चरणस्य र्णनय
थापूर्वमहत्यापाषाणस्त्रपापिदेवीत्वं गतातथाद्यापि विंध्यावाणः स्त्रियो भविष्यति पूर्ववृत्तमनुस्मृत्योक्तम् १९ वैदेहीति वैदेही अहृष्टराजमंदि

ज्ञानकीसंन्यस्ताध्यपरिश्रमासुग्धावनारंपुराणपुरुषं वंदते स्म न वेष्टकुटीकरणाज्ञानानंदापणमनि अहंरामं वंदेऽत्यन्वयः कीदृशं कीडानां नरस्तरनि
र्घगाद्यवताराणां कल्पवर्णं अवनाराः यतः शक्तिमास्थायक्तीडंति यथेच्छम् ननु प्रतियुगावतरेजीवोनकिंनेत्याह विसर्पितवर्णं प्रकटीकृतविश्वतनुं
ननु विश्वज्ञनकल्पेन नन्तर्कृतदोषवान् किंनेत्याह विश्वां बुजन्मावरं विश्वमेवां बुजन्मकमलम् न त्वकाशाय आसमन्ततः वरः सूर्यः यथासूर्यः परमं
बोधयनि ननु तद्गङ्गादिगृह्णानि तथेऽवरोपीक्षयेव करोनिन्तु तद्वाषभाकृवरः सूर्येन रौलोके इति शाश्वतः सूर्यवन्नाशवान् किंनेत्याह पिष्टांडौ ध
घटचूर्णीकृत ब्रह्मांडसमूह स्वयमेवनाशकृदित्यर्थः तर्हि सर्वानेवनाशयनि किन्नेत्याह धृतां धिशकटं धृतो हृदयैस्वां धीयेस्ते धृतां धयोभक्ताः तेषां

कीडाकल्पवर्णं विश्वां बुजन्मावरं पिष्टांडो धधृतं धृतां धिशकटं ध्वस्तक्षमासंकटम् विद्युच्चारुक्तचाविधृतकपटं

सीताधरालं पटं भिन्नारीभग्नशकटं वंदेणिरां दुर्घटं २३

संसारोत्तराणाय वाद्यं पोतमिनि एतदेव दर्शयनि ध्वस्तं दूरीकृतं
क्षमादुक्तानां अंबरीषादीनां संकरं येन तमध्यमपदलोपीसमासः तर्हि भक्तपालकल्पाद्विषमः किंनेत्याह विद्युदिवचारुकृयस्यांगदीसिस्तया-
विधृतः कपटोमायाकृतदंभोयेन तं अतो यः कोपितद्वयं स्मरनितस्य दंभक्षनि: नेतरेषां अतोज्ञानाज्ञानाभ्यां जीवानामेव विषमत्वं ननु तवेनि भावः ननु एता
दृक्कृथं प्राप्य तेतन्नाह सीताधरालं पटं भक्तार्थमाविभूतमित्यर्थः ननु तर्हि कामी किंनेत्याह भिन्नाभरयः कामादय एव इभाः मतं गजास्तेषां धरा
समूहायेन नन्म ननु जितकामादित्वादिरहिते हिकरिपुः किन्नेत्याह विरुणशकटं विशेषेण रुणाः रवं दीकृताः शकटाः शकटादेत्यराजानोयेन शको

कीरूपा कीदृशीगोदा तरंगितोतटोयस्याः सापुनः कीदृशीगोदा कल्पोलैश्चतः पुरा: जलनिर्गममाग्न्यस्यांसाकल्पोलवंचत्पुटी पुनः कीदृशी
 गोदा भलोकिकोयः पद्मामोदस्तस्यकुटीकूपिका पुनः कीदृशी भवाभ्यिशकटीपोतरूपा पुनः कीदृशीगोदा भूतकियादुष्कुटी भूतानांकियाभिः
 सामान्यधर्मैः दुःखापावहुपुण्यलभ्येत्यर्थः अवविशेषणेषु वर्ती नटीकुटी सादृश्यं चिंत्यं विस्तारभयान्विवृते अवभवाभ्यिशब्दबलादन्योप्यर्थः
 संभवनि हेरधूतम एषाकुटी भवतु कीदृशी पंचानां पृथिव्यप्तेजो वायवा काशादीनां घटीनिहंनीघटविशातनेयां प्राप्यनपूनर्भवद्विनि यवयस्यां पंचा
 नां रूपरसगंधस्पर्शशब्दानां अवटीसंगतानिवर्तकोविधिरस्ति घटवर्जने अत्रेद्विद्याणिस्तु जयानीति पांथस्यमोक्षमाग्रहूतप्रयाणस्य एकानिरुप
 माघटीविश्वामस्थानं घटविश्वमणेयवयस्यां गोदा गावोवेदवाचः ताः ददानीति गोदामुनिसभानटीभसिद्वास्तेन आविर्भवे कीदृशीगोदा पुरस्कृता
 तटी समित्कृशसमृद्धिर्यथासातटच्च समृद्धौ पुनः कीदृशी संश्लेषोदारापत्याद्यभिनिवेशस्तस्यभिन्नो संचयेवर्ती वज्ररूपा वज्रं वर्ती पविः सार इतिशा
 शवतः पुनः कीदृशी रागादिषुभास्तयेजीवाः तेषां तटिनीनिः सारणीतीर्थवती पुनः कीदृशी कल्पोलैः देवैरितस्ततः चंकम्यमाणानिनिकुंजानियस्याः
 सा कल्पोलोदेववारिणोरितिधरणिः निकुंजपुरयोः पुर इतिविश्वः पुनः कीदृशी दिव्योनेसर्गिकोय आमोदः वासनातस्यकुटीक्षयकरीनिवासः
 क्षययोः कुटीतिचरकः अतएव भवाभ्यिशकटीसंसारतारणनोकानन्वेवं चेत्सर्वं कथं न विद्युरिनिवेतन्वाह भूतानां प्राणिनांकियाभिर्दुरदृष्टेः दु-
 ष्कुटीदुःखापेत्यर्थः एतेधानवोकविकल्पद्रुमेचिंत्यास्तद्वृपंच २२ ४ ४ ४ ४ ४ ४ ४ ४ ४

भूमेऽयंसीता अकस्मान्बंदं मंदं यथा स्यात्तथा कठिनात् तुर्यस्या एवं भूतायाधरण्याः सकाशात् स्वलंतीसरीयाति कुत्तित्यपेक्षायामाह अरुणद
लावेयनलिनीचतहृत् आसमंतात् स्निग्धेपादारविंदेयस्याः सा अलोस्याः पदविन्यासदेशो निजकठिनत्वं त्यजकस्मात् त्यजामीति चेत्तत्राह तव सु
ता एतेन वात्सल्यं उदीरिनम् जानकीवनं याति यदा कीदृश्याधरण्याः अरुणदलनलिन्या अरुणायेदलाः पादां गुलयस्तेषां नलिनीदुःखदेत्य
र्थः नलोस्त्रीनालदुःखयोरितिचरकः नलं दुःखमस्याभस्तीतिनलिनीभैथिली १४ पथिकवधूमिः पांथस्त्रीमिः यदापथिपथिमार्गमार्गकवधूमिः

अंक
३

पथिपथिकवधूमिः सादरं पृच्छ माना कुवलयदलनीलः कोयमार्येतवैति स्मितविकसितगंडं ब्रीडविभ्रांतनेत्रं मुरवमवनमयं
तीस्पष्टमाचष्टसीता १५ घुसृणमसृणपादागम्यते भूः सदभार्दिवचयशिवजातमूर्धिधर्मः कठोरः इतिहजनकपु
र्वीलोचनैरशुगम्भैः पथिपथिकवधूमिर्वाक्षिताशिक्षिताच १६

यामीणस्त्रीमिः कोस्त्रीयाम्यपकाशयोरितिधनंजयः स्मितेन
विकसितो गंडोयस्मिन् ब्रीडयाविभ्रांतेनेत्रेयस्मिन् तन्मुरवमवनमयं तीएतेन स्पष्टं मद्मणोयमित्युक्तवतीनतु गिरेति १५ घुसृणेति पथिमार्गेप
थिकवधूमिः अशुगम्भैर्लोचनैः कृत्वा जानकीवाक्षिताशिक्षिताच इतिकिंभोसीते त्वं घुसृणमसृणपादाकमलकोशनवनीततुल्याऽरुण
कोमलचरणासिभूः सदभार्दिमंकुरसहिताभवत्यागम्यते मूर्धिधर्मः कठोरः अतः शिवजातं शिरः पादनाणं चत्कलजं पवजं वा विरचय १६

२२

युगलम् शकं च सारिकांच पिक कुलं च द्वै वयम् १० राम इनि अयोध्या निकट एव नंदि भासोऽस्ति तवस्थः सन् ननु जटाजिना दिवतः किमयोध्या पालने नेति तत्राह रघुपते: रामस्य वनवासानं तरभोगाय अपालने रामवचनं भंगात् तमवस्थो राज्यं कुर्विति रामवचनम् ११ सघइति विचतुरेति निपातः असहृदा रं वारं पर्यंतभूः परिसर इत्यमरः १२ आदाविति हैवैदेहि इमान् वनसंवंधिनो भूभागान् भूप्रदेशान् त्वं कथं यायाः कथं गमिष्यसि स्वोतां सिचकानना निच

रामे प्राप्ते वनां तं कथमपि भरत श्वेतनां प्राप्य तातं नीत्वा देवेंद्रलोकं सुनिजनवचना द्वृष्ट्वदेह कियाभिः भानुः शोकाज्जटावान्-
जिनवृततनुः पालयामास नंदिया मेति षुभयोध्यां रघुपति पुनरागामि भोगाय वर्षीरः ११ सद्यः पुरी परिसर रघुविरीष मृद्दू गत्वा
जवाचिचतुराणि पदानि सीता गंतव्यमस्ति कियदित्य स कृद्वाणा रामाभ्युणः कृतवती प्रथमावतारम् १२ रामः आदावे
वकृशो दूरी कुचतटी भारेण न भ्रापुन लीला चंक्रमणं च नेव सह सेदोला विधौ श्राम्यसि स्वोतः कानन गर्त्तनि इरसरित्पा
यान पूर्वा निमान्भूभागान पि भूत भैरवभूगान्वेदेहि यायाः कथम् १३ अरुणदलन लिन्या स्त्रिगधपादरविंदाकठिनतनुध
रप्यां यात्यकस्मात्स्वेलंती अवनितवस्तु तेयं पादविन्यास देशे त्यजनि जकठिनत्वं जानकी यात्यरप्यम् १४

गर्वश्वनि इराश्वसरितश्वयेषां प्रायो बाहुत्यं येषु नान् अपूर्वान् त्वयाकदाप्य हृष्टान् यास्यामी निचेत्तनाह लीलायै यन्मंदिरे पिचंकमणं तदपि त्वं न सह
सेदोला विधौ अपि श्राम्यसि श्रममेषि अवहेतु माह आदाविति १३ रामः वारितामपि कृत प्रथाणां सीतां द्व्याधरणीं प्रार्थयते अरुणोति भो अवनि

भरतस्यराज्यारुचिश्वराज्याकरणं कोद्धशस्यभरतस्यजनकेदशस्थेबांधवेमयिवत्सलस्यप्रेमवतः यदा जनकोविदेहस्तद्वांधवस्यतद्वातुः प्रेषुस्य अंक
जामानृत्वान् ममानुजस्येति अन्यत्सङ्गमम् ६ श्रुतेति नृपेणदशरथेनस्तमंत्रोमंत्रीतद्वचनेनस्तानांरामलक्ष्मणभरतादीनां हाराधवरामरा ३
मान अन्ति एकवारमुच्चरितेसनिर्दीर्घतरंनिःश्वस्यभूयोनोच्छुसितंदेहंत्यक्तमितिभावः ७ भरतःमहतींमूर्च्छामासाद्यवेक्षुव्यंनाटयति मानरिति

मांघाधतेनहितथागहनेषुवासोराज्यारुचिर्जनकधांधववत्सलस्य रामानुजस्यभरतस्यथाप्रियायाःपादारविंदगमनक्षतिरुत्सला
क्ष्याः ६ श्रुत्वासुमंत्रवचनेनसुतप्रयाणंशाप्स्यतस्यचिंत्यविचिंत्यविपाकवेलाम् हाराधवेतिसकृदुच्चरितंनृपेणनिःश्वस्यदीर्घतरमुच्छुसितं
नभूयः ७ मानस्तातःक्षयातःसुरपनिभुवनंहाकुनःपुनशोकान्कोसोपुनश्वतुणालभवरजनयायस्यजातंकिमस्य प्रासोसोकाननांतंकि
मितिनृपगिराकिंतथासोबभाषेमद्वाग्बद्धःफलंतोकिमिहतवधराधीशताहाहतोऽस्मि ८ गुरोर्गिराराज्यमपास्यतूर्णवनंजगमाथरघुभवीरः
निषग्पृष्ठःशरन्वापहस्तसंलक्ष्मणोगामिवबालवत्सः ९ गुर्वज्ञापरिपालनायचवनंसंप्रस्थितंराधवंदृष्ट्वासोत्वरिताविदेहतनया
श्वशूजनंपृच्छति नत्वाकोसलकन्यकांधियुगुलंपञ्चात्सुमित्रापुनर्दृष्ट्वाहाशकसारिकापिककुलंरामानुगाप्रस्थिता १०

उक्तिप्रत्युत्तयावार्थीद्वात्नंअन्यत्सङ्गमम् इतिपुनःमूर्च्छिनोभुविपपात ८ गुरोरिति शारद्युक्तश्वापोहस्तेयस्यसध्यमपद्लोपीसमासः अन्यार्थेऽथशब्दः
सकःलक्ष्मणस्तंराधवंअनुजगम बालवत्सोगामिवेति ९ गुर्वज्ञेति गुरोर्दशरथस्य अहमपि यास्यार्मीति पृच्छति कोसलकन्या कोसल्वा तदंधि २१

सहेयंतवगताकैकेयीरात्रावेनंभक्षयन्वोराक्षसेफ्योयोगबलेनारक्षत् तदाप्रबुद्धेनराज्ञावरद्वयमस्येदत्तंतत्याराज्ञिविन्यस्तंययेच्छंगृही-
व्यामीनितद्वादानादन्तःस्यामिनिप्रसिद्धम् ४ रामभरताविति अवप्रसिद्धशब्दार्थकथनेरामायणविरोधःस्यात् अस्याप्यविमर्शो
कैश्चततएवव्याख्यायते अवराज्ञोक्तराज्यभृष्टोरामोवनंयातु अराज्याहौभरतोराज्यंगृह्णातु तदाभरतोपिराज्यंपरित्यज्यरामानुगम
नायोद्यतोभूदितिपठ्यते अन्यथाभरताधर्मःस्यात् रामभरतोराजानन्नमस्कर्तुमवतरतइत्यन्वयः कीदृशोस्वंस्वंसमयंवनगमनराज्य

गद्यम् रामभरतोस्वंस्वंकालमधिगम्यहर्षशोकौनाटयंतोगुरोर्गिराजदावल्कलछवचामरधारिणीवनप्रस्थानरा
ज्याभिषेकारंभायराजानंदशरथंनमस्कर्तुमवतरतः तत्त्वभरतः हातात्तमातरहृहृज्वलितानलोमांकामंदह
त्वशनिशेलकृपाणबाणाः मथंतुतान्विषहतेभरतःसलीलंहारामचंद्रपदयोन्नपुनवियोगम् ५

यहणस्त्रूपमधिगम्यहर्षशोकौवनगमनात् रामोहर्षराज्यश्वणात् भरतः शोकं नाटयंतोनाटकमेवाह गुरोर्दशरथस्यगिराजदावल्कला
निचतान्येवच्छवचामराणिचतद्वारिणीकस्मैवनप्रस्थानमेघराज्याभिषेकः तरस्मैएतदर्थेननृपेसत्यत्वमायातिभरतेपिधार्मिकत्वंनृपेणरामे
भरतेपिराज्यंप्रतिज्ञातं एकतरादानेनृतमेवतस्मादुभाष्यांवनमेवराज्यंमतंभरतोजटाधरःसन् रामाज्ञायाराज्यंचकारेति कैकेय्यापिवरदानात् स
त्यत्वमेव तत्त्वभरतः अशनिर्वज्जंशेलाःगिरयःकृपाणःरवङ्गःषाणःशरः तेचतेतानिवज्जादीनिति स्फगमम् ५ ५ ५

प्रलयेरुद्धश्चीत्कारं करोनि इति प्रसिद्धं स्फीति के तु प्रचार इति वापारे स्पष्टार्थः एको तरशतां केतवः संनि २ तानि ति दशस्यं दनं दशरथं कं दयं तीशो
षयं तीशिवशिवतिरवेदे एषः रामः शांत्ये उत्सात जन्यदोषो पशमाय वनमभिप्रेष्यतां पुनरस्य ममस्तस्य भरतस्य राज्यं भवतु इति वाचमूचे ३

अंक
३

कैकेयी आत्मगतम् प्राप्तः किल महागंधकालस्तर्हि द्रुतं राजानं भरतराज्यं प्रार्थया मिन रवलु कालस्तेपः श्रेयसे रहसि-
उपगम्य प्रकाशं राजन्जमंगली रियं वधूर्यतोऽस्या आगमनमावेण महोत्पाता: संभवं तीनि तानुत्पातानवे द्व्यक्षिति
पमथदशस्यं दनं कं दयं तीलोकान् शोकोनलोधोः शिवशिवतरसाभस्मसात्कुर्वतीव कैकेयी वाचमूचे निखिलनिजकु-
लांगारमूर्तिः सर्वीतः शांत्ये पुनरस्य राज्यं भवतु वनमभिप्रेष्यतामेषरामः ३ गद्यम् दशरथः सकरुणस्त्रीवचनस्वीकरणं
मरणोत्साहननाट्यन्महतीं मूर्च्छामासाद्य धरणीतलमुपगतः कथमपिचेतनामुपलभ्य रामं कामायजमिव वनं प्रस्थितं
वीद्यशाकोधत्तुं प्राणाणिक्षेव शिवकथं तानुविहायाय वाहम् निर्मुक्तः स्यांवचनमनृतं तसु नर्नान्यथा मे भूयाद्वृयस्तदु
वचनं हावभाषेतथेति ४

राममिति अथ वापाणधारणाक्षमश्वेतान्नाणानपि विहाय अनृतप्रतिनिर्मुक्तः स्यांतदेव वचनं अन्यथा
माभूत् तदनुइति विचारानं तरं हाकृष्णं तथेति यथा त्वं वदसितथैवास्तु इति तां केकेयीं वभाषे अवराज्ञेति चिंतितं चेत्कैके द्व्युक्तं करोमि तर्हि रा-
मादशनेन मरण मामुयां न चेदनृतं स्यात् तर्हि नृतं मास्यात् मरणमेवास्तु इति भावः अवेयं कथा देवास्त्रयुद्देवपक्षे स्थितो राजामूर्च्छितः तेनैव

२०

अथरामवनलीलांवर्णयितुमंकमारभते ऋक्षेनि राघवोरामः धर्मपत्यासार्द्धक्तिपयसमयं यथास्यान्तथास्करंगान् भोगान् कामविलासानष्टो भोगान्
ऋक्षाश्वणमुनिपितुर्यज्ञदत्तारब्यवैश्यतपस्तिनः शापसमयं प्राप अवेयं कथा मृगयां गतो दशरथः वनगजस्त्रमेण शब्दवैधित्वपरिचयाय कुमंजले-
नपूरयंतं श्वणमुनिं अदृष्ट्वैवजघान ततो स्यपित्रायज्ञदत्तेन शस्तः अस्यामेवावस्यायां पुनशोकात्परलोकं गमिष्यसीति तं वियोगसमयं प्राप य
दा राघवो एषः दशरथः धर्मपत्यासार्द्धवर्द्धिष्णुकामः अपूर्णकामाभिलाषद्वित्तिउभयोर्विशेषणम् भोगानष्टो उक्तं च संगंधिवनितावस्त्रं गीतं तां वृ

ऋक्षाभोगान्त्सरंगान्क्तिपयसमयं राघवो धर्मपत्यासार्द्धवर्द्धिष्णुकामः श्वणमुनिपितुः प्रापहाशापकालम् धन्तेन स्मिन्
विवस्वान् मलिनकिरणतां हामहोत्पानहेतौ रुक्षादंडः प्रचंडः प्रपत्तौ तेन भस्तः कुपतेभूतधावी १ दिग्भागो धूसरो भूदहनि
बहुतरस्फारताराः स्फुरतिस्वर्भानो भानवीयं यहणमसमये रोधिरीधिरीविंदुवृष्टिः मध्याह्नो त्वर्षस्य कोशश्वरगणरुतमनि
स्फीत फेरुपचारो वारवारं गमीरप्रलयद्वमहाकालचोत्कारधोरः २

लभोजनम् वाहनं भूषणं चेति भोगाष्टकमुदीरितम् शा-
पकालमेव द्योतयति तस्मिन् समये धन्तेव्य धन्त भूतार्थेव तमानता नाटकालंकृतित्वात् उक्तं च दशरथपके प्रहृतं वर्तमानत्वं नाटकालंकृतिः परा
१ दिग्गति अहनिदिवैवस्फारो विस्तारः स्वर्भानोः राहोः सकाशात् मध्याह्नो त्वर्षमास्यकोशो येषांते श्वरगणाः सारमेयगणाः तेषां रुतमभू-
त स्फीतो बहुतरः फेरुतां शिवानां प्रचारः इतस्ततः सरणं वारवारमभूतु कइवगमीरप्रलयद्व कीदृशः महाकालो रुद्रस्तस्य चीत्कारेण धोरः

ध्यगते युवत्याः पार्श्वस्थितायाः परिरक्ष्य देहम् यूनः स्त्रियो लोलन तोरं तं ज्ञैरत्युद्धवः संपुढनामधेयः अयमेवोद्योतेनान्यथोक्तः उत्तानक्त्तस्त्रमदो
परिस्थः कष्ट्यांसमावर्जतदूर्युग्मं संमद्यानस्तनमंडलं यद्मेनसः स्यात् किं लसं पुरारव्यः ३० आगामीति रंगभवनेस्तरतागरे चिरंकोपिभ्यमः
आविरासीत्योः तथोः सीतारामयोः ऋमेपिचिरमव्ययमितिचरकः किं कृत्वैव आगामीमविष्यो योदीर्घविरहः दंडकारण्यप्रस्थानकृपस्तं ज्ञात्वै
व कीदृशीसीता अद्भुताः कामकेलयोद्यस्याः सा अस्यरसस्यादोत्तुरगांस्ताडयामासेति भ्यमः उक्तः प्रांते बिडालपत्नी पूजनमेव ऋमः अनः आ
द्यंतभ्यमादिनिष्टमेवजानं यद्या स्पष्टमेवार्थः रंगभवने अद्भुतकामकेलिः कामकीडाचिरमाविरासीत् अन्यत्पूर्ववत् अन्यत्कविनेवव्यारव्या-

आगामीदीर्घविरहश्चिरमाविरासीत् ज्ञात्वैवरंगभवनेद्भुतकामकेलिः शक्त्वातयोर्गिरमपूजयदोत्तुपत्नीमुद्दीर्णक
र्णसरणां चरणायुधानाम् ३१ इति श्रीहनुमन्नाटकेद्वितीयोऽकः २

तं भ्यमेवाविष्करोति चरणायुधानामितितयोः जानकीरामचंद्रयोर्मध्ये जानकीचरणायुधानां गिरञ्चुत्ता बिडालपत्नीं अपूजयत् अत्र बिडालपत्नी
शब्दाद्विडालपूजने पनिब्रतायाः परपुरुषस्पर्शोमाभूदितिसूचितम् किमित्यपूजयत् एव मुक्तं भवति बालायाश्चेत्सिचरणायुधशब्देनैव प्रात-
रुत्स्यद्यतेनेतरथा अनः पूजिता बिडालपत्नी पूर्ववैरमनुस्मरंती चरणायुधमव्ययमश्चात्तुनस्मिन्निरुत्तेप्रातः कालासंभवादनंताभवतु यामिनीकामिनी
पनिमालिंग्याजसंस्करव मनुभवस्तित्प्रियेतोर्थः ३१ इति श्रीमिश्रदासविं हनुमन्नाटकदीपिकायां जानकी विलासोनामद्वितीयोऽकः २

अंक

१६

ननु सितारबंडश्चेदत्पत्तरः गुडोबहुतरः तर्हि किं गोरवादेव गुणाधिक्यमित्यपेक्षायामाह रमणेति भावधित्वानिषेच्यधावागुरुकृतमपि मेवदनं तथापि प्रियेण त्वया आस्त्वाद्य अमृतरश्मेरपि मंडलं वानिर्णीयतां यवैवस्त्वादातिशयस्तत्रैव गोरवमिति भावः २८ सीतामिति मनोहरतरां गिरमुद्दिरंतीं सीतां परिपूर्णकामः कामकलाविलासो यत्र अन्यथेश्वरत्वस्य क्षणिः स्यात् रामः सीतां तथा बुभुजे यथा कोपीश्वरो भूत्वानाद्य भूत्वानकिं न पुरावृभुजे नायेभोद्यतीति २९ अथेतद्वर्णनमुपसंहरति मृद्दिति प्रियायाः कापि अनिर्वचनीयादिव्या अलोकिकीस्तनश्रीराघवस्य हृदयतापंहृत् अवर्तीति हृदयः

जानकीसानंदं सोत्कंठाच प्रापावह्यमाल्हादयति रमणचरणद्युग्मेतावकं भावधित्वामधुरगिरमुदारं रामदासी ब्रह्मी-मि कृतमपि गुरुधावास्त्वाद्य निर्णीयतां मेवदनममृतरश्मेर्मंडलं वाप्रियेण २८ रामः सानंदम् सीतां मनोहरतरां गिरमुद्दिरंती मालिंग्यतत्र बुभुजे परिपूर्णकामः रामस्तथाविभुवने प्रियथानकोपिरामां भुनक्ति बुभुजे न च भोक्त्यती शः २९ मृदुसूरभिरुवर्णी स्फीतकक्षापुटोद्यल्लितभूजलतायाः संपुटालिंगितायाः करतरसेवशायाराघवस्य प्रियायाहरतिहृदयतापं कापिदिव्यास्तनश्रीः ३०

कामस्तस्य तापं व्यथां हरतीति कीदृशीमृदुःस्पर्शसहः स्तरभिः स्त्रं गंधः स्त्रवर्णं गोरो ज्वलः स्फीतः किंचिदुन्नतः सत्रासौकक्षापुटश्वतरमादुद्यतेललितेभूजलतेयस्याः सातथाकक्षापुटोद्यदिनिपाठेसएवार्थः एवं भूत्वात्कक्षापुटादुद्यतेउपरिभूजभूलेयस्याः हरतु इति पाठः तत्राशीः किंपुनः कीदृश्याः संपुटालिंगितायाः संपुटारच्चालिंगनेनालिंगितायाः उक्तं पंचसायके ऊर्ध्वं गतं म

अत्यन्तं कामबाणभिन्नासतीवीतलज्जाजानकी निधुवनेति हेरमणस्यमुखानुसारं निर्विशंकं यथास्यान्तथा मेरसनां पिबपिब आदरेवीज्ञा अत्रास्वादनमेव
पानं ननु रमित्वायास्यामीनिचेत्तत्राह प्रियायाः ममचेतः रभसशंकातं कि रभसोरताधिक्यन्ततो याशंकाभयं तेजातंकः कं पोयस्मिन् तत् एवं भूतं जा
नं रमणायाक्षमास्मीनिभावः यदा सर्वमेकं पदं रमणस्यतवयो रभसोरताधिक्यन्तस्माद्याशंकातयायः आतंकस्तद्युक्तं चेतः तदेव प्रियं यस्याः मेकुतो
नक्षमसीत्यपेक्षायामाह निधुवनेरतीधनायाबद्धीकेलिस्तयाद्रावणादिनाग्लानिभावं निः प्राणतां भजन्त्याः उक्तं च रसोदधो अंतश्च द्वंद्वे है यत्र वलं पुष्टिकृद्वेदस्याः

निधुवनघनकेलिग्लानिभावं भजन्त्यारमणरभसशंकातं किचेतः प्रियायाः अधरदशनसर्पत्सीत्कृतायाधृतायाः पिबपिबरसनां
मेकामतो निर्विशंकम् २२ रामः सानंदम् जानकीवाग्विलासमुद्धासयतिलालित्यशालिनालापेन पद्यम् वाचां गुफेन रंभाक
रकमलदलोदारसचारचंचत्तं त्रीसंजातमंजुस्वरसरसतरोद्गारताराक्षरेण प्रत्यग्नोन्निदनाकद्वुमकुसमनवामोदसंवादमैत्री
पात्रीभूतेन धार्त्रीं सुरभयनिचरस्थावरां रामराज्ञी २३

तद्विग्रामाइत्याधिक्यश्रमनिः प्राणताग्लानिः पुनः कीदृश्याः अधरस्यदशनं र्वंदनं ते

न सर्पन् निर्गच्छन् सीत्कृतं सीत्काररवोयस्याः यदा अधरदशनयोः अधरदंतयोरेव सर्पत् सीत्कृतं यस्याः उक्तं च पंचसायके द्रवतिचयदिनारी प्रौढरागा
न्नियुक्तामृदुनिधुवनयोगेदंतसंधीयोगभीरं द्रवतिरदनवासः किंचिदुन्मथ्यमूयः कथितमिहमुनीद्वैः सीत्कृतं रागकारि अस्मिन्पद्ये सीत्कृतमाविष्कृतं पुनः धृ
तायाः अंकेवश्यप्रेष्ठेयं नायिका तदुक्तं रसोदधो सीत्कृतसंज्ञाभिमुखोयस्याः सतनं प्रियोभवेदनुगः वश्यप्रेष्ठासोक्ताब्रजरमणीमंडनं यथारापेति २२ वाचाभिनि

रामराज्ञीचरस्थावरांस्थास्तुचरिष्णुरूपांधीर्वीस्त्रभयतिस्त्रभीकरोति केनवाचांगुफेनरचनयासंदभैरचनागुफइत्यमरः कीदृशेनगुफेनरभाया: अप्सरस-
स्तस्याः करावेषकमलेनयोर्यानिदलान्यंगुलयः तासांयोउदारः संप्रमादवान् संचारस्तद्रागव्यंजकं तंवीगमनं तेनवंचंतीमशब्दायानंवीर्याणाततः संजातोयो
मंजुस्वरः कोमलालापः ततोपिसरसतरोऽतिशयेनरसवान् यः उद्धारः उद्धारारच्यंगीतंतस्मिन् ताराणिव्यक्तान्यक्षराणियस्मिन्नन् तदुक्तंसंगीते सात्सतीपंचमशी
कप्रीतिमंठपिराजितम् त्रिपदंसङ्कवंगीतमुद्गारारच्यंमतंबुधैरिति पुनः पत्यग्रन्तवीनं उन्निद्रंविकसितंचतन्त्राकद्वुमकुस्त्रमपारिजातपुष्टंतस्ययोनवामो

अथरामस्तामाल्हाद्यति अरण्यंसारंगैर्गिरिकुहरगभीश्चहरिभिर्दिशोदिज्ञातंगैः श्रितमपिवनंपंकजवनैः प्रियाचक्षर्म-
ध्यस्तनवदनसौंदर्येविजितैः सतांमानेम्लानेमरणमध्यवादूरसरणं २४ वच्चंवनांतेसरसीरुहाणिभूंगाक्षमालांजगृहुर्जपा
य एणीदृशस्तेष्ववलोक्यवेणीमंगंभुजंगाधिपतिर्जुगोप २५

दस्तात्कालिकोगंधः सएवथासंवादमेवीवचनचातुरीनस्याः पात्रीभूते
नपारिजातकुस्त्रमादप्यमिति सूर्गंधेनेत्यर्थः २३ अरण्यमिति सारंगैमृगीर्हरिभिः सिंहैः मानंगैः गजैः पंकजवनैः पद्मब्रानैः वनंजलं जीवनं पुष्पनवनमित्य-
मरः कीदृशैः सर्वैः प्रियाद्यास्तवचक्षः सौंदर्येणमृगाः मध्यप्रदेशसौंदर्येणकमलवनं विजितमिति मृगादिभिररण्यादिश्चयणं दुक्तमित्याह सतांसंभावितानां
मानेचित्तोन्तोम्लानेसतिकेनापिदृष्टितेसति मरणंमुख्यंतदभावेदूरसरणं देशांतरदुर्गाश्चयणंयोग्यं अतएभिर्दुर्गमेवाश्रितमितिभावः अधिपिये अयीति कोम-
लामंचणे अपिवातवसंभावनागहीस्तमुच्चयप्रभशकासंभावनास्तपीत्यमरः २४ वच्चमिति सरसीरुहाणिपद्मानि एणीदृशस्तेष्ववच्चंविलोक्यतत्सौंदर्यार्थं

मदनेति कामाभिनाशुष्पत्योरमणीयः रामस्यसीनायाः कुचांतः स्तनमध्यदेशस्तद्युक्तेहृदियोमलयजपंकस्तस्मिन्निमभोऽलिङ्गमरोलक्ष्यते उत्पेक्षते
कीदृशः गाढंयथास्यान्तथाबद्वा अस्तिलाभंधयोयस्य अतएवउपरिविततोपक्षोयस्यउडीनासंभवात् कइवलक्ष्यते एषकुस्ममेषोः शरइव पुरुषमात्रा
गात् भशिष्टः अन्यत् रुद्यमभइति १७ द्राकृईषब्दाजेनभावाविष्करणदंसेनाभितानिद्रायद्यासा अन्यथावैजात्यमायानि जानकीपर्तिंप्रमदयनि प्रकृष्टंहर्षय

रामः तत्त्वमेधिलस्तोरस्थलनिक्षिप्तयक्षकर्दमेसानंदपतितभमरमालोक्य मदनदहनशुष्पत्कांतकांताकुचांतहृदिमलय
जपंकेगाढ़धृद्वास्तिलांघिः उपरिविततपक्षोलक्ष्यतेलिनिमभः शरइवकुस्ममेषोरघपुरवावशेषः १७ तत्रावसरे पृथुल
जघनभारमंदमांदोलयंतीमृदूचलदलकायाप्रस्फुरत्कर्णपूरा प्रकटितभुजमूलादर्शिनस्तन्यलीलाप्रमदयनिपतिंद्राकृ-
जानकीव्याजनिद्रा १८ तामोपदूरस्थामन्वानः तदनुजनकपुर्वीवक्तमालोक्यरामः पुनरपिपुनरेवाग्रायचुंबन्नतृप्तः
स्तनतटभुजमूलोरस्थलंरोमराजीमदनसदनमासीच्चुवितंपंचवाणः १९

ति हर्षप्रकारमेवाह मंदंयथास्यान्तथापृथुलंमांसलंजघ
नंतस्ययोभारः नंदोलयंतीतोलयंती पुनःकीदृशीमृदूनिस्पर्शार्हाणिचंचलानि अलकायाणियस्या प्रकटितंभुजमूलंययादशितास्तन्यलीलास्तनयोः
परिसरशोभायया एतत्यद्येनकुंचितारब्यंशयनंदर्शितं तदुक्तंकामावतारे प्रमीलादंभतोयवर्णीनिदानदिदित्सया स्वशोभादीयतेनेत्रेशयनंतद्विकुंचितम् १८
तदनुव्याजाविष्कृतभावदर्शनानंतरंरामः जनकपुर्वीवक्तंआलोक्य पुनःपुनःआग्रायचुंबन्नपितृप्तोनजानः स्तनतटभुजमूलोरस्थलंरोमराजिमदनसदनं

यसेनायास्फारोविस्तारस्तंनाशायचक्रं आविष्टलिंगत्वादसंबंदत्वंराजहंसइवलोपेष्यच् अंौणादिकः कुमुदवनवधूनांबोधेविकासेसनिनिद्रायादरिद्रो
यस्माद्दुदयेविकसितत्वान् पुनर्नसंकोचइतिभावः रतिपतेर्वाणानांनिर्वाणस्तीक्ष्णीकरणंतस्यशाणः उपलविशेषः यदा निर्वाणांमोक्षस्तस्य-
शाणः सहायकृत्कामबाणनिर्मुक्तोसत्यांसहाय्यकृदितिभावः निर्वाणस्तीक्ष्णमोक्षयोरितिचरकः उत्तेजकोपलेशाणः पक्षेष्यात्मगतेपुमानि

इत्याकर्ण्यचंद्रमंडलशाणोत्तीर्णोरतिपतेर्वाणोजानकीरामचंद्रयोर्वक्षस्थलेनिपततिइतिश्लोकाभिप्रायमवृगम्यनिष्कांतः
सर्वआलिजनः अत्रापितरुणरात्रोश्लकसारिकादीनांपद्मिणांमधुरस्वरैर्मदनोर्मीसंसूचिता रामः अकेकृत्वाजनकत
नयांद्वारकोटेस्तलांतान् पर्यंकांकेविपुलपुलकांराघवोनम्भवक्षाम् बाणान् पंचप्रवदतिजनः पंचबाणोऽप्यमाणें वर्णाणोः किंमां
प्रहरतिशनेव्याहरंतीजगाम ११ जानकी गाढंगाढंकमलमुकुलं पुंडरीकाक्षवक्षः पीठंकाठिन्यमपि कुचयोर्जानकीमान-
कीर्णा पूर्णाकामैः शिथिलमनिलस्यागमायाचकारस्फीतंनीतसदयहृदयंस्वामिनालिंग्यमत्या १२ निधरणि ५० अथजानकीरा

मयोः श्रृंगारं वर्णयति अंकेकृत्वेति द्वारकोटे द्वारायभागस्यतलांतान् जनकतनयां अंकेकृत्वा पर्यंकांकेपर्यंकमध्येनिनायआनयत् विपुलपुल
कामेनेनमुरवस्मितस्निग्धसात्त्विकोदर्शितः उत्तंचरसोदधो साक्षादीश्वरयोगोयेस्तेमुरव्यामनीषिभिर्ज्ञेया इतिद्रुढिमरतिप्रकारायेस्युः स्मि-
ग्धामतास्तएवात्रइत्यपिशनेमनसिउवाच बालायाः प्रभूतरोमांचदर्शनेनपंचबाणोप्यपरिमितबाणांति ११ गाढंगाढमिति मानकीर्णामा

र्हं अवाप्य मुखां भीरु हे स्वर्काय मुखार विंदे सुक्ते सुद्धिते सति रुद्धे इत्यपिपाठः कुमुद्धती वनितया कुमुदिन्य एव चंद्रकांतातया कृतं यद्देहै लक्ष्यं लज्जा
तेरेकस्तेन पाङ्गू कृतः रागान्वितो पिपीतत्वमागत इनिकै नैव हास्ये नैव परगामिन मेन हृष्वा यत्कुमुदिनी विकसनं तदेव हासः उक्तं च आत्मनश्च
गात् तेयस्य ज्ञाते न्यैर्यवजायते अपत्रपेति महती तद्देहै लक्ष्य मुदाहृतम् ७ रामः सर्वां प्रति कर्पूरैरिति धावाभूमी चरोदसीत्यमरः अक्षालिमक्षा
मामि

कर्पूरैः किमपूरिकिं मलयजैरालेपिकिं पारदेह रक्षालिस्फटिकांतरैः किमधटिधावापूर्थिव्योर्वपुः एतत्कर्त्यकैरवकुमहरेभ्यं
गारदीक्षागुरोदिक्षाता मुकुरेचकोरस्त्वदिप्रोद्देतुषारत्विषि ८ अमृतममृतरश्मे मंडलस्यानुभूयद्विजचतुरचकोरप्रीति
रंगारकेषु प्रभवति भवदीयाचेद्विधातुर्विधानं तदिह पुनरपिस्यात्कोन्यथाकर्तुमीशः ९ चक्रकोडाकृतांतस्तिमिरचयच-
मूस्फारसंहारचक्कातासयोगसाक्षीगगनसरसियोराजतेराजहंसः संभागारभक्तमः कुमुदवनवधूबोधनिद्रादरिद्रो
देवैः क्षीरोदजन्माजयतिरनिपतेवर्णनिर्वाणशाणः १० लितं किंदिक्पूर्वसैव कांतातस्याः मुकुरेतत्तुत्ये अन्यतस्यष्टम् ८ अंगारको

रकाशनं चकोरमवलोक्याह अमृतमिति भोद्विज चतुरपक्षिविदग्धचकोर अमृतरश्मे मंडलस्यचंद्रविंष्टस्यामृतमनुभूयचेद्वदीयाप्रीति: अं-
गारकेषु प्रभवति तत्तदाविधातुरीश्वरस्यविधानं पुनरप्यन्यथाकर्तुकः पुमान् ईशः स्यात् नकोपीतिभावः ९ अथ पंजरस्थामंदिरसारिका
सरवीनां स्वमंदिरगमनायाशिषं पठति चक्रेति क्षीरसमुद्रात् जन्मप्रादुर्भावो यस्य एवं भूतो देवश्चंद्रोजयति तमेव विशिनष्टि अंधकारनिच

समूहेशार्वरीसार्वभीमइतिशार्वरीभूपतिश्चंद्रइति ४ ननुकोकानांकृतः शोकइत्यपेक्षायामाह भविष्येऽतिगद्यम् पुनश्चंद्रमेवविधिनादि स्वैरभित्यादि
चतुर्भिः युवत्यश्च युवानश्च यूनस्तेषां यूनां अन्वैकशेषः पुमान् स्त्रियेत्यनेन स्त्रियासहोक्तो पुमान् शिष्यत इति कंदएव कंदलः स्वार्थेलच्च समूहं कुर्वन्नि
त्यर्थः अन्यतत्कगमम् ५ तत्रोदयेसरागं चंद्रमवलोक्य कविरुत्प्रेक्षते अद्यार्पानि असौशशीतत्क्षणादेव तदुदयमात्रादेव फुलंतो ये कैरवा स्त्राए
वकोशारबद्धकोशास्त्रेष्योनिः सरंतीया अलिश्वेणी फलमरपंक्तिः सैवकृपाणः रवङ्गः तमाकर्षति प्रसद्य गृह्णति दिवात्तनसुत्ता अलयश्चंद्रोदयादेव

अपिच अद्यापि स्तनन्तुं गशेलशिरवरे सीमं नीनां हृदिस्थातुं वांच्छति मान एष धिगिति क्रोधादिवालोहितः उद्दृतरप्सा
रितकरः कर्षत्यसौतत्क्षणा तु लक्ष्यते रवकोशनिः सरदलिश्वेणी लक्ष्यपाणं शशी द्य यातस्यास्त्रमनन्तरं दिनकृतो वेष्येण रागा-
स्त्रितः स्वैरंशीतकरः करंकमलिनीमालिंगितुं योजयन् शीतस्पर्शमवाप्यसंप्रतितयायुक्ते मुखवांभोरुहेहास्येनैव कुमुद्वती
वनितया वैलक्ष्यपांडूकृतः ७

सर्वपंक्तीश्च एकदेवनिः सरंति इति प्रसिद्धम् कीदृशः उद्धत् उद्दृच्छन् इति क्रोधादालोहित
वद्विनिकिं एषः मानः सीमं नीनां हृदि अद्यापि मय्युद्यते सति स्थातुं वांच्छतीति कीदृशे हृदिस्तनावेव तुंगो शेलशिरवरे यत्र द्य रागमुत्पेक्ष्य
मांडुता मुत्पेक्षते यातस्येति अनन्तरं पक्षांतरे शीतकरः अस्तं यातस्य दिनकृतः सूर्यस्य वेष्येण रागान्वितो जातः याद्यगरुणो रविरस्ति ताद्युदये
चंद्रो भूरिति भावः किं कुर्वन् स्वैरं यथेष्टकमलिनीं सूर्यप्रियां आलिंगितुं करंकिरणरूपं हस्तं योजयन् सन् संप्रति तदेवतयाकमलिन्याशीतस्य

अथतयोः रनिगृहप्रवेशमाह अस्तमिति मुकुलिनायाः नलिन्याः बांधवेविकासहेतो सूर्येऽस्तंयातेसति प्राचीभागेपूर्वदिग्भागेप्रमदं यथारथ्यात्तथासिंधुपुत्रेचंद्रेऽदितेसतिरामनंदयनीजगामकामं अनिशम् अकामानुमतोकामः स्मृहायामपिसंभत इतिधरणिः एतेन नवपाद्योतितासुंदरं रामं मंदिरं च उगात् संकलाविलासे रम्यपक्षिरवानंदनवचित्रकुलाकुलं स्वकांबूलार्हशयनं गृहं स्वरतसंदरम् ३ पुनरपिसिंहावलोकनन्यायेन चंद्रोदयमाविष्करोति प्राची

अस्तंयातेमुकुलनलिनीबांधवेसिंधुपुत्रेश्राचीभागेप्रमदमुदितेपृष्ठनारिंगपिंगे रामंकामं गुरुजनगिरामंदिरं संदरं स्वं रमोहु स्तं जनकतनयानंदयनीजगाम ३ प्राचीभागेसरागेतरणिविरहिणीक्रांतमुद्रेसमुद्रेनिद्रालोनीरजालोविकृसितकुमुदेनिर्विकारेचकोरे आकाशो सावकाशेतमसिशममितेकोकलोकेसशोके कंदपैनत्यदपैवितरनिकिरणान् शर्वरीसार्वभौमः ४ भवि ष्वेरामधापेत्यन्तनिकटवर्त्तिनिकोकलोकानामकस्मात् महोत्पातनिमित्पार्षस्थितानामपिप्रियाणामनवलोक्तः शोकसंभवः स्वेच्छकेरवकोरकान् विदलयन् यूनांमनः रवेदयन्भंभोजानिनिमीलयन् मृगदशां मानं समुन्मूलयन् ज्योत्स्नाकं दलयन् तमः कवलयन्भंभोधिमुद्देलयन् कोकानाकुलयन् दिशोधवलयन्दुः समुज्जृमते ५ भोगइति तरणिविरहिण्यपिप्राचीभागेसरागेसति

एतेन चंद्रदर्शनात् सत्योपिष्ठियः परपुरुषानुरागं कुर्वतीनिष्वनितं यतः पूर्वायाः दिशस्तरणिरतिप्रियस्तथापि सरागाजातेति भावः यत्रोदेनिरकिसेवप्रियानस्याश्वसः प्रियइत्यागमोक्तत्वात् सावकाशाइति गृहादिदर्शनमेवतत्रावकाशः तमसि शमं नाशं गतेसति कोकाश्वक्तवाकास्तेषां लोके

दिभिः सहस्रपुरीं जगमेत्यन्यथः स लक्ष्मण इति पदे न सीता नुजयो मिलयालक्ष्मणस्यापि विवाहो द्योतित इति ध्वनितम् ६० इति श्रीमि-
श्रमोहनदास विरचितायां हनुमन्नाटकदीपिकायां जानकी स्वयं वरोनाम प्रथमोऽकः १ ७ ७ ७ ७ ७
अथ तयोस्तत्र संभोगमधुरं द्योतयितुं पद्यमवतारयति प्राप्येति प्रथमयामस्तु प्रवेशको तु केन नीतस्तद्येयामवयं कथमपि नीत्वाकथमप्यवहेतुमा

श्रीराम प्राप्यायोध्यां स्वजनपरमोत्साहसंभावनाभिर्नत्वामूर्भास्विलगुरुजनं सीतयालक्ष्मणेन रामो यामवयमपिक्यं
मारनाराचभिन्नोनीत्वासीत्ताकिमिति तुरगां स्ताइयामासदंडैः १ सर्वलक्षणोपेतां देवमूर्पालयोग्यान् मेदुरमंदुरायां तुरगा
नवलोक्यमारज्वराकुलिनचित्तभांत्यावधूपुवयोर्मिंगलावलोकनायागतस्यभगवतस्तरणः किरणमालिनस्तुरगाइमेस्वभाव
तेजस्थिन् स्ताइनमसोद्धारस्ताइताः पुनः पुनः भगवंतं भास्करं द्रुतगत्यास्ताचलं नयं त्विति बुध्यादाशरथिर्जनकपुर्वी
चदंडाधाते स्तुरगान् स्ताइयामासनिशायाप्रोदायां शीघ्रमावयोः संगमो भवत्वित्यभिप्रायः २

मारनाराचभिन्न इति अन्यतर्स्तगमम् किमित्येतस्यार्थं कविरेव द्योतयति तवनारस्मद्देषः १ सर्वेति मेदुरं स्त्रिग्धचिवयोरितिधरणि बलान्
त्वां तोतामेदुरेचिन्तेतुरगां स्ताइयामास रामस्तु मंदुरायां वाजिशालातु मंदुरेत्यभरः मेदुरं च मंदुराचेति द्वैक्यम् एतेनोन्मादावस्थाद्योति
तासोकारसोदधौ प्रोदानं दायतो विरहाद्योतद्वामः उन्मादः २ ७ ७ ७ ७ ७

रतश्रीयमितिवक्तव्येवृद्धभावआर्थः भरतस्यदौ व्यंतेः श्रियं वा अविधिनाधर्मसुद्धविद्याभावेनयोदुर्नयोन्यायोराजते तस्यव्यापेधार्थश्रीरामस्य तवभृ
रं व्येमयिपरशुरामेस्थितेसनिसनकोपीत्यर्थः कीदृशो अधिज्यं धर्मस्यतस्मिन्निति अयंक्षेपश्लोकः दीकांतरात् ५६ महत्तेजे एवं क्षावं वा अन्यतस्म-
नम् ५७ निःसाणेति रसालगो मुख्यादर्थीकाहलः संकरध्वनाविनिविश्वः निःसाणो वाहिनी चाद्यविशेषः ५८ रामेऽन्ति प्रवराः देवाः प्रकृष्टो वरो

शात्वावतारं रघुनंदनस्य स्वकीयमालिंग्यततो वगाढम् विन्यस्यतस्मिन्नजमदग्निसूनुस्तेजो महत्सवधान्निवृत्तः ५७ निःसा-
णमर्दलरसालगभीरभेरा इन्कारतालरवकाहिलनादजालैः पूर्णं वृद्धवधरणीगगनातरालं पाणिधर्महेवधुपते जनकात्मजायाः ५८
रामेश्यामेसकामेस्पृशनिजनकजापाणिपूर्वदत्तं पित्रानेत्रालिपद्मे प्रवरपुरवधूमंडलानां मुहूर्ते तत्पाणिः स्पर्शसोरव्यं परमनुभ-
वतीसच्चिदानंदरूपं तत्रासीहाणभिन्नारमणरतिपतेर्योगनिद्रांगतेव ५९ वैवाहिकं कुशिकनंदनजामदभ्यवात्मीकिंगोत्तमव-
सिष्टपुरोहिताद्यैः रामोविधिसहस्रमाप्यसलक्ष्मणस्तेरानंदयन्नजनकजांस्वपुरंजगाम ६० इति हनुमन्नाटके प्रथमोऽकः १

येभ्यः तेनत्पूर्वस्वर्गरूपीसमूहानामिति नेत्रश्चेणीपद्मानियस्मिन्नतादृशो मुहूर्तेरमयतीतिरमणः सचासौरतिपतिश्च नद्वाणभिन्नासतीयोगनिद्रांगताइ
व आसीन् एतेन दिग्धप्रलयसालिकोदर्शिनः उक्तं चरसोदधीं सरवदुःखाभ्यां चेष्टाज्ञानविलपनं यदातदा प्रलयइति किंविशिष्टं तत्पाणि स्पर्शसोरव्यं
सच्चिदानंदरूपं भोक्षस्त्रवांतरगमिति ५९ वैवाहिकमिति सलक्ष्मणोरामएतेः कुशिकनंदनादिभिः कृत्वा वैवाहिकं विधिं समाप्तेः कुशिकनंदना

इदानींमुनिः श्रीरामंस्तोति धावन्दूर्जटीति यद्ययंदेवोरामोनप्राभविष्यत् नावतरिष्यत् नहि अस्याभूमोपदकः अधास्यत्कुतोनाधास्यदित्यपेषायामा
ह धावन्सववधार्थत्वरमाणः योधूर्जटे: रुद्रस्यधर्मपुत्रः शिष्यः तस्ययोपरश्चत्तेनक्षुण्णाया भस्त्रिलक्षविषयश्रेणीपंक्तिः तस्याः शोणितेनपिच्छला आच्छा-
दिनावस्त्रमतीजातेनिशेषः रुद्रशिष्यत्वेनसंहारकत्वंसूचितं प्रवीणदक्षिणोविज्ञाइतिविश्वः उत्तंभनेरवो विष्णाववष्टंभस्त्रियामधेत्यपि अवस्थ्यउत्तंभन

धावन्दूर्जटीधर्मपुत्रपरश्चक्षणारिवलक्षविषयश्रेणीशोणितपिच्छिलावसुमतीकीस्यामधास्यत्पदम् वैलोक्याभ्यदानदक्षि-
णभूजावष्टंभस्त्रियोदयोदेवोर्यंदिनकुलेकृतिलकोनप्राभविष्यद्यदि ५४ रामः पञ्चाज्ञामदन्यचरणकमलयोर्निपत्य उत्प-
त्तिर्जमदभितः सभगवान् देवः पिनाकीगुरुर्वीर्यंतत्तुनयद्विरामनुपथंव्यक्तंहितत्कर्मप्तिः त्यागः सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिव्याज-
दानावधिः सत्यब्रह्मतपोनिधेभगवतः किंकिनलोकोन्नरम् ५५ माताकानशिशोर्वर्चांसिकुरुतेदासीजनोक्तानियाकस्तातः प्र-
मदाप्रतारितमतिर्जनानिकृत्यनयः कञ्चायंभरतश्रियामंविधिनायोराजतेदुर्नयोव्यापेधार्थमधिज्यधन्वनिमयिथीरामभृ-
त्यस्थिते ५६

वा अन्यत्सुगमम् ५८ उत्तिरिति सत्यथार्थभाषणम् ब्रह्मवेदः नपः कायकृशाएतानिनिधीयंते यस्मिन् न तसंबुद्धो हेस
मयब्रह्मतपोनिधेभगवतः पूज्यस्यतवलोकीत्तरंलोकेभ्योनिरितं किंकिन अपित्तुसर्वमेवास्ति तदेवधीनयति जन्मगुरुर्वीर्यस्यागेस्त्रादृशः कोपिना
स्तीतिष्ठनितम् अन्यत्सुगमम् ५९ परश्चरामः सदयम् प्रमदयास्त्रियाप्रतारिता प्रलोभितावंचितामतिर्थस्य भरतानाभरतवंश्यानांराजां श्रियं भा-

रं वालदृदोपरित्यक्षासारुंहन्यान्वचक्कमिनिराजनीतीकीदृशांवीरवतं अजयंदृद्वजयेष्यजयमेवेत्यतोजयोपिनास्ति यथाकथंचित् अत्युपरिपुं
न्यादिवक्षणः इनिवाक्ष्यादृदोपिहंतव्यम्बेत्तव्राह त्वंनोस्माकं जात्येवब्राह्मणजात्येवपूज्योसि न क्षात्रेण अतः पूज्येवधाभावः तस्मात्त्वंकोधादि
मप्रसीदत्व आत्मवधेनास्मात्यभयशोभादेहीत्यभिप्रायः संकरोद्यमलंकारः इत्युक्तेष्युल्कटमात्मक्षात्रपणसाफल्यंश्वावयनि ४९ द्विःशरमिनिरुगम
म् ५० मकरध्वजः कामरूपः स्वर्गगमनं अत्रेयंकथा रामस्यबाणोनिरर्थकोनस्थान् चेन्मुनयेत्यजनितर्हित्राह्मणवधःस्यान् भूमोत्तर्हित्रभूत

द्विःशरंनाभिसंधत्तेद्विःस्थापयनिनाभितान् द्विदातिनचार्थिभ्योरामोद्विर्नाभिभाषते ५० रामस्तदादायधनुःसूहेलंबाणंगु
णेयोज्ययदाचकर्ष भातिस्मसाक्षान्मकरध्वजः स्वर्गनिंप्रचिन्छेदचभार्गवस्य ५१ तच्चापमाकर्षतिनाटकारावाकणमाकर्णवि
शालनेत्रा सासूयमेक्षिष्टविदेहजासोकन्यांकिमन्यांपरिणेष्यतीति ५२ भार्गवःसानुनयम् यःकार्तवीर्यस्यभुजासहस्रं-
चिन्छेदवीरोयुधिजामदग्धः ससायकेरामकराधिरुद्घटेब्राह्मण्यदेन्यप्रणयीबभूव ५३ ७ ७

पीडास्थान् एनत् ज्ञात्वापरशुरामस्यस्वर्गगमनमेवचिन्छेदेतिभावः ५१ तदाकर्षणेसीतादृत्तमाह तच्चापमिति तच्चापंतस्यमुनेश्चापंताटकाराविति
पदेनरामस्यस्त्रीषुनिर्दृयत्वमारोपितंसीतया अन्यरूपीपरिणयनेनताटकावन्ममापिमरणंस्यादितिभावः ५२ भार्गवःसानुनयंपूर्वार्द्धसुनिश्चोर्यकी
र्तनेनरामशोर्याधिक्यंद्योनितम् अनोद्दत्यंतुब्राह्मणस्वभावएवेतिद्यौनितंब्राह्मण्यंब्राह्मणस्वभावश्चेदंदेन्यंतवप्रणयोस्यास्तीति ५३ ८

इदानींमुनिः श्रीरामंस्तोति धावद्वृजीति यद्ययंदेवोरामोनप्राभविष्यत् नहि अस्याभूमोपदकः अधास्यत्कुतोनाधास्यदित्यपेक्षायामा-
ह धावन्स्त्रवधार्थत्वरमाणः योधूर्जीते: रुद्रस्यधर्मपुत्रः शिष्यः तस्ययोपरश्चत्तेनक्षुण्णाया भस्त्रिलक्षविष्यश्चेणीपंक्तिः तस्याः शोणिनेनपिच्छला अन्त्या-
दितावस्त्रमतीजातेनिशेषः रुद्रशिष्यत्वेनसंहारकत्वंसूचितं प्रवीणदक्षिणोविज्ञातिविश्वः उत्तंभनेरवो विष्णाववष्टंभस्त्रियामधेत्यपि अवस्थ्यउत्तंभने-

धावद्वृजीतिधर्मपुत्रपरश्चक्षुण्णारिवलक्षविष्यश्चेणीशोणितपिच्छिलावसुमतीकीस्यामधास्यत्पदम् वैलोक्याभ्युदानदक्षिणाभ्यु-
दानवष्टंभस्त्रियोदयोदेवोर्यंदिनक्षुत्कुलेकृतिलकोनप्राभविष्यद्यदि ५४ रामः पश्चाज्ञामदन्यचरणकमलयोर्निपत्य उत्प-
त्तिर्जमदभितः सभगवान् देवः पिनाकीगुरुर्वीर्यं तत्त्वुनयद्विरामनुपथं व्यक्तं हितत्कर्मभिः त्यागः सप्तसमुद्रमुद्रितमहीनिव्याज-
दानावधिः सत्यब्रह्मतपोनिधेभगवतः किंकिनलोकोत्तरम् ५५ माताकानशिशोर्वचांसिकुरुतेदासीजनोक्तानियाकस्तातः प्र-
मदाप्रतारितमतिर्जनानिक्षुत्यनयः कश्चायंभरतश्चियामंविधिनायोराजतेदुर्नयोव्यापेधार्थमधिज्यधन्वनिमधिश्चीरामभृ-
त्यस्थिते ५६

वा अन्यत्सुगमम् ५८ उत्तिरिति सत्यंवधार्थभाषणम् ब्रह्मवेदः नपः कायक्षेषागुतानिनिधीयंते यस्मिन् नत्संबुद्धो हेस-
मयब्रह्मतपोनिधेभगवतः पूज्यस्यत्वलोकोत्तरं लोकेभ्योनिरिक्तं किंकिन अपित्तुसर्वमेवास्त्रि तदेवधीतयति जन्मगुरुर्वीर्यत्यागेस्त्राद्वाः कोपिना-
स्तीनिध्वनितम् अन्यत्सुगमम् ५५ परश्चरामः सदयम् प्रमदयास्त्रियाप्रतारिता प्रलोभितावंचितामतिर्यस्य भरतानाभरतवंश्यानांराजां श्रियंभा-

आकृष्टेषु निधर्षणा अनाकृष्टेषु मपराजय इति धर्षणा मर्षेता भ्यां मूर्च्छितः - पुरइति अद्य पश्चृतिरामः परशुरामः मम पुरोजन्माब्राह्मणो न पराजय हेतु त्वात् स्वयमप्य हृषुकुलजातानां राजां पुत्रः पौत्रो वानवाह्मणावमानन हेतु त्वात् तेषां नदभावात् अतो यं भूलोकस्थो जनः अयं कौतुकार्थं आगतो पिदेवादिगणः मांवीरं कलयतु जानातु अवीरं वानशोर्यं ब्राह्मणे हिमे इत्युक्त्वात् मया दुष्टस्यास्य द्विजदमनदीक्षायां परिकरः करिस्य वस्त्रं यं विर्द्धो स्ति स्यात्सज्जत्वं परिकर इति विश्वः ४८ एतन्मनसि विचार्यत तु त्वयः पुनरपि शांत्यै ववदति भूमात्रमिति प्रकरणार्थः सुवोध एव कराक्षमुपस्थि

रामोपिधर्षणा मर्षमूर्च्छितः पुरोजन्मानाद्य प्रभृतिममरामः स्वयमहन पुत्रः पौत्रो वारुषुकुलभूवांचक्षिति भुजाम् अवीरं वीरं वा कलयतु जनो मामयमयमयावन्द्वादुष्ट द्विजदमनदीक्षायापरिकरः ४८ भूमात्रं कियदेतदर्णवो मिति तन्मिर्जितं हार्यते यद्वीरेण भवाद्यो नददत्ताविः सप्तकृत्वो जयम् दिंभौ यनववाहुरीद्वामिदं घोरं च वीरव्रतं तत्क्रोधाद्विरमपसीदभगवन् जात्यै व पूज्यो मिनः ४९

पति यदानन्दविजयेलाभवयमस्ति तदेश्वर्ययहणं आत्मजयघोषणं शब्दुहननं चेति तेषां तु तत्पराजये किमपिनास्तीत्याह यत् भूमात्रं न त्वन्येलोकास्त गाय्यर्णवमिति न तु सर्वाभ्युः तवापिभवाद्यो न वीरेण त्वाद्यो न शूरेण तवापिभिः सप्तकृत्वः न त्वेकवारं निर्जितं तत् हार्यते त्वयात्याज्यते आदाय-इत्यन्तिरित्वकियत् न कियदिति तदपि भूमात्रं न वनास्तीति भावः किंविशिष्टेन वीरेण जित्वाब्राह्मणे प्योददता एतेनैश्वर्ययहणमपिनास्ति तर्हि जयो भविष्यति सोपिनास्तीत्याह अयं श्लक्षणो जनः न ववाहुस्तक्षण इति त्वं तु दिंभौ द्वद्वः दिंभौ रुद्रीवालवृद्धयोरतिविश्वः वीरव्रतं ईद्वांघे

रं बालवृद्धो परित्यक्ता सारु अन्यान्वचक्कमि निराजनी तो की दृश्यां वीर व्रतं अजयं दृह्यजये प्रजयमेवेत्यतो जयो पिनास्ति यथाकथं चिन् अत्युर्वर्त्तम्
न्याद्विचक्षणः इति वाक्या हृद्यो पिहंतव्यम्बेत्तत्राह लं नो स्माकं जात्येव ब्राह्मण जात्येव पूज्यो सि न क्षावेण अतः पूज्येव धारावः तस्मान्वंको धार्हि
मप्रसीदत्वं आत्मवधेना समस्यमयधो मदहीत्यभिप्रायः संकरो यमलंकारः इत्युक्ते प्रयुत्कृतमात्मकान्वपणसाफल्यं श्रावयनि ४९ द्विः शरमिति स्तु गम
म् ५० मकरध्वजः कामरूपः स्वर्गगमनं अन्वेयं कथा रामस्य बाणो निरर्थको न स्थान् चेन्मुनयेत्यजतितर्हि ब्राह्मणवधः स्यात् भूमो चेन्तर्हि भूत

द्विः शरं नाभिसंधन्ते द्विः स्थापयति नाश्रितान् द्विदूति न चार्थिभ्यो रामो द्विर्भिर्भाषते ५० रामस्तदादाय धनुः सूहेलं बाणं गु
णो योज्ययदाचकर्ष भानि स्मसाक्षान्मकरध्वजः स्वर्गनिं प्रचिन्छेदत्वं भार्गवस्य ५१ तच्चापमाकर्षति ताटकारावाकणमाकर्णवि
शालनेत्रा सासूयमेक्षिष्टविदेह जासो कन्यां किमन्यां परिणेष्वतीति ५२ भार्गवः सानुनयम् यः कार्तवीर्यस्थभुजासहस्रं
चिन्छेदवीरो युधिजामदस्यः सप्तायके रामकराधिरूढेब्राह्मण्यदेन्यप्रणयी वभूव ५३ ७ ७

पीडास्यान् एतत् ज्ञात्वा परशुरामस्य स्वर्गगमनमेव चिन्छेदति भावः ५१ तदाकर्षणो सीतादृत्तमाह तच्चापमिति तच्चापंतस्य मुनेश्चापंताटकाराविति
पदेन रामस्य स्त्रीषु निर्द्यत्वमारोपितं सीतया अन्यस्त्री परिणयनेन ताटकावन्ममापि मरणं स्याद्विभावः ५२ भार्गवः सानुनयं पूर्वर्द्धमुनिशोर्धकी
र्त्तनेन रामशोर्धिक्षयं धोति तम् अनोद्दत्यं तु ब्राह्मणस्वभाव एवेति धोति नितं ब्राह्मण्यं ब्राह्मणस्वभाव श्वेदं देन्यं तव प्रणयो स्यास्तीति ५३ ८

दृष्ट्वात्मानं दिव्यास्त्राणां पारमं तोयेन स विप्रे विषये शस्त्रय हणं गुरुभारो यस्मिन् नान्दशात्मा हसि क्यान् श्रो वियेभ्यः वेदाध्ययनाभिहो नादिकर्मणा श्रेष्ठेभ्यः स गमम् । ४३ ४४ किंचित्कर्त्तव्यं ज्ञात्वा पुनस्तोति स्त्रीष्विति प्रवीरजननी प्रकृष्टशूरमानाएव पदेन नान्याकृत एवं इत्यपेक्षायामाह यस्येत वजनन्येण गिरिजास्पृहयां बभू

जातः सोहं दिनकर कुलेक्षविद्यः श्रो वियेभ्यो विश्वामित्रादपि भगवतः प्राप्त दिव्यास्त्रपारः अस्मिन्वंशेकथय तु जनो दुर्दशो वाय श्रो वाविप्रे शस्त्रय हणं गुरुणो साहसि क्याहिमि ४३ परशुरामः साभ्यसूयम् येन स्वां विनिहत्य मातरम् पिक्षवास्त्रमध्वास- वस्त्रादाभिज्ञपरश्वधेन विदधेनिः क्षविद्यामेदिनी यद्वाण ब्रणवत्त्वनाशिरवर्णिणः क्रोंचस्य हंसच्छलादद्याय्यस्थिकणाः पतंति स पुनः कुद्दो मुनिभार्गविः ४४ स्त्रीषु प्रवीरजननी जननी तवैव देवी स्वयं भगवती गिरिजापियस्यै त्वद्दोर्वशीकृत विशारवम् रवावलोकप्रीडाविदीणहृदयास्पृहयाबभूव ४५ हारः कठेविशतुय दिवातीक्षणधारः कुठारः स्त्रीणानेत्राण्यधिवसतु सरवकं जलं वाजलं वा संपश्यामो झवमपि सरवे प्रेतभर्तु मुरु रवं वायद्वातद्वाभवतु नवयं ब्राह्मणो षु प्रवीराः ४६ परशुरामः तथा पिसाभ्यसूयं यच्चापर्मीशाभ्युपीडनपीतसारप्रागप्यभज्यतभवास्तु निमित्तमात्रम् राजन्यकप्रधनसाधनमस्मदीय- माकर्षकासुकमिदं गरुडध्वजस्य ४७ वेति अहं चेद्दक्ष पुत्रमानास्यामिनि स्पृहयां हेतुमाह त्वद्दोर्वशीति विशारवः शिरिवाहनः संदोधदाक्रोंच

गिरिजयार्थं गतस्तदापरश्वनायुद्देपराजित इति ४५ ४६ पूर्वं गरुडध्वजस्य इदानीमस्मदीयं इदं कार्षुकं आकर्ष रणोनाप्रधनं युद्धमिति धनं जयः ४७

क्तपूर्णप्रतिवचनंतेषांसत्रियाणांरक्तेनपूर्णनिष्पादितप्रतिवचनं प्रतिकरणीयं यस्मिन्नतत् यत्तिलकुशयवादिसूचकं वचनं तद्वक्तेनैवसंपादितमिति भावः एवंभूतोपिभवतानज्ञानस्तदाश्वर्यम् ३८ पुनराश्वर्यमनुवदति हेराममर्दीयकुठारः तेतवस्मृतिंस्मरणविषयं नप्राप्तः किंतु प्राप्तेन भावनादृत्येत-कृतमिति भावः ममानादरणमेवाश्वर्यम् किंविशिष्टः कुठारः कृतवीर्यस्यापत्यं कार्तवीर्यः सचासो अर्जुनश्वतस्याभ्यन्नाएवविपिनं तस्यकर्तनली-

आश्वर्यकार्तवीर्यार्जुनभूजविपिनच्छेदलीलाविदग्धः केद्यूरप्रथिरलोक्तरकषणरणत्कारघोरः कुठारः तेजोभिः क्षवगोवप्रलयसमुदितद्वादशाकोनुकारः किन्नप्राप्तः स्मृतिं तेस्मरदहनधनुर्भगपद्युत्कक्ष्य ३९ रामः सभयम् वाङ्कोर्बलं नविदितं नवकामुक्तस्यत्रैवं बकरस्यमहिमाननवापिसेषः तच्चाफलं परशरामममक्षमस्य डिंभस्यदुविलसतानिमुदेगुरुपाम् ४० अयं कंठः कुठारस्तेकुरुरामयथोचितम् निहंतुं हनुगोविधानभूरारघुवंशजाः ४१ भोव्रह्मनवतासमनधटते सयामवार्तापिनोसर्वेहीनवला वयं बलवतां यूयंस्थितामृद्देवि यस्मादकगुणशरासनमिदस्यक्तमुर्वभुजामस्माकं भवतो यतो नवगुणं यजोपवीतं बलम् ४२

लायांविदग्धः पुनः तेजोभिरुग्यः दुष्वेद्यः अन्यतक्तगमम् कषणं धर्षणं समाइतिधरणिः वहुत्वमुत्करोवान्नित्यपि ३९ वाङ्कोरिति अंवकोरुद्रस्तस्येदं धनु त्रियं बकम् तनिमेनिवापादः तवतनो भावः तनिमानिः सारत्वमितिडिंभोमाणवकः शिश्नरितिविश्वः एतेन धनुर्भगस्येषत्करत्वं कथितम् ४० इदार्नांग र्मिताक्षेपमाविष्करोति अयमितिसंगमम् ४१ पुनरपिसवैदग्ध्यमाक्षिपति भोव्रह्मनिति ४२ ७ ७ ७ ७

अरेरे इत्याक्षेपे अकांडमनवसरं प्रचंडोयो दोर्दोंतयोः कोदंडरबंडनस्त्रपो यश्चंडिमाचंडत्वं तदांबरेण जगच्यं कथमा पूरितं कांडोर्खी दंडवाणा वर्वर्गं वसरवारिषु इत्यमरः जातमांत्वं नवेत्सिकिं भूतं सकलवस्त्रमती पृथ्यीतस्याः मंडलस्य ये आरबंडलाइंद्राः राजानस्त एव कुमुदिन्यस्तासां पक्षस्य यालक्ष्मी गात् राज्यादिरूपात्तद्वणे सूर्यं तंकं येन कार्तवीर्यो नृप इत्युक्तः ३६ तदेवाह तर्कन्याय्यं शोषं सूर्गमम् ३७ हेमंदकार्यकार्यमूढमेस्वभावः सर्वभूते न आमितुविदितः न ज्ञातो न अपितुविदित एव अहो यद्वतान ज्ञातस्तदाश्चर्यमित्यहो पदेन ध्वनितं स्वभावमेव द्योतयति किं विशिष्टस्य मे क्षत्रसंताने यो रोषस्त

अरेरेनिजकुलकुमलिनी प्रालेयवर्षदाशरथे कथमकांडमदांतप्रचंडदोर्दोंडकोदंडरबंडचंडिमाडंबरेणा पूरितं जगच्यम् सकलव स्त्रमती मंडलारबंडलकुमुदिनी पक्षलक्ष्मी हरण किरणमालिनं नमांवेत्सियेनोक्तः कार्तवीर्यः ३६ सहस्रबाहुस्त्रमहं द्विबाहुस्त्रं सैन्ययुक्तो स्यहमेकाग्रं त्वं चक्रवर्तीमुनिनंदनोऽहं तथापिनोपश्यतु तर्कमर्कः ३७ उत्कृत्योत्कृत्यगर्भानि पिशकलयितुक्षत्रं संतानरोषादुदामस्ये कविंशत्यवधिविशासतः सर्वतो राजवंशान् पित्र्यं तद्रक्तपूर्णप्रतिवचनमहो मंदमंदायमानकोधायेः सर्वतो मेसरवलुनविदितः सर्वभूतेः स्वभावः ३८ स्मान् गर्भानि पितृकृत्यउदरान्तः सार्यशकलयितुं रवंडयितुं उदामस्यगतदयस्य पुनः सर्वतः सर्वान्तर्वीकृद्वतरुणस्त्रपुरुषान् राजांवंशो षुजानान् क्षमियान् एकविंशत्यवधिएकविंशत्यारं विशासतः धातयतः पुनः पित्र्यं पितृणामिदं पित्र्यं तर्पणादिप्रयोगेद्वितीयामंदायमानः कोधायिर्यस्य यथापित्र्यमकरवंतथातथाधांतकोधोऽभवमिति भावः किं विशिष्टं सर्वतः इति सर्वयास्यान यान द्र

रव्यातः सोयमितिपूर्वेणोवसंबंधः असोकः येनकुठारेण स्त्रीबालवृद्धावधिस्थियश्वबालाश्ववृद्धश्वतत्पर्यंतं यद्दननविधानं तस्मिन् प्रवृत्तेस-
नि भूरिच्युतस्तुधिरसरिद्वारिपुरे अभिषेकः सर्वं हननव्रतं पूर्णिस्त्रानं अकारिकृतं यूनांकावाचेतिभावः किंविधिष्ठेवारिपुरेनृपाणांयावद्वावसा-
मांसांच मस्तिष्कं सेदूइतिभाषायोतेवांप्राग्भारः संमर्द्दैयस्मिन् श्रीर्षप्यमांसंमस्तिष्कमितिविश्वः प्राग्भार व्रजसंभर्द्दैत्यर्पि किंविशिष्टः कुठारः
राजन्यानां उन्नतांसाएवकूटाः गिरयः तेषांकथनेदारणेपद्मीरटंतीघोराधारायस्यसः कथनोज्जासनीत्यपीत्यमरः ३३ भोमुने मन्मथोन्माधि

गद्यम् जामदश्यः क्रोधं नाटयित्वाऽहके नेदं कुपितकालदंतपत्रांतरालमिच्छताधनुर्भग्नं रामः साशंकम् पर्वत्यानिज
भन्तुरायुधमितिम्लानं यदभ्यर्चितं निर्मोक्तं नवलितं यत्सादरं नं दिना भव्ययच्चिपुरेधनं धनुरिदं तन्मन्मथोन्मा-
थिनः सत्येवं मधिरामनामनिभुविदेधाकृतं हृश्यते ३४ जामदश्यः स्फीतफूल्कारप्रफुल्लनासापुटकोटरोद्धीर्णप्रभूतगर्वा-
नलोच्छलितकालकूटधूमस्तोमाच्छादितदिङ्मंडलः ३५ नः कृदस्यतद्दुःप्रयेवमासुपश्चिष्यमामासाद्यहिधाकृतं मध्यतोभग्नं
हृश्यते ओपश्लेषिकोयमाधारः भक्षि एवं सति भूमो एवं धनुर्भग्नं कृत्वा सतिवर्तमाने अन्यतस्कगमम् समोनिर्मोक्तं चुक्तेम्लनं शबूणां हर्षस्यकृरी-
त्रिपुरं इधनं दायं यस्यतन् ३४ ब्रातः स्तोमः समूहोस्त्री अन्यतस्कगमम् स्फीतेन फूल्कारेणप्रफुल्लानासापुटापद्मानासाविवरापद्मानुद्धीर्णविहितम्
तः प्रभूतोमहान् गर्वेऽहं कारोयस्यताहशरीषानल एव कालकूटं विषं तस्यधूमस्तोमेनाच्छादितमावृतं दिशांमंडलं समूहोयेनटीकांतरात् ३५

ठास्संभौतयोर्विष्वाजमानायाज्याधातश्चेणीप्रत्यंचिकास्फोटनपंक्तिः तस्याः संज्ञयासूचनेनांतरितास्चस्मिन्विजापितापृथ्वीचक्ष्यविजयस्यपश्च-
त्तिर्येनसः नामसूचनयोः संज्ञेतिविश्वः वक्षः पीठे पृष्ठत्वानुवाणान् संक्षणुवानः तीर्थणीकृष्णाणः घनानियानि अस्त्वाणितेषांवर्णैः यःकिणः
तेनकठिनेमांसासृग्भरणंकिणः इतिधरणिः क्षवियाएववनगजास्तद्वननाथेयासृग्यातस्यांकोतुकमस्यास्तीनि ३१ एवंभूत
सामित्रेनंहस्तालक्ष्मणः रामंस्मारयनि हेराम अयंसोस्तिसकः यःपैरवसंगरे अतिभयंकरे रणेऽद्वतं अनधं यथास्यात्थाकुठारेणपरशूना अ

सोयंसप्तसमुद्रसुद्रितमहीयस्यार्जुनस्योद्दतंछित्वापैरवसंगरेतिजरठंकंठंकुठारेणयः रेवातीरनिरोधहेतुगहनंबाहून् स
हस्तंजवात्कांडकांडमरवंडयस्तितृवधामर्वेणवर्षीयसा ३२ येनभ्रिः सप्तकृत्वानुपबहलवसामांसमस्तिष्कपंक्त्राग्भारेकारिभा
रिच्युतसधिरसारिद्वारिपूरेभिषेकः यस्यरुद्धीवालद्वृद्वावधिनिधनविधेनिर्देयोविश्वुतोसोराजन्योच्चासकृटकथनपद्मरटन्
घोरधारः कुठारः ३३

र्जनस्यराज्ञः कंठंछित्वा पूर्वंमूलादुल्लत्यपश्चात् जवात् वेगेनबाहुसहस्तंकांडकांडं अस्वंडयत् नन्वर्जनो-
त्यबलइतिचेतनाह सप्तभिः समुद्रैः सुद्रितावेष्टिनावस्तमतीमहीतस्याः पालकस्यकिंविशिष्टंकंठं अतिजरठं अतिकठोरं समोजरठकर्कशा वितिविश्वः की
द्वृक्वाहुसहस्तंरेवानर्मदानतीरनिरोधायहेतुमूतंगहनंस्तीभिः कीडन् येनभ्रजसहस्तेणसरित्यवाहमेवारुणतनद्वुजसहस्तंकेनहेतुना अस्वंडयत् वर्षी
यसावृद्विंगतेनपितृवधजन्यकोधेनेत्यर्थः ३२ रामंस्मारयित्वापुनस्तत् परशंस्मारयनि येनेति यस्यपरशुरामस्यासोकुठारोविश्वुतः सर्वतोषि

मुनिराजगामेतिपूर्वेणसंबंधः पृष्ठनस्तूणीहृष्यनिषंगयुग्मंधत्तेएतेनसंवेदितीयांतंयोज्यंरुश्चित्तलोभृगः मंजिष्ठयारक्तंमांजिष्ठकंवासः उक्तंच
ब्रह्मव्रतधरोवासोवसानोरक्तमुन्मानिपाराशरः किंविशिष्टोसुनिः दंडः अर्शआदिष्योऽचू प्रधास्तोदंडोस्यास्तीनिदंडः ब्रह्मव्रतेपित्रव्रदम
नेपि पुनःकिंविशिष्टः नक्षित्यरः श्रेष्ठोयस्मात्सः अपरःपुनः पैप्पलः पिप्पलोब्रह्मसून्मस्यास्तीनिपैप्पलः स्वार्थेनद्वितः अर्शआदिष्ये

चूडाचुंवितकंकपत्रमभितस्तूणीहृष्यपृष्ठनोभस्मस्तिग्धपविभलांछितमुरोधत्तेत्वचंरौरवीम् मौज्यामेष्वलयानियंवित
मधोवासश्चमांजिष्ठकपाणीकामुकसाक्षसून्मवलयंदंडोपरःपैप्पलः २९ पैप्पलसंसमुपवीतलक्षणंमातृकंचधत्तुरुद्वितंद
धत् यःससोमइवधर्मदीधितिःसद्विजिह्वाइवचंदनद्वमः ३० आजन्मब्रह्मचारीपृथुलभजशिलास्तंभविष्वाज्ञमान
ज्याधातश्रेणिसंज्ञानतरितवस्तमतीचक्कजैवप्रशस्तिः वक्षःपीठेघनास्त्रवणकिणकर्तिनसद्युवानः पृष्ठत्कान्त्प्राप्तोराज
न्यगोष्ठीवनगजमृगयाकौतुकीजामदन्धः ३१

३२ चूयज्ञोपवीतवान्मृतिः अश्वत्थेब्रह्मसून्मेचपिप्पलोस्त्रीगुणोष्पितिधरणिः
रेत्परंपैप्पलमितिपाठे अश्वत्थस्यदंडधत्तेविभृयासेष्यलंदंडंब्रह्मव्रतधरः सदेत्युक्तत्वात् अपरःपैप्पलंदंडंधत्तेइतिवाअर्थः समुच्चयोयमलंका
पदार्थानामनेकेषांयन्नेकस्मिन्निबंधनम् एकयाक्रिययाविज्ञेः सप्तोक्तोतिसमुच्चयः वैरिणोरपिवीरशान्तरसयोरवयुत्त्यायोजनं अदोषाय
युत्त्याकृतोपिसंयोगस्तयोर्बाटुनदुष्यतीत्युक्तत्वात् २९ ३० आजन्मेति एवंभूतोजामदन्धः संप्राप्तइत्यन्धः पृथुलोमांसलोकजावेवशि

उच्चेराकाशमेलनं ऐक्यतां न तु भूमोतथासति भूलयः स्यात् एतत्स्यद्येनाद्बुतरसो दर्शितः उक्तं च मदीयरसो दधौ यामोचितेविर्भावैः पुष्टिं यातारनि हीवि
समयजा रसोद्बुतास्यः सः स्यात् पूर्णोपिस्याद्विभावो ब्र २६ तमेवाद्बुतरसंविशिनष्टि रुधन्निति आर्योरापस्तस्य भुजवलेन दलद्वज्यमानो यः कोटं
इः धनुस्तस्य कोलाहलः शब्दादं वरः अयं उन्मीलति प्रकटीभवति किं कुर्वन् विधेः ब्रह्मणः अष्टश्रुतीः कर्णान्निरुधन् व्याद्वणवन् अष्टौदिशः मु-
वरयन् प्रतिष्ठनिना वाचालिताः कुर्वन्महेश्वरस्याष्टमूर्तीः क्रोडयन् व्याकुलयन् तथाचागमे भूर्जलं वह्निराकाशं वायुर्यज्वाशशीरविः इत्य

रुधन्नष्टविधेः शक्तिर्मुखरयन्नष्टौदिशः क्रोडयन् भूर्तीरश्च महेश्वरस्य दलयन्नष्टौ कुलक्षमाभृतः तान्यक्षणाबधिराणिप
न्नगकुलान्यष्टौ च संपादयन्नुन्मीलत्ययमार्यदो वर्लदलकोदंडकोलाहलः २७ गद्यम् जामदग्धः त्रुट्यद्वैरवधनुः कोला
हलाभृषीभूर्त्तिनः प्रलयमास्तो इदूतकत्यातानलवत्प्रदीप्तरोषानलः यद्वभंजजनकात्मजाष्टतेराघवः पश्चपतेर्महद्द-
नुः तद्बुरुणरवेणरोषितस्त्वाजगामजमदमिजोमुनिः २८

ष्टौभूर्त्तयः इंभोर्मगलं जनयन्तु नः इत्यष्टौ कुल-
क्षमाभृतः कुलगिरीन् विस्फोटयन् तानाहागमः विजयः कुमुदोनीलो निषधो हिमवानथ जयंतः कालनिषधो चाहीकोष्टौ दिग्द्रयः एते पूजन
विधाने पन्नगकुलान्यपितव्रेव नागसर्पेरगारवुभुगदं शूकविजद्यगो मायिकामृतपालेयशेषाच्चाष्टजातयः सर्पतिप्रोदितः सर्वेषु पंकजय
थास्थलजेष्वपिकमलमिति अस्तिंदन् भूतलमिति पद्मनकेचित् परंति तत्प्रक्षिप्तमस्ति रुधन्नित्यनेनेकार्थत्वात् २७ २८ ५

धनुषोमहत्वर्णनेनरामेमहत्वमवतारयति शंभाविति शंभोरुद्रेयदुणवल्लरीं प्रत्यंचिकामाकृष्यकर्णानिकमुपनयतिसतितदानिपुरावरोधसुदृशांकर्णो
त्यलयंथयः अश्यंति यदाच इमांगुणवल्लरीं उन्मुच्यपरित्यज्यस्वं आत्मीयं प्रकोष्ठकं आस्फालयति तदातासामेवभिपुरस्कृदृशांवलयनिकं कणानि
भिद्यांते तदीदृग्धनुर्दशरथिनाभमितिमहत्वम् २४ नन्ववतदुत्थापनमेवपणः किमर्थं नद्रामेण भग्नमितिवेत्तवाह तत् एशं धनुः रामहस्तनीर्थेदेहं
मुमोचत्यक्तवत् किमर्थं निजपुरश्चरणाय पापप्रणाशार्थं कथं पापसं भावनाब्रह्माचमानाच ब्रह्ममानरोतयोर्विधः तेन पातकिनो यो मन्मथारिक्षमा

शंभोयदुणवल्लरीमुपनयत्याकृष्यकर्णानिकं अश्यंतिविपुरावरोधसुदृशांकर्णोत्यलयंथयः स्वं चास्फालयतिप्रकोष्ठकमि
मासु उन्मुच्यतासामहो भिद्यांते वलयानिदाशरथिनानद्वयमेशं धनुः २४ तद्वल्मानृवधपातकिमन्मथारिक्षमांतकारिकर-
संगमपापभीत्या एशं धनुर्निजपुरश्चरणाद्यनुनंदेहमुमोचरधुनदनपाणीर्थे २५ चुट्यद्वीमधनुः करोरनिनदस्तवा
करोद्विस्मयं त्रस्यद्वाजिरवेरमार्गगमनं शंभोः शिरः कपनम् दिग्दंतिस्मवलनं कुलाद्विचलनसप्तार्णवोन्मेलनं वेदेही
मदनं मदांधदमनं वैलोक्य संमोहनम् २६

तकारिणीनयोः करसंगमाद्यतसंसर्गपापं तद्वित्याप्यन्योपिपापः तीर्थं देहं त्यक्ताशन्दोभ
वतीति प्रसिद्धम् २५ तत्र स्मिन्नवसरे चुट्यद्वज्यमानं भीमोरुद्रः तद्वल्मानस्यकरोरः पुरुषोनिनादः सविस्मयं आश्वर्यमकरोत् तदेव धीतयति
त्रस्यं तोवाजिनो यस्यासो त्रस्यद्वाजीसचासोरविश्वतस्यशब्दश्वरणमाचेण त्रस्ताभ्यस्य रवेरमार्गगमनं अकरोदितिसर्वत्रानुवद्यते सप्तार्णवानां

भूम्येवकिंविशिष्टाविभवनजयलक्ष्मीः यत्वास्तोविभवनं जितं भवतीतिभावः धनुरारोपणेन तद्वासिजनावनात् १८ इत्युक्तेश्वीरामः सर्वे
गात् नोवलोक्यतदुत्थानं नादयति अवरामेचिवरसः प्रतिपाद्यते धनुः स्थानेतिर्युज्जुरवभुपविश्वायाः जानक्याः कपोलेस्मरस्मेरं सकामस्मितं यथास्थानं
जामिनुवक्षकमलं निजमुखारविंदप्रतिबिंबं पश्यन् एतेन मधुरसोदर्शिनः किंविशिष्टेकपोले करिकलभः करिशावकस्तस्य दंतयोद्युतिं किंवित्
तातो ज्वलतां भुष्यातीति एतेन सीतायां अपि चरमकेशोरलमुक्तम् स्वयं वरागतरक्षः सेनाकोलाहलं च शृण्वन् वयं बलाद्विष्यामः इत्येवं रूपं

श्वीरामः कपोलेजानक्याः करिकलभदंतद्युतिमुषिस्मरस्मेरं गंडोडुमरपुलकं वक्षकमलम् मुहुः पश्यन् शृण्वन् रजनिचर
सेनाकलकलं जटाजूट ग्रंथिं रचयति रघूणां परिदृढः १९ गृहीतहरकोदंडे रामेपरिणयोन्मुखे पस्पदनयनं वामं जानकी
जामदग्धयोः २०

एतेन भयानकोदर्शिनः जटाजूटसमूहग्रंथिं रचयति अनेन वीररसोदर्शिनः ब्रनिस्तु सदाजटेत्यमरः गंडोडुमरपुलकं गंड-
व्यापकं एतेनोद्गास्वरारव्यः स्मिग्धसात्विकोदर्शिनः रसवयोपिऊडुमरः प्रचंडः परिदृढोधिपः उक्तं मदीयरसोदधौ शबलत्वं हिरसानां सर्वेषामेव जायते
यन्नदशमः सोवनिरुक्तश्चिवरसः सर्वरससारः १९ धनुरुद्वरणडंबरेसीताजामदग्धयोः शशाशूभं द्योतयति गृहीतेति पस्पद अस्फुरत् तदुक्तं वसं
तराजे चक्रवर्मं सृगदधो जयकारिभृशं त्वरा तदेव पुरुषस्यारात् सुरितं भयशं सनभिनि २० ४५ ४६

इदं द्वितीयं पृथ्वीं भूजंगमं चेति तत्त्वितये तस्मिन् वित्तये भूभूजंगम कूर्मरूपे दधीषां धर्तु मिञ्चां कुरुते ति २१ अब भूतार्थे यातीत्यादि वर्तमान निर्देशः कवेर्त्तात्कालिकानुभवेन फटायां तु फणा दृयो प्रित्यमरः वृंहितकरिगर्जितमित्यमरः पुरजितमित्पुरजेतुः रुद्रस्य २२ अथ धनुष्मंगेनानारसा नुभवा चित्रसंदर्शयितुं पद्ममवतारयति उद्दिष्टमिति कोशिके वत्सलरसोजातः अबहर्षः संचारी हृष्णो त्पुलका इतिज्ञानम् भूपेषु भवानक

लक्ष्मणः रामेसङ्गं धनुकुर्वति सति पृथ्वीदीनि भुवना न्यधोया स्थंतीत्याशंक्याह पृथ्वीस्थिराभव भूजंगमधारये-
नात्वकूर्मराजतदिद्वितयदधीथाः दिक्षुजराः कुरुततत्त्वितये दधीषां रामः करोति हरका सुकमाततज्ज्यम् २१ लक्ष्मणः
रामं पृथ्वीयानि विनम्रता फणिपते नम्बफणामेंडलं विभवत्कूर्मराजसहिता दिक्षुजराः कातरा आतन्वं निचवृं
हितं दिशिभूते यादिशिभूते साधं धराधारिणो वेपंते रघुपुंगवे पुरजितः सज्जं धनुः कुर्वति २२ उद्दिष्टसंसह कोशिकस्य पुलके यादं
मुख्येनामितभूपानां जनकस्य संशाधयित्या साक्षसमास्फालितम् वैदेहीमनसासमंच सहसा कृष्णतो भागवत्पौदाहं कृति
दुमदेन सहितं तद्भूमैशं धनुः २३

रसः अबदेन्यं संचारी देन्यादेव मुखनमनं अबभीषणाविविधात व्रभ्रभावेनेव रामेभीषणत्वं जनके-
रुणारसोजातः अबग्लानिः संचारी साचां धेर्जनाआध्यनुभावः संशाधय इति ज्ञानं वैदेह्यां मधुररसोजातः मनआकर्षणमेवात्रानुभावः रामेवीर-
सः अबस्पद्वीपनं परशुरामागतेन ज्ञानं अबसर्वरसानामुद्दीपनविभावो रामएव २३

स्यते हरेण नै पुण्ये न सार्वं कैलासं नेतृगुणं उधनवतः उच्चैर्ह दिधारयतः ईह भेताने हर्गिनि ज्ञानवतः हरो नै पुण्यरुद्रयो रिति चरकः गुरो नै तृगुणे अंक.
 भावे कैलासे स्त्रीहरे पिते भाश्वतः च पुनः बलभयादेव्या सार्वं देवी धोतमानावल्लभा कार्यकार्यं परीक्षातया सहेत्यर्थः कार्यकार्यविचारेक्षा
 वल्लभाच जयध्यनिरिति विश्वः किं विशिष्टं नेतृगुणम् हेरं बषणमुखवृषाणाया प्रमथा: विद्यास्ताभिराकीर्णयुक्तं हेरं बोगणो शस्तस्यैवाग्रपूज्यत्वं विभ्र
 नाशाय विद्याषणमुखवृष्यैव शत्रुसंहारविद्यावृषोधर्मस्यैव लोकपालनमिव एताभिर्युक्त एतद्विशेषणवयेण सद्गुणशालित्वातिकल्पत्वरं जित लोकत्वा
 दयो गुणादर्शिता: हरेण हर बलभयाचेति पदद्वये न विद्याबलत्वमुक्तम् किंतत् हरो रुद्रस्तद्वत् यथा रुद्रः सर्वजानानि तथासिलनेतृगुणान्

जनकः शृणु तजनककल्पा: क्षमिया: शत्वकमेतेदशवदनभजानां कुंदिताय वशक्तिः नमयति धनुरैश्यस्तदारोपणे
 न विभवनजयलक्ष्मीर्जनकीतस्यदारा: १८

जानतः तवधनुरुद्धरणमात्रेकापरीक्षेनिभावः १७ जनकोपि पुरोहितभाक्षिष्य
 स्वप्निज्ञानं राज्ञः श्रावयति जानकी जनपृष्ठजनकः जनानां समूहो जानकं जानकमस्यास्तीति जानकी जनसमृद्धिभान् अन्यथा सीतावर्णनेन
 वैरस्यत्वमायाति अतो जानकी पदेन जनक एव एनेनैतस्यनिर्भयत्वं सूचितं भोक्षविद्या: शृणु तकिं विशिष्टाजनककल्पाजनकोरुद्रः वलेन ततः
 किंचिन्न्यनाइत्यर्थः लोकरुद्रनृपव्याजतातेषु जनकः पुमानितिधरणि: शत्वकमिति पाठे जनकस्य मम शत्वकं पर्णं शृणु त तमाह यवधनुषि
 दशवदनभजानां शक्तिः कुंदिताजानातदैशं धनुः कोपि नमयति तदारोपणे नैव मैथिलीतस्य तदारोपणकर्तुः दाराः स्यान् दारशब्दे

समासः रजसः प्रकृतेः परंपरोरजः परब्रह्मतदूपाणि यदा तस्यदृत्तानिशीलानि अज्ञान्वरंतीनिशेषः ननु महीयान् कथं याचते इति चेत्तत्राह साधारणो निरातं कन्यामन्यो पियाचते किं पुनर्जगतां नेतास न् पौत्रः परमेष्ठिनः १२ १३ १४ धनुराकर्षणो रावणशक्तिं द्योतयति काङ्क्षया दृशकं धरः माहेश्वरं ध-
नुः कष्टुमाकष्टुयोग्योस्ति किं भूतः शंभोः आवासस्थानम् अचलं उत्ते सुं उद्धर्तु भजकोतुकमस्यास्तीनिगुरो गृहमुद्धर्तुं किं पुनः तन्द

पुनः रामं प्रतिपुरोहितः संसंतादुत्तलैः सुरसहचरी चामरमस्तरं गैरुन्मीलदुजपरिघसौरभ्यशक्तिना स्वयं पौलस्त्येन विभुवनजिताचेता सिद्धतामरे रामत्वं माजनकपतिपुर्वीमुपयथा: १३ जनकः माहेश्वरधनुः कुर्यादधिज्यं चेददामिताम् पुरोहितः
गुरोः शंभोर्धनुर्नैर्चेच्चूर्णनां नयनिक्षणात् १४ जनकोविहस्य शंभोरावासमचलमुत्क्षेत्रुभजकोतुकी माहेश्वरधनुः कष्टु
महतेदशकं धरः १५ जनकसरवेदमाह माहेश्वरोदशायीवः क्षद्राश्चान्येमहीभजः पिनाकारोपणं शतलं हासीनेकिंभावे
व्यनि १६ सांद्देहरेण हरवल्लभयाचदेव्या हेरव्यषट्मुखवृष्टप्रमथावकीर्णम् कैलासमुद्दृतवतोदशकं धरस्य केयं चतेधनुषि
दुर्मददोः परीक्षा १७

तुरितिभावः १५ दशायीवोधनुरारोप्यत्वालंकानेष्वनि अथवाकश्चिन्तृपः त्वां दूरदेशं नेष्वतीतिरवेदित्यर्थं शक्तासीनापु-
नः रिद्यमानातदेव पद्यं पुनः परति कमटपृष्ठकरोरपिनि पुनः परितं पुरोहितः सकोधम् १६ हेदुर्पददुर्वीरायहधनुषिदशकं धरस्यदोः परीक्षाभजव-
लज्जानरूपाकानकापितेन वद्यं धनुरधिज्यकरणरूपापरीक्षाकानकापीत्यर्थः किंविशिष्टस्य कैलासं गिरिदृतवतः अन्यत्तु संगमम् यदा किंविशिष्ट

गात् मामादिश आज्ञापय भूत्यस्य ममयत्कौतुकं आश्चर्यकर्तृबलं तत्पश्य पश्येत्यादरेचीप्याकिंबलमिति चेत्तन्नाह एतद्वत्तुः प्रोद्धुर्भूमेः प्रति
सामितुं न धीकर्तुं प्रचलितुं कोणगुणालोकनाय च पलयितुं नेतुं इतो गमयितुं निहंतुं भग्निकर्तुं क्षमोस्मि किं पुनराकर्षणमात्रमिति भावः पिनाको
गवं धनुरित्यमरः ममैव वैद्यशीशक्तिः भवंतस्त्वं ब्रह्मांडोद्धरणसहाइत्योनिम् ११ तयोरेवं वदतो रेतदंतर मासाद्यरावणपुरोहितो जनकमनु
दति भोजनकइयं सर्वेत्तमादुहिताकस्मेचिद्याचतेपि वरायदानव्यैव असौ प्रसिद्धः कुलाचारः एतेन कोलिन्यमुक्तम् लंकापतिरनेनेश्वर्यमुक्तम्
कीडामशकीकृतविभूवन एतेन कल्पत्वमुक्तम् भजकीडानिर्जितविभूवनः यदा भजकीडामशकीकृतं निश्चेतनीकृतं विभूवनं येन दंशा-

रावणपुरोहितः दानव्येयमवश्यमेवदुहिताकस्मेचिदेनामसोदोः कीडामशकीकृतविभूवनोलंकापतिर्याचते तत्किंसूद्धव
दीक्षसननुकथागोष्ठीषु नः शासतेत हृत्तानिपरोरजांसि मुनयः प्राच्यामरीच्यादयः १२

चेतनयोर्मशाइति विश्वः मश एव म-

रुः एवं भूतोरावणः एनां स्वयमेव याचतेत तत्स्मादज्ञातार्थवदीक्षसेविचारयसि ननु वितर्केषां भवाः प्राच्यामरीच्यादयो मुनयः तद्वत्तानिरावणव-
निकथागोष्ठीषु नः अस्मानशासतेकथयंति किं भूतानिपरोरजांसि शस्त्रानि यदा रजोऽस्यो भूरेणुभ्यः पराणिअधिकानि परोरजांसि परस्पराद्वं निपात-
यते भोजराजः इत्यादिविशिष्टगुणोदयाचते तस्मादस्मेदातव्यमिति भावः ननु कथागोष्ठीषु तस्यासनीनिपाठेनु इति वितर्के गोष्ठीषु पुरावृत्तव-
पारकृतस्य रावणस्य कथाइयन्मिति रूपकाचित्साऽसतीमिथ्यानसत्येवेत्यर्थः यदा तस्य लंकापतेर्वृत्तं शीलमिव शीलं येषां तानि मध्यमपदलोपी

ग्रामः सानासंशयमव्यार्थत्वशक्तिं ज्ञापयितुं लक्ष्मणमनुवदति आदीपादिति भोलक्ष्मण अपीनृपतयः आदीपात्समस्यागताः द्विर्गता आपोय
न्नेतिद्विषं सागरानवर्त्तदिशः तमभिव्याप्यपरतः लंकादेशपि यदा द्वीपो जंबुद्वीपस्तमपिव्याप्यपस्तो द्वीपांतरादपितत्रपि सर्वं नतु केवनतेषां म-
केनापिइदं महद्भुजः महतो रुद्रस्य धनुर्यद्वा महच्चेदं धनुश्चनाकृष्टं नन्वाकर्षणं निष्टु न र्दकितं टंकारचनकृतम् एतदपितिष्टु ननमिनमपि स्था-
पिनोत्थापितम् अहो महदाश्वर्यमिदं उर्वीतलं निर्वारं वीरएव अवकोपिनास्ति यदा इदं यनुर्विरं भिर्गताः पराजिताः मानभंगात्पलायितावा

आदीपात्सरतोप्यपीनृपतयः सर्वेसमस्यागताः कन्यायाः कलधौतकोमलसुचेः कीर्तेश्वलाभः परः नाकृष्टं न च टंकितं न नमितं
नोत्थापितं स्थानतः केनापीदमहो महद्भुरिदं निर्वारिसुर्वीतलम् १० गद्यम् लक्ष्मणः रामहृदयानंदकंदांकुरो इन्द्रवायनि-
जप्रचंडदोर्दुयोर्महतीं प्रोढिनादयति देवश्रीरघुनाथकिं बहुतयादासो स्मितेलक्ष्मणो मेवर्दीनपिभूधरान्जगणयोजी-
र्णः पिनाकः कियान् तन्मामादिशपश्यपश्यचबलं भृत्यस्य यत्कोतुकं प्रोद्दर्तुप्रतिनामितुं प्रचलितुं नेतुं निहंतुं सामः ११

रायस्मात्तदितिवाक्यान्तरेण दंशब्दस्य पुनस्प्रक्षः उर्वीतलमिति सप्तम्यर्थे प्रथमांतपदमार्षं नन्वेतदाकर्षणादोकोलाभ इति चेत्तत्राह कलधौत-
यदा होतीर्णहेम्भुजवकोमला रुचिर्यस्याएवं भूतायाः कन्यायाः लाभः कलधौतं तस्मै रुचिर्यस्यादितिधरणिः कन्येयं कलधौतकोमलसुचिः कीर्तेश्वला-
र्णोपर इतिपादेष्ययमेवार्थः इयं कन्यासीतानल्लाभः इति सीतायाः पित्राद्यधीनतयाकन्यात्वम् १० देवेति पूर्वार्द्धस्पष्टमेव तत्स्मात्कार

उत्तु भाणां मध्ये जनुषाजन्मना ईश्वरत्वप्रतिपादक गुणेश्वरामः ज्यायानति शयेन ज्येष्ठो भूदिनियोज्यम् अन्यत्कृगमम् ६ संदनान्नोरक्षसः स्त्री
तारकासत्यवर्तीस्तता द्विश्वामित्रादिद्योदयं भाविवित् निमित्तभूतेनानेन मृगरूपेण रावणः सीतां हरिष्वनीति भाविवित् शोषं स्त्रीगमम् ७ ८
तवरामं हस्त्वा सीताविचिकित्सनि कमर्त्ते इदं धनुः कमर्त्तपृष्ठवत् कठोरं धुनं दनोरामो मधुरमूर्तिः संकुमारांग अहहेतिरवेदे अनेन रामेण इदं धनुः

अक
१

तेषामीश्वरता गुणेश्वरजनुषाज्यायान भूद्राघवोरामः सोप्यथक्कौशिकेन मुनिनारक्षो भयाद्याचितः राजानं सयशोधनोनर-
पतिः प्रादात्संतं दुःखितस्तस्मेसोपितमन्वगाद्दुगतः सोमित्रिणोच्चे मुदा ६ सुंदर्भीदमनप्रमोदमुदितादस्थायविद्योदयं रा-
मः सत्यवर्ती सुतादथगतस्तस्याश्रमं लीलया कूसेकौशिकं नंदनेन च मरवत चागतान् राक्षसान् हत्यामृमुचदाशु भाविविदसोमारीच-
मुयाकृतिम् ७ पूर्णियज्ञविद्यो यियासुरभवद्रामेण सार्वमुनिः सीतासंवरणागता रिवलनृपव्याभिनवीयश्रियम् शक्त्वातहनु
रुत्सवं च मिथिलामास्थायतेनाधिकं सत्कारे रूपलंभितः पुनरगाच्चापाश्चितं मंडलम् ८ कमर्त्तपृष्ठकठोरमिदं धनुर्मधुरमूर्तिर
सोरधुनं दनः कथमधिज्यमनेन विधीयता महहतातपणस्तवदास्तणः ९

धिज्यं अधिरूपतु गुणं कथं विधीयता अतः तातस्यपितुः
योग्यः अस्तुत्य इनि यदा अविसर्गपाठे हेनात-
स्तो नं स्तुतिर्नुतिरित्यमरः ९

णः कोपिधनुरधिज्यं करिष्यति तस्मै सीतां दास्यामीत्येवं रूपाभूतिज्ञात-
वपणोदारणः इति मानसोक्तिः तातपणश्चेन्नाभविष्यत्तर्स

प्रत्यक्षानुभानोपमानशब्दाभावार्थं प्रतिपत्तिप्रमाणानीतिं आदीपादिति भौलक्ष्मण अभीर्त्तेति सनातनाः पश्चावः पविशीर्त्तना आपेय् ॥
नेवतत्तद्विभूतेः जैनाज्ञाभिरता अहन्वितिस्वभावएवेच्चरोनान्यो। स्तेकिदेवं बुद्धिप्रस्तमपिव्यापरनिभूतेः मीमांसकाः कर्मेति कर्मणाजायतेन उद्यति
भवाभवस्तुरवानीतिभूतेः एतेस्तदुपदेशितेः मार्गेरेवयमुपासने सोऽयं रामेवाच तर्दकित्यत्तु एतेनविद्यावत्यमुक्तं हीररित्यनेनदुःखहारित्या
त्प्रप्रेमगुणोदर्शितः वैलोक्यवासिजनेस्तत्तदेवनाभजनेनतत्प्रत्यनिनाथ्यतेयाच्यते इत्यनेनदातृत्वमुक्तम् ३ ४ इदानीकथायोजनाय

तं रामं रावणारिंदशारथतनयं लक्ष्मणाऽयं गुणाद्यं पूज्यं भ्रात्यं प्रतापावलयितजलधिं सर्वसोभाग्यसिद्धिम् विद्यानं देक
कंदं कलिमलपटलध्वं सिनं सोम्यदेवं सर्वत्मानं नमामिभिर्भवनशरणं प्रत्यहं निष्कलं कम् ४ आसीदुद्वृटभूपनिप
तिभृत्प्रोन्माथिविक्रान्तिकोभूपः पंक्तिरथोविभावस्तुलप्रव्यातकेतुर्बली उर्बिर्बरं भूरिभारहतये भूरिश्ववाः पुव
तां यस्यारस्वमथोविधाय महितः पूर्णश्चतुर्धाविभः ५ ७ ७ ७ ७

व्यारव्याकृदात्मनः श्लोकचतुष्प्रयमवतारयति आसीदित्यादि पंक्तिरथोदशारथोभूपः राजा आसीन् सकः यस्य भूरिश्ववाः नारायणः स्वं जा-
त्यानमेव रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नप्रेण चतुर्धाविधाय पुत्रतां आरप्राप किमर्थं उच्चायेव वर्षे राक्षसास्तेषां यो भूरिभारस्तन्नाशाय वर्षे रोक्ष-
सोपर इति पीठरणिः किं भूतः पुत्रार्थमिष्टः अन्यत्स्तु गमम् ५ श्रीसीतारामचंद्रावनमः ७ ७